

DİN-BİREY-TOPLUM

Dinin Bireysel ve Toplumsal Hayata Etkisi

Editör: Dr. M. Naim NAİMİ

DUJAR

DİN-BİREY-TOPLUM

Dinin Bireysel ve Toplumsal Hayata Etkisi

Editör: Dr. M. Naim NAİMİ

DİN-BİREY-TOPLUM

Dinin Bireysel ve Toplumsal Hayata Etkisi

Editör: Dr. M. Naim NAİMİ

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Yayın Editörü: Dr. Mustafa GÖREGEN

Kapak Tasarımı: Seher ILGAZ

Sayfa Tasarımı: Dr. Doğan Delil GÜLTEKİN

Baskı: Mayıs 2024

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN: 978-625-6069-04-6

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

EDİTÖR ÖZGEÇMİŞİ

Karim Can oğlu Mohammed Naim NAİMİ, 06.09.1983 senesinde Afganistan'ın Cüzcan ilinin Andhoy ilçesine bağlı Arabhane-i el-Sa'di mahallesinde dünyaya gelmiştir. İlkokul ve ortaokulu Kazi Bâbe Murad Ortaokulu'nda, liseyi ise Ebu Müslim Lisesi'nde takdir, teşekkür ve derecelerle bitirmiştir. 2001-2003 yılları arasında Kazi Bâbe Murad Ortaokulu'nda öğretmenlik yapmıştır.

2003 senesinde yüksek tahsiline idame etmek üzere Türkiye'nin yolunu tutmuştur. 2008 senesinde Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini başarıyla bitirmiştir. 2011 senesinde ise aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda “*İran’da Din Psikolojisi Çalışmaları*” adlı teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. 22.06.2018 tarihinde ise Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı'nda, “*Din ve Terör-Din ve Terör İlişkisinin Din Psikolojisi Açısından Değerlendirilmesi-Taliban Örneği*” tezini savunarak doktor unvanını almıştır.

Din ve Terör: Taliban Üzerine Bir İnceleme (2019) ve *Hilye-i Hakani (Prof. Dr. Münir Atalar ile birlikte-2020)* adlı kitapları olan Naimi, Ekim 2020'den beri Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Naimi, alanı, Afganistan ve terörizmle ilgili ilmi makalelerinin yanı sıra Afganistan ile ilgili aylık ilim, kültür, tarih ve edebiyat dergilerinde tarih, toplum ve edebiyat üzerine yazılar yazmakta.

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR ÖZGEÇMİŞİ	iii
ÖNSÖZ	vi
NURULLAH GENÇ'İN YAĞMUR ŞİİRİNDE PEYGAMBER TASAVVURU . 1	
1999 MARMARA DEPREMİ İLE İLGİLİ DEPREM VE DİN KONULU MAKALELERİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ.....	19
YAŞLILIK DÖNEMİNDE MANEVİ BAKIM GEREKSİNİMLERİ VE DİNİ İNANÇ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	31
DİN VE TOPLUMUN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMLERİ	41
DİJİTALLEŞMENİN DİNİ HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE BİREYCİLİK	49
DİNİN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE YANSIMALARI	57
BİR ARADA YAŞAMA KÜLTÜRÜ AÇISINDAN OSMANLI DÖNEMİ SAFRANBOLU ÖRNEĞİ.....	71
TÜRKİYE'DE DİNÎ HAYAT: 'AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARI' VE 'ALO FETVA HATTI' KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME.....	85
MASONLUK VE KOMPANYONAJ: RENÉ GUÉNON ÖRNEĞİ	98

ÖNSÖZ

Birey, toplumu oluşturan en küçük birimdir. Dolayısıyla toplum içindeki bireyin, temel ihtiyaçlarının karşılanması, düşünce sisteminin oluşması toplumu oluşturan bireylerden bağımsız düşünülemez. Çünkü toplumun teşekkülü, ortak güdü, düşünce, değer, norm, anane vb. olguları paylaşan ve yaşatan bireyler sayesinde oluşmaktadır. Bu noktada birey ve topluma yön veren, birlikteliğini sağlayan, yaşamını anlamlandıran ana unsurlardan biri dindir.

Din, Allah tarafından belirlenmiş, insanlara mutluluk yollarını gösteren, yaradılışlarındaki gaye ve hedefi, Allah'a ne şekilde ibadet yapılacağını bildiren bir kanundur. Başka bir ifadeyle din, kişinin, ilahi bir kudretin varlığını, bu kudretin her şeyden üstün olduğunu, insandan yapması ve yapmaması hususunda taleplerde bulunduğunu gönülden kabul ve tasdik ederek O'nun hizmetine girmesidir. Bir diğer tanımlamada din, inanan varlığın, inanılan varlığa inanıp tasdik ettikten sonra inandığı varlığa şükran duygusunu ifade etmeye, yakınlaşmaya çalışması; bu doğrultuda inanılan varlığın emir ve yasaklarına uyarak hayatını tertip etmesi, huzur ve mutluluk yollarını aramaya çalışmasıdır. Yani birey, Tanrı ile arasında kurmaya çalıştığı bu ilişki etrafında hayatını düzenlemektedir. Bu da bir anlamda dinin, bireyin hayatının her yönünü ihtiva ettiği, her yönüne nüfuz ettiği anlamına gelmektedir. Bu çerçevede din, bireyin, inancından ibadetlerine, düşüncesinden tasavvur dünyasına, duygu dünyasından şuur ve irade alemine kadar hayatının her yönünü ihtiva etmektedir.

Koymuş olduğu kanun, kural, norm, değerleriyle bireysel ve toplumsal hayatın her veçhesine yön veren din, nihai anlamda bireye hem bu dünyada hem de ölümden sonraki hayatta mutluluk vermeyi vaat etmektedir. Bu doğrultuda bireysel hayatın anlamlı yaşanmasını emir ve tavsiye ederek, bireyi ve toplumu doğru olana yönlendirerek ve yanlış olandan alıkoyarak, bireysel ve toplumsal düzenin sağlıklı işlenmesini temin ederek hem bireysel hayatı hem de toplumsal hayatı sağlıklı, huzurlu ve uyum içinde yaşanmasını temin etmektedir. Böylelikle din, bireysel ve toplumsal hayatın anlamlı yaşanmasını, huzur ve mutluluk içinde bulunulmasını, birey ve toplumun kaygı ve stres dahil olmak üzere hayatın zorluklarıyla

baş etmesini, bireysel ve toplumsal düzeni bozucu unsurlardan uzak durmasını, bu dünya ve öteki dünyayı anlamlandırmasını vb. temin etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse din, bireysel ve toplumsal hayatın her yönünü düzenlemekte, etki etmektedir.

Bu çalışmayı oluşturan çalışmalarda dinin bireysel ve toplumsal hayata yönelik tezahürleri ve etkileri ele alınmıştır. Eser içinde yer verilen çalışmalar, İslam kültür havzasında izlenilen düzen ve diziliş dikkate alınarak oluşturulmuştur; İlk makale, Allah'a hamd ve Resulullah'ın Türk muasır şairi Nurullah Genç'in gözünden tasavvur edilmesi konusunun ele alındığı "*Nurullah Genç'in Yağmur Şiirinde Peygamber Tasavvuru*" adlı çalışmasıdır. Ardından sırasıyla, 1999 yılında yaşanan elim afetle ilgili deprem ve din konulu çalışmaların ele alındığı "*1999 Marmara Depremi ile İlgili Deprem ve Din Konulu Makalelerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi*", dinin toplum ve toplumun din üzerindeki etkilerinin ele alındığı "*Din ve Toplumun Karşılıklı Etkileşimleri*", günümüzde hayatın her yönünü etkisi altına almaya başlayan "*Dijitalleşmenin Dini Hayat Üzerindeki Etkileri ve Bireycilik*", dinin ergenler üzerindeki etkilerinin ele alındığı "*Dinin Gençler Üzerindeki Etkileri ve Yansımaları*", İslam'ın Safranbolu bölgesindeki hoşgörülü yaşam imkan ve etkisinin ele alındığı "*Bir Arada Yaşama Kültürü Açısından Osmanlı Dönemi Safranbolu Örneği*", Türkiye'de dinî hayatın tezahürleri üzerinde yapılan çalışmalar demetini sunan "*Türkiye'de Dini Hayat: Aile ve Dini Rehberlik Büroları ve Alo Fetva Hattı Konulu Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Değerlendirme*" ve son olarak din alanında çalışan Avrupalı bir bilim insanının "*Masonluk ve Kompanyaj: Rene Guenon Örneği*" konulu çalışmalara yer verilmiştir.

Eserde yer verilen çalışmalar, 27-28 Şubat 2024 tarihinde Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde tertip edilen I. Uluslararası Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu: İslami İlimlerde Güncel Meseleler, Sorunlar ve Çözüm Arayışları konulu sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirilerin geliştirilerek makale formatına getirilmiş halinden oluşmuştur.

Editör: Dr. M. Naim NAİMİ

NURULLAH GENÇ'İN YAĞMUR ŞİİRİNDE PEYGAMBER TASAVVURU

Seher ILGAZ¹
Muhammed Naim NAİMİ²

1. Giriş

Türk edebiyatında Hz. Muhammed (s.a.v) algısı, hemen hemen bütün edebî türlerde yer almış, başta divan şairleri olmak birçok yazarın ve şairin eserlerine yansımıştır. Hz. Peygamber ile ilgili şiirlerin nitelik ve nicelik açısından fazlalığı dikkat çekmektedir. *“Bu şiirlerin temelinde sevgi, bağlılık ve hayranlık vardır. Hz. Peygamber’e duyulan sevgi, şairi varlığın merkezine onun manevi şahsiyetini koyarak âlemi anlama ve hayatı anlamlandırma çabasına sevk etmiştir”* (Kemikli, 2018).

Klasik Türk edebiyatında tevhit ve münacattan sonra naatlara yer verilmiştir. Çoğunlukla Hz. Muhammed (s.a.v)’in niteliklerinin övüldüğü bir kaside türü olan naatlar, peygambere duyulan sevginin derinliğini ortaya koymaları açısından önemlidir (Yeniterzi, 2002). Şairlerce asırlardan beri işlenen peygamber sevgisi, modern Türk şiirinde de büyük ilgi görmüş ve bu tema etrafında pek çok şiir yazılmıştır. Her şeyin metalaştırıldığı bu devirde Hz. Muhammed (s.a.v), pusulasını yitiren modern insanın maddi ve manevi yönden yegâne yol göstericisi olarak çizilmiştir.

Klasik Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan, Kur’an-ı Kerim’den sonra İslam tarihinin temel kaynağı sayılan hadis ve Hz. Muhammed (s.a.v)’e duyulan ilgi, Cumhuriyet sonrası yeni Türk edebiyatı döneminde de artarak devam etmiştir. Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl Kısakürek, Arif Nihat Asya, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu gibi şairler

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Psikolojisi, ilgaz.shr@gmail.com, ORCID No: 0009-0006-6007-840X.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, naimnaimi@karabuk.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7528-5694

Türk şiirinde Hz. Peygamber ile ilgili oluşturulan imgede büyük pay sahibidirler. O geleneğin önemli bir temsilcisi olan Nurullah Genç, şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'de isimleri zikredilen peygamberlerden özellikle de bütün âlemlerin övünç kaynağı Hz. Muhammed (s.a.v)'den sıklıkla bahsetmekle kalmamış onun için "Yağmur" isimli naatı kaleme almıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın bu kısmında konu ve amacın ortaya konulmasından sonra kullandığımız yöntem ve sınırlılıklarından kısaca bahsedilmiştir.

2.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın ana konusu, Yağmur şiiri bağlamında Nurullah Genç'in Hz. Muhammed (s.a.v) tasavvurudur. Geleneğimizde yaygın olarak kullanılan; Hz. Peygamber'e saygı, sevgi ve muhabbeti göstermek üzere kullanılan naat türü şiirlerinden biri olan Yağmur şiirinde Nurullah Genç'in Hz. Peygamber tasavvuru, çalışmanın ayrıntılı olarak konusunu ihtiva etmektedir. Başka bir ifadeyle Yağmur şiirinde Hz. Muhammed (s.a.v)'in doğumundan önce gerçekleşen irhasat olarak adlandırılan mucize olayları, doğumu sonrası gerçekleşen mucizeleri, yaşadığı zorlukları, yeni bir medeniyetin inşasında aldığı rolden söz etmiştir. İnsanoğlunun yaşadığı varoluşsal sorunların vahyin, telkin ve teskin edici yönüyle giderileceğini aynı zamanda Hz. Muhammed'i (s.a.v) anlamının O'nun izinde yürümenin de insanlığa deva olacağına değinen Nurullah Genç'in peygamber tasavvuru bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

2.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmayla asıl amaç, Yağmur şiirinde Nurullah Genç'in, Hz. Peygamber'i hangi kelimeler, örüntüler ve benzetmelerle algılamaya, anlamaya ve tasavvir etmeye çalıştığının tespit edilmesidir. Böylelikle kültür havzamızda Hz. Peygamber'e duyulan saygı, sevgi ve muhabbetin, muasır bir şiir özelinden ortaya konulması sağlanmış olacaktır. Bu da çalışmamızı, özgün ve değerli kılan en önemli husus olacaktır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda bilimsel yaklaşımlardan nitel yaklaşım tercih edilmiştir. Yöntem olarak içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Sallan Gül ve Kahya Nizam'a göre nitel içerik analizi, tema ve örüntüleri tanımlayıp kodladıktan sonra sistematik bir şekilde sınıflandırarak metin içindeki

verilerin içeriğini öznel biçimde yorumlanmasıdır. Bu teknikle Yağmur şiirinde Nurullah Genç'in Peygamber Efendimizi ne şekilde tasavvur ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle Nurullah Genç özelinde, Türk-İslam medeniyet havzasında Hz. Peygamber'e gösterilen saygı, sevgi ve muhabbetin kelimelerle betimlenmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Nurullah Genç'in naat türündeki Yağmur şiiri ile sınırlandırılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v)'e gösterilen sevgi, saygı ve muhabbet, şiirde işlenen kelime, örüntü ve benzetme temaları çerçevesinde analiz edilip yorumlanarak izah edilmeye çalışılmıştır.

3. Yağmur İmgesi ve Hz. Peygamber (s.a.v)

Nurullah Genç'in şiiri, alabildiğine sınırsız ve özgür bir şey olarak tanımlar. Onun naat yazma isteği çocukluğunun geçtiği köy odası ile başlar. Yağmur şiirinin yazımı amcasının "Bir şair naat yazmamışsa adam olmamıştır." sözleri ile başlar. İsmi çok önceden Yağmur olarak belirlense de kaleme alınması on yılı alır.

Nurullah Genç, naatı ile Hz. Muhammed (s.a.v) için daha önce hiç kullanılmayan bir imge olarak "Yağmur" imgesini kullanmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) yeryüzüne teşrif etmesinden önce Arap yarımadasında adeta gece yaşıyordu. Yağmurun ölü tabiatı yeniden diriltmesi gibi Efendimizin (s.a.v) hem Asr-ı Saadet döneminde hem de tüm insanlığın yüreklerinde yeniden diriltici olması, şiirin bütününde vurgulanmıştır.

"İnsanlar bütün ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indiren ve rahmetini yayan O'dur. Gerçek dost ve koruyucu, her türlü hamda lâıyk olan da O'dur (Şura, 28)" ayeti ile Kur'an-ı Kerim'de yağmur rahmet olarak nitelendirilmiştir. Enbiya Suresi 107. ayeti "Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik" ile de Hz. Muhammed'in (s.a.v) alemlere rahmet olarak gönderildiği vurgulanmıştır. Şiirin ilk bendinde Hz. Muhammed (s.a.v) ve yağmur arasındaki bu benzerlik "Rahmet vadilerinden boşanır ab-ı hayat" mısraları ile yer vermektedir.

Canlı olan her şeyin sudan yaratılması ve Efendimizin (s.a.v) alemlerin yaratılmasına sebep olması şiirin asıl temasını oluşturmaktadır. Hz. Muhammed'in (s.a.v) sayesinde var edildiğimizin farkına varmak ve varlığımızı hakiki manada devam ettirmemizin yegâne yolunun Efendimize (s.a.v) boyanmak olduğunu (ahlakıyla ahlaklanmak) idrak edebilmek... şiirdeki "Yağarsın taşlar bile yemyeşil filizlenir", "Bu değirmen seninle dönüyor, ahenk senin", "Yağmur, seninle biter susuzluğu

evrenin; Sana mûmindir sema, sana muhtaç zemin” ifadeleri, bu hakikati en sarîh şekilde yansıtan mısralardır(Özdemir, 2022).

“Müslüman kişi için üç vakit vardır, onlarda dua ederse, sıla-i rahmi kıran ve günah olan bir şey talep etmedikçe kendisine mutlaka icabet edilir. Namaz için müezzin ezan okurken susuncaya kadar, savaşta iki saf karşılaşınca Allah aralarında hükmedinceye kadar, yağmur yağarken kesilinceye kadar.” Hadisi şerifi ile yağmurun yağmasının duaların kabulüne vesile olduğu belirtilmektedir. Yine “Peygamber’e salat ü selam getirilmedikçe, her dua önlenir (Allah’a ulaşmaz, itibar göremez)” hadisinde de duaların kabulüne Efendimiz (s.a.v) vesile olduğuna dikkat çekilmiştir. Genç, yağmur ile Hz. Muhammed (s.a.v) duaların kabulüne vesile olmaları açısından benzerlik kurmuş, naatında “Susuzluktan dudağı çatlayan gönüllerin; Sükutu yar, sevinci dualar kadar derin” dizeleriyle değinmiştir.

Yağmura atfen yapılan bir diğer benzetme de insanın kalbinde gizlediğini eninde sonunda açığa çıkarmasıdır. “Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın. O kimsenin misali, üzerinde toprak bulunan düzgün ve yalçın bir kayadır; kayanın üzerine şiddetli bir yağmur yağmış, onu çıplak halde bırakmıştır. Bu gibilerin kazandıkları hiçbir şeyden istifadeleri olmaz ve Allah, inkârcı topluluğa hidayet vermez” (Bakara, 264). “Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali ise tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir; şayet sağanak yağmazsa incecik yağar. Allah yapıp ettiklerinizi görmektedir” (Bakara, 265) ayetlerinde geçtiği gibi şair için Hz. Muhammed (s.a.v) “renkleri birbirinden ayıran mihenktir.” Yağmur kaya tabiatlı insanların üstüne yağdığında su akar üzerlerinden ama toprak tabiatlı kişilerde yağmur suları emilir ve bu su ile nice canlı beslenir. Toprak tabiatlı insanların sadece kendine değil insanlığa da faydası dokunur. Burada kastedilen Allah’ın Peygamber (s.a.v) ile insanlığa bildirdiği hikmetlerdir. Kimi bu hikmetlere kulak asmaz kimi de varoluş gereklerini yerine getirebilmek adına bu hikmetlerle yaşamaya çalışır.

Suyun en önemli özelliklerinden biri de kirleri temizlemesidir. Yağmur naatında şair “Toprağı kirlerinden arındıran yağmur” dizeleri ile bu özelliğine değinmiştir. Yine Efendimiz (s.a.v) yeryüzüne teşrihi ile bütün batıl inanışlar son bulacaktır. Allah sevgilisini insanlığa bir armağan olarak

gönderir ve tüm insanların O'nu örnek alarak yaşamasını ister. Tıpkı yağmurun yağışı ile toprağın kirlerinden arınması gibi insanların da günahlarından arınmasına vesile kılar.

Allah Resulü'nü (s.a.v) gerek vahiy gerekse ilhama mazhar kılmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) yer yüzünde Allah'ın "işiten kulağı, gören gözü, kavrayan eli, yürüyen ayağıdır."(Geylani, 2020) Peygamber (s.a.v) aracılığı ile de bizlere bildirilen hikmetler yağmura benzetilir. Mevlâna "Fihî Ma Fih"te; "Hikmet de yağmur gibidir ve kendi madeninde sonsuz durumdadır. Yalnız ihtiyaca göre yağar. Kışın, ilkbaharda, yazın ve sonbaharda bu mevsimlerin ihtiyaçlarına göre az veya çok olur. Fakat geldiği yerde, yani kaynağında bitip tükenmek bilmeyen bir haldedir"(Mevlana, 2012).

Nasıl ki su, bulunduğu kabın şeklini ve rengini alırsa Allah'ın sonsuz ilmi ile kuşatılan Efendimiz (s.a.v) de yaratılan her şeyin mahiyetini idrak eder ve bilir. Hz. Muhammed (s.a.v) cömert ve tevazu sahibidir. Su da ister mümin ister kafir olsun herkes için yaşam kaynağıdır. Su, temiz ve azizdir. Efendimiz (s.a.v) de ahlak bakımından en üstün olandır. Su, durmaz ve akışkandır. Allah'ın yeni bir şen'de olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v) de sürekli Rabb'ine doğru akış halindedir. Suda Allah'ın birçok sıfatının tecellisi vardır. Celal, Cemal, Rahman, Rahim, Hayy, Müzeyyen, Kuddüs, Gaffar, Kahhar bunlardan en bariz olanlarıdır. Efendimiz (s.a.v) de Allah'ın sübuti sıfatları bir insanda tezahür edebilecek en güzel şekilde cem' olmuştur (Özdemir, 2022).

4. Nurullah Genç'in Yağmur Şiirinde Hz. Peygamber (s.a.v) Tasavvuru

Çalışmamızın bu bölümünde Şair Nurullah Genç'in Yağmur adlı naat türündeki şiiri, yorumlayıcı bir teknikle izah edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda içerik analizi tekniği kapsamında dizeler, yerine göre parçalar halinde yerine göre ise bütünler halinde analiz edilip yorumlanmıştır.

*Vareden'in adıyla insanlığa inen Nur
Bir gece yansınca kente Sibir dağından
Toprağı kirlerinden arındırır bir Yağmur
Kutlu bir zaferdir bu ebabil dudağından
Rahmet vadilerinden boşanır ab-ı hayat
En müstesna doğuşa hamiledir kâinat.*

Tasavvuf edebiyatında eserlere besmele ile başlamak geleneğinde olduğu gibi Genç de naatının ilk mısralarında “Varedenin adıyla insanlığa inen Nur” dizesi ile başlar. Schleirmacher ve Wundt’a göre Yüce Varlığa yönelme ve ona bağlanma duygusunun kaynağı dindarlıktır. Onlara göre bu duygunun ardında, bireysel arzulara kavuşulduğu yüce bir âlemin varlığı ve bireyin kendisini o Yüce Varlığa ait hissetmesi şeklinde tasvir edilebilen bir yetenek yatar (Yavuz, 2013). Genç’in Allah’a gönülden bağlanışını, Allah’ın birliğine vurgu yaparak, Hz. Muhammed (s.a.v)’in son peygamber oluşunu ve bilhassa elçiliğinin doğruluğunu hatırlatır. İslam kültüründe Allah’a iman etmek ve O’na bağlanmak demek, Allah’ın elçisi Hz. Muhammed (s.a.v)’e de bağlanmak ve O’nu tasdik etmekle, O’nun Allah’ın son peygamberi ve diğer insanlar gibi bir kul olduğunu kabullenmekle eşdeğerdir.

*Sensiz, kaldırımlara nice güzel can düştü,
Göğsümüzden umutlar bican düştü,
Yağmur, kaybettik bütün hazinesini ceddin,
En son, avucumuzdan inci ve mercan düştü.*

Osmanlı Devleti’nin üç kıtaya yayılan egemenliğinin yıllarca sürmesi, onlarca etnik kökenin tek bir bayrak altında huzur, hoşgörü ve güven içinde yaşaması Efendimize (s.a.v) duyulan muhabbetle ve O’nun (s.a.v) kurduğu düzene sadık kalmakla bu ortamın devamlılığı sağlanmıştır. Günümüz insanının asıl sorunlarından biri, kâinatın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v)’i tam anlamıyla tanımamak, onun yoluna, yani İslam’a sıkı sıkıya bağlanamamaktır. Onun gerçek kişiliğini bilemeyen, ideal Müslüman ve mümin olamayan insanoğlu, manevî sarsıntılar içerisinde bocalamaktadır. Genç, insanlığın, bu sıkıntı ve buhranlardan kurtulmak için onun yolundan gitmesi gerektiğine değinmiştir.

Dindarlığın ardındaki temel faktör duygudur. Dinî duygu ise dinî bir otoriteye bağlanma olarak ele alınır. Birey bu bağlanma duygusunu yoğun bir şekilde hissettiğinde dinî tecrübe denilen durum ortaya çıkar. İnsan bazen tecrübe ettiği bu duygusal yoğunluğun sınırlarını aşarak hayatın kaynağı olan görünmez bir güçle iletişime geçebilmektedir. Bu görünmez güç, kendisine korku, saygı ve bağlılık duygusu hissedilen Tanrı’dır (James, 2017). Nurullah Genç, şiirinde insanlığın düştüğü dünyalık menfaate dayalı bu halin ötekine karşı olan tutumları da etkilediğini bu halden yakınmaktadır.

*Keşke bir gölge kadar yakınında dursaydım,
O mücella çehreni izleseydım ebedi,
Sana sırılsıklam bir bakış da ben olsaydım.*

Şair, şiirde Hz. Peygamber'in (s.a.v) varlığının önemini anlatır. Tasavvufa göre kâinatın, yaratılan her şeyin menşei Hz. Peygamberdir (s.a.v) ve kâinat onun bir aynası olduğu gibi o da Allah'ın aynasıdır. Mücella aynanın bir özelliğidir. Cilalı, parlak, her şeyi olduğu gibi yansıtan demektir. Hz. Muhammed (s.a.v) de bu bağlamda tüm zamanların en parlak, en cilalı aynasıdır. Çünkü Allah, esmasını en kâmil şekilde O'na (s.a.v) yansıtmıştır. Genç, bu mısra ile Efendimizin (s.a.v) çehresini görebilme imkanının olmamasının verdiği kederi ifade eder. Çünkü, O mücella aynaya bakabilmek, yeryüzünde Allah'ı görmek demektir. Kendinin ne olduğunu, sınırsızlığını anlamak demektir.

*Dolaşan ben olsaydım Save'nin damarında,
Tablosunu yapardım yıkılan her kulenin,
Ebedi aşka giden esrarlı yollarında,
Senden bir kıvılcımın, süreyya bir şulenin,
Tarasaydım bengisu fışkırın kâkülünü,
On asırlık ocağın savururdum külünü.*

Şair, irhasata dair mucizelerden bahsettiği bu dizelerde psikolojinin “özdeşim kurma” ve “hayal etme” mekanizmalarını kullanarak, kendini mucizelere dahil ederek Efendimiz (sav) ile özdeşleştirmeyi amaçlıyor (Özdemir, 2022). Save'nin kurduğu gibi Allah'ın izni olmadan bir yaprağın dahi kıpırdayamayacağını bilip, dinin teslimiyet olgusunu peygamber algısı üzerinden gerçekleştirmeyi amaç edindiği anlaşılmaktadır. Yüce bir varlığa inanmadan ve bağlanmadan dindarlıktan söz edilemez. İnsanın varlığının ayrılmaz bir parçası olan yönelme ve bağlanma ihtiyacı aynı zamanda insandaki en büyük enerji kaynağıdır.

Dini tecrübe dini yaşantının kişiye özgülüğünün bir ifadesidir. Din duygusu, ilahi bir kuvvetin varlığından kaynaklanan düşünce, tasavvur ve hareketlerin insanda uyandırdığı duygudur (Peker, 2022). Diğer bir tanımla dini tecrübe, ilahi varlığın etkisini taşıyan ve bağlısını O'ndan haberdar eden sezgiler, duygular ve algıları kapsar. Dini yaşayış ve davranışın ayırıcı özelliği, tabiatüstü ile, Allah'la olan ilişkidir (Hökekleli, 2017). Bu

ilişkinin doğasında inancı doğrulayan bir değer algısı söz konusudur. Ebedi aşk ile manevi yönünü dile getiren şair, kıvılcım tabiri ile hiç sönmeyen bir ateşin ya da ışığın varlığı ile Hz. Muhammed (s.a.v)'i özdeşleştiriyor. O'nun (s.a.v), bireyin kendini tanıma yolculuğuna rehberlik eden, karanlık yollarında aydınlığa kavuşturacak olan bir kurtarıcı olarak nitelendirmektedir.

*Badiye yaylasında koklasaydım izini,
Kefenimi biçseydi Ebva'da esen rüzgâr,
Seninle yikasaydım acılar dehlizini,
Ne kaderi suçlamak kalırdı ne intihar.
Üstüne pırıl pırıl damladığın bir kaya,
Bir hurma çekirdeği tercihimdir dünyaya.*

Peygamberler Allah tarafından uyarıcı olarak gönderilmiştir. Allah Resulü (s.a.v) hem uyarıcı hem de alemlere rahmet olarak gönderilmiş ve en önemlisi Allah'ın bizi yaratmasındaki asıl muradıdır. İslam öğretisinde Hz. Muhammed'i (s.a.v) tanımak ve anlamak Allah ile bağ kurup yaratılış nedenini anlamak kendini bulmak, kendini bilmek olarak nitelendirilmiştir. Dini inanç insana kendisini adayabileceği bir değerler sistemi sunmakta ve bu değerlerden yoksunluk insanı anlamsızlığa, varoluşsal bunalıma, hayattan zevk alamamaya, manevi açlığa, amaçsızlığa sürükleyebilmektedir. İnsan bu rahatsızlıklardan ancak inanılan ve uygulanabilen bir insanî değerler sistemine sahip olmakla kurtulabilmektedir (Maslow, 1996).

Şair, işte duyduğu bu kaygıya ve kedere son vermek, fikrini bulandıran kaosun içinden çıkmak için bu kıtada da yine Efendimizin (s.a.v) yaşadığı zamanlara değiniyor. Üçüncü ve beşinci mısralarda yağmurun özelliklerini sıralayıp (yıkamak, damlamak) kapalı istiare yoluyla Hz. Muhammed (s.a.v) ve yağmur arasında benzerlik kuruyor. Varlık alanını ihlal eden algıları (kaderi suçlamak, intihar) yağmur ile beyninden arındırınca dertleriyle birlikte dünyanın da değeri gözünde küçülüyor. O'na (s.a.v) temas etme şerefine ermiş bir kayayı, bir hurma çekirdeğini dünyaya ve içindekilere tercih ediyor (Özdemir, 2022).

*Devlerin esrarını aynalara sorsaydım,
Çözülürdü zihnimde buzlanmış düşünceler,
Okşadığın bir parça kumaş da ben olsaydım.*

Dinin insan için olumlu etkisini anlatmak amacıyla aynı anda meydana gelebilen üç hipotezden bahsedilir. Bunlardan ilki "toplumsal bağlılıktır." Bu varsayıma göre din insana dinî çevresinden gelebilecek toplumsal destek sağlar. Bu destek insana hem entelektüel hem duygusal bazı özellikler kazandırır. İkincisi "tutarlılıktır." Bu varsayıma göre din insana iyimserlik ve umut duygusu aşılayarak insanın yaşama iyimser bakabilmesinde yardımcı olur. Üçüncüsü "hikmettir." Bu varsayıma göre din, insanın sıkıntı ve kederini olumsuz şekilde algılama eğilimini olumlu yönde değiştirir. Diğer bir deyişle insana yaşadığı her olayda ilâhî bir hikmet bulunduğu inancını yerleştirmekte ve hâdiselere daha sağduyulu ve iyimser bir bakış açısı ile bakmasını sağlamaktadır (Stack, 2000). Peygamberlik, Hz. Muhammed (s.a.v) ile son bulsa da peygamber varisi olarak nitelendirilebilecek veli zatlar her dönemde insanlara örnek olarak yer almışlardır. Sahabelerden sonra peygamber ahlakı ile ahlaklanıp O'nun (s.a.v) izinden giden ariflerdir. Bu dizelerde yaşayan ilim ve irfan sahibi insanların örnek alınması istenmiş ve kalbin masivadan arınıp kudretin esrarına vakıf olabilen bir veli bulmak, Yunus'un deyişi ile O'nun (s.a.v) gönlüne girebilmek umut edilmiştir.

Din farkındalık düzeyini yükselterek bireyi benliğindeki dar sınırlardan kurtarmaya ve hamlığın farkına varmaya yardım eder. Kendi benliği ile olgusal gerçeklik algısına kavuşan bireyler, hangi konularda yetersiz olduklarını fark ederek onları geliştirme imkanına kavuşur (Karaca, 2011). Buzların çözülmesi de işte bu farkındalıkla beraber yağmur taneleri sayesinde düşünceleri berraklaştırmaya vesile olabilir.

*Yağmur, duysam içimin göklerinden sesini,
Yağarsın; taşlar bile yemyeşil filizlenir,
Yıldırımlar parçalar çirkefin gövdesini,
Sel gider ve zulmetin çöplüğü temizlenir,
Yağmur, bir gün kurtulup çağın kundaklarından,
Alsam, ölümsüzlüğü billur dudaklarından.*

Dinlerin hayata bir amaç ve anlam yükleme bakımından çok güçlü etkileri vardır. Dinsel tecrübeler kişiye mutluluk verdiği gibi dini inanç ve ibadetlerde kişiyi içsel huzura götürecek olan bireysel kontrol hissi ve iyimserliği arttırmaktadır (Yapıcı, 2013). Şair, dinlerin insan hayatına anlam ve güven sunması, Hz. Muhammed'i (s.a.v) tam anlamıyla tanımak ve anlamakla bu anlam ve güvenin sağlanabileceğine değinmiştir.

Tüm mısralarda yağmur imgesi kullanılarak çağın hastalıklarından kurtulabilmenin reçetesinin Hz. Muhammed’de (s.a.v) saklı olduğuna vurgu yapılmıştır. “Yıldırımlar parçalar çirkefin gövdesini” dizesinde şair, “Yahut onların misâli, semadan boşanan ve içinde karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek bulunan sağanağa yakalanmış kimselerin hâli gibidir. Yıldırımların saçtığı dehşetle ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıklarlar. Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.” meali ile Bakara Suresi 19. ayete işaret eder. İnkarcıların yıldırım sesinden kulaklarını kapattıklarını yağmurun kimileri için bir rahmet kimileri içinse bir afet olduğu peygamber ile özdeşleştirerek dinin algılanma şekline de değinilmiştir.

Son mısradaki yer alan dudak manzumu tasavvuf ıstılahında ilahi tecellinin kaynağıdır. Hem düşüncenin yapı taşı olan söz dudaktan çıkar hem de dudağa olan yakınlık sevgili ile mahremiyete erişmenin bir göstergesidir. Mahremiyet boyutu daha çok rint meşrepli aşıklar için düşünülmüştür. Onlar cennetteki Kevser yerine sevgilinin dudağının suyunu arzular. Onlara göre sonsuz mutluluk sevgili ile kurbiyetten geçer. Vahdete erişmek sevgilinin dudağının suyu yani ab-ı hayat ile dirilmekle mümkündür (Özdemir, 2022). Nitekim Fuzuli su kasidesinde şöyle yer alır:

“Men lebin müştakıyam zühhad kevser talibi

Nitekim meste mey içmek hoş gelür huş-yara su”

(Nasıl sarhoşa şarap içmek, akli başında olana da su içmek hoş geliyorsa, ben senin dudağını özlüyorum, sofular da Kevser istiyorlar) (Akar, 2020).

Şehirler kâbus dolu; köylere duman düştü,

Tersine döndü her şey sanki asuman düştü,

Kırık bir kayık kaldı elimizde, hayali,

Hazindir ki; dertleri aşmaya umman düştü.

Din insanlara olumsuz yaşam olaylarıyla mücadelede kontrol hissi vererek, aşkın bir güce sığınmalarını sağlayarak, yaşananlara anlam vermede yardımcı olarak, dayanışmayı destekleyerek, insanların değer yönelimlerinde ve dolayısıyla yaşamlarında dönüşümü başlatarak onlara yol gösterir (Gün, 2012). Dini hayat kırsalda daha geleneksel bir düzeyde yaşanırken şehirlerde daha modern bir yapıda kendini göstermektedir. Çocukluğu köyde geçen şairin şehir hayatının karmaşıklığı öteki kavramının şehirlerde yok oluşluğuna değinir. Köylerde cemaat ruhunun

daha fazla olması aile bağlarının korunması öteki ile ilişkilerin daha çok olmasına rağmen yaşanan çağın içinden çıkılmaz hale getirdiği gidişatın nereye varacağı soruları ile boğuşmasını köylerin bile dumanlarla sarılması metaforuyla ele almıştır. Bu olumsuz şartların sebebiyetini yağmur sularından yani Efendimizden (s.a.v) mahrum kalmaya bağlar ve bu yüzden toprağın üzerinde yeşillikler yani insani değerler kurumaya yüz tutar.

“Tersine döndü her şey sanki asuman düştü” dizesiyle yağmurun kesildiğine yani Efendimizin (s.a.v) sünnetlerinden, ahlakını yansıtan Kur’an-ı Kerim’den yüz çevrildiğine vurgu yapar. Kırık bir kayık ile insan oğlunun yaşamını kolaylaştırmak adına yok saydığı değerler maneviyatını da olumsuz etkiler. Dinin başa çıkma işlevselliğine ve yol göstericiliğine başvurulmaz olur.

*Saatlerin ardında hep kendimi aradım
Bir melal zincirine takıldı parmaklarım
Yeryüzünde seni görmüş de ben olsaydım.*

Nurullah Genç, naatıyla Hz. Peygamber (s.a.v)’in varlığının önemini anlatır. Tasavvufa göre kâinatın, yaratılan her şeyin menşei Hz. Peygamber’dir (s.a.v) ve kâinat onun bir aynası olduğu gibi o da Allah’ın aynasıdır. Dolayısıyla O’nu (s.a.v) görmek en mücella aynada kendine bakıp ne olduğunu anlayabilmektir. Dinin aşkın olanla ilişki kurması yaşamın tüm yönlerini bir araya getirir. Hayatın zorluklarıyla mücadele etmek, yaşanan olumsuz durumlar karşısında hissedilen aciziyet, hayret ve korkudan kurtulmak, gelecekte ne olacağına dair endişelerle mücadele etmek, iç huzura kavuşmak vb. gibi ihtiyaçlar ruhsal ihtiyaçların başında gelir. İnsan bu ihtiyaçları gidermek için dine başvurmaktadır (Peker, 1986). Birey zorlu yaşam tecrübeleri karşısında Hz. Peygamber’i (s.a.v), sahip olduğu tasavvurları aracılığı ile örnek almakta, duygusal yakınlık kurmaktadır.

*Sensiz, ufuklarıma yalancı bir tan düştü
Sensiz, kıtalar boyu uzayan vatan düştü
Bir kölelik ruhuna mahkûm olunca gönül
Yüzyıllardır dorukta bekleyen sultan düştü.*

Yağmur şiirinin doksan yılındaki bir film biletinin arkasına yazılan ilk mısraları bu dizelerdir. Şairin otobüs yolculuğu sırasında yağmurda kaçışan insanları fark etmesi ve “nereye gidiyor bu insanlar” sorusu ile bir tarih muhasebesi yapıp sonra kendi benliğini “sen nereye gidiyorsun” sorusunu sorarak nefis muhasebesine geçtiğini anlatır (Çakmak Çelik, 2019).

Şairin zihni, yolculuğu esnasında bu noktada düğümlenir. Toplumların ve bireylerin başarısızlıklarının, mutsuzluklarının, hüsrانlarının yalnızca o biricik sevgiliden yüz çevirmekten kaynaklandığını irdelemeye başlar. Sosyolojinin ve psikolojinin sayfalar dolusu tezlerini tek ama asıl sebebe indirgeyen bu uyanışa “yalancı tan” kelime grubunun işaret ettiği anlam sayesinde şiirsel bir kılıf geçirir şair (Özdemir, 2022).

Dinler mensupları için bir yaşantı örneğini sunarlar. Bireyin Tanrıya olan bağlılığının sonuçları hayatın her alanında kendini göstermektedir (Subaşı, 2018). Dindarlık, inançların belirli zaman ve mekânlarda inanan bireyler tarafından yaşanma halidir. Dindarlığın dinden en önemli ayırt edici özelliği ise onun, dinamik bir yapıda olmasıdır (Kızılgöçer, 2017). Din denince akla bir inançlar öğretisi gelirken dindarlık denince onun yaşantımızda canlanması anlaşılmaktadır (Kayıklık, 2006). Din ile olan bu dinamik yapı itibarıyla şair, insanın fitri olan bu özelliğini açığa çıkarmadığında mutsuzlaştığını düşünüyor. Ancak O’nu (s.a.v) anlayarak, sünnetlerini ve öğretilerini hayata geçirerek dini yaşantıda peygamber tasavvurunun önemine dizelerinde şiir diliyle değiniyor.

*Tavanı çöktü aşkın; duvarlar üryan düştü,
Toplumun gündemine koyu bir isyan düştü,
İnilti gelir doğudan ve batıdan,
Sensizlikten bozulan dengeye ziyan düştü.*

Din ve dinî inanç toplumda mühim bir sosyal kontrol sağlamakta, birey ve toplum için yaşanan dünyaya ve hayata anlam kazandırma fonksiyonu görmektedir. Böylelikle din, insanın hayat anlayışı ve dünya görüşünün şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır (Günay, 2020). Genç, şiirini yazarken hem geçmişini hem de günümüzü ele almış ve toplumun bugünkü görünümü için kullandığı “tavanı çöktü” imgesi ile bir denge kaybından bahsetmiştir. Bireyler toplumun en küçük birimleridir ve bireylerin tutumu öteki ile ilişkisi tüm topluluğu şekillendirmektedir. Hz. Muhammed’in (s.a.v) öğretilerinden uzaklaşmanın bu denge kaybına neden olduğunu ele

almıştır. Dini inancın şekillenmesinde peygamber tasavvuruna ayrı bir ehemmiyet veren Genç, şiirinin tüm ana temasına bunu yansıtmıştır. Onun için kurtuluş, İslami öğretilerde de yer alan en güçlü şahsiyetin yani Hz. Muhammed'in (s.a.v) sevgisine talip olmaktır.

*İslaklığı sanadır ahımın, efganımın,
İçimde hicranınla tutuşuyor nağmeler,
Sendendir eskimeyen cevheri efkârımın,
Nazarın ok misali karanlıkları deler.
Bu değirmen seninle dönüyor; ahenk senin,
Renkleri birbirinden ayıran mihenik senin.*

Dinin birey hayatındaki önemli etkilerinden biri de davranışlarda ölçülü olmaktır. Dinler hemen her davranış için ölçü koyarak, müntesiplerini davranışlarda her türlü ifrat ve tefritten uzaklaştırmaya çalışır. Belli bir ölçüye göre yaratıldığı için düzen ve ahenk içinde bulunan tabiatın bir parçası olarak insanın fizyolojisinde de bir ölçü ve ahenk vardır. Dinler de bu ahengin bir benzerini davranışlar üzerinde kurmaya çalışarak kişiliğin dengeye kavuşmasında katkıda bulunur (Karaca, 2011). Şair için peygamber olgusu ahengi ve dengeyi sağlayan, yaratılan her şeyin O'nun (s.a.v.) hürmetine var olduğunu ve dengenin işleyen birer parçası olduğunu tekrarlıyor. Nurullah Genç din ile dinamik ve sağlıklı bir bağlanma içinde olduğunu yaşamının merkezine hatta tüm kainatın merkezine Hz. Muhammed'e (s.a.v) olan muhabbeti koyuyor. Söyleyeni belli olmayan beyitte geçtiği gibi "Muhabbetten Muhammed oldu hâsıl Muhammed'siz muhabbetten ne hâsıl" teslimiyetinde bağlılığı görülür. Şairin içsel yolculuğunu tecrübe ettiği halini manevi arayışını ve kişiliğindeki dengeye kavuşma halini gösterir.

*Yağmur; ayrılığımıza seninle derman düştü,
Beynimin merkezine ölümsüz ferman düştü,
Silindi hayalimden bütün efsunu ömrün,
Bir dönüm noktasında aklıma Rahman düştü.*

Din, hayatı organize ederek bireye hangi durumda nasıl davranılacağı konusunda yol gösterir. Bu durum onu kararsızlıktan kurtararak güvende hissetmesine yardım eder. Dinin hayata yüklediği anlam ise çoğu kere anlamsızlık bunalımına düşenler için önemli bir çıkış kapısı olmasıdır

(Karaca, 2011). Dinin bilgi yoluyla edinilecek öğretilerinden yola çıkarak insanın iç dünyasında gerçekleşen derin bir değişimin ve gelişimin yine insana yön veren bir kılavuz olduğundan ve bu kılavuzun din ile sağlanacağından bahseder. Çünkü dinin özellikle gençlik çağlarında anlam arayışlarında yönlendirici etkisi bulunmaktadır.

Rahman ismi hem merhamet edici hem de rehberlik edici yönüyle vurgulanmıştır. Şair, külli iradeye teslim olup aydınlığa kavuşmayı vurgular. Bu kavuşmanın da yine Hz. Muhammed'in (s.a.v) rehberliği ile olabileceğini belirtir. Nurullah Genç, bu dörtlükte yine yağmur imgesi ve Hz. Muhammed (s.a.v) arasında benzeşimlere yer vermiştir. Şimşekler ve gök gürültülerinin ardından bereket ve rahmetiyle gelen yağmur ve karanlıkların ardından Hz. Muhammed'in (s.a.v) gönderilmesi, asırlar geçse de insanın iç aleminin karmaşıklığında O'nun (s.a.v) sevgisine tutunup yeniden dengeye ve düzene kavuşabileceğinden bahseder.

*Nefesinle yeniden çizilecek desenler,
Çehreler yepyeni bir değişim geçirecek,
Aydınlığa nurunla kavuşacak mahzenler,
Anneler çocuklara hep seni içirecek,
Yağmur, seninle biter susuzluğu evrenin,
Sana mü'mindir sema; sana muhtaçtır zemin.*

Bu bent, “Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları harekete geçirir. Allah, onları dilediği gibi, (bazen) yayar ve (bazen) yoğunlaştırır. Nihayet yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu kullarından dilediklerine uğrattığı zaman bir de bakarsın sevinirler.” (Rum, 48) ayetinden ilham alınarak yazılmış adeta. Allah rahmetini inanan inanmayan tüm kullarına Habibi (s.a.v) hürmetine sağanak sağanak yağdırmaktadır (Özdemir, 2022).

Din, kendini aşmayı mümkün kılan anlam içeriği ile umuda cevap verebilen eşsiz bir değer kaynağıdır (Bahadır, 2024). Umut bireyin anlam kazanma sürecinin en önemli motivasyon faktörlerinden biridir. Genç'in şiirinde ne kadar karamsar dizeler olsa da umut her zaman bu dizelerinde de açıkça görüldüğü gibi hep vardır. Yüksek dindarlık düzeyinde bulunanların, umutlarını dini metinlerden aldıkları mesajlar doğrultusunda hayatın tüm alanlarına yaymaları olağandır. Zira böyle bir dindarlıkta kişisel hayat, doğal olarak dini mesajların belirleyiciliği altında şekillenir (Bahadır, 2024).

*Damar damar seninle, hep seninle dolsaydım,
Batılı yıkmak için kuşandığın kılıcın,
Kabzasında bir dirhem gümüş de ben olsaydım.*

İnsan için sevginin maddi dünya ile çizilmiş sınırları yetersizdir. Zira maddi olanın geçiciliği, kendine bağlı olan her şeyi de geçici kılar. Kendini aşmanın en derin şeklini temsil eden inançla birlikteliğinde sevgi, artık basit bir duygu değil, samimi bir niyetin eşlik ettiği güçlü bir hissediş ve içten bağlanmadır. Böyle bir derinlik içerisinde birey, kendisi dışındaki insanlara, hayata ve varlığa inancının çizdiği çerçeveden yaklaşır. Allah için sevme olgusunun anlam kazandığı bu noktada maddi kaygıların yerini manevi kaygılar alır (Bahadır, 2024).

Genç, dizelerinde dinin insan hayatına anlam verme olgusunu gerçek sevgiye layık olanla anlatmıştır. Allah'a en yakın olma halini ancak O'nun en sevdiğine yakın olmakla olabileceğini, insanı Allah'a taşıyacak bir berzah olarak Hz. Muhammed'i (s.a.v) görmüştür. Sevginin sağlıklı halini yani bağımlı değil bağılılığını, din olgusunun merkezinde yer alan yaratıcı ile bağılılığını sağlayacak ona yol ve rehberlik edecek dini şahsiyetin önemini vurgulamıştır.

Şair damarlarında gezinen kan hücrelerinin bile Efendimize (s.a.v) duyulan muhabbeti haykırmasını istemektedir. Çünkü kalbi ancak bu kan sayesinde dirilebilir (Özdemir, 2022).

*Yağmur, seni bekleyen bir taş da ben olsaydım,
Çölde seni özleyen bir kuş da ben olsaydım,
Dokunduğun küçük bir nakış da ben olsaydım,
Sana sıırıslam bir bakış da ben olsaydım,
Uğrunda koparılan bir baş da ben olsaydım,
Bahira'dan süzülen bir yaş da ben olsaydım,
Okşadığın bir parça kumaş da ben olsaydım,
Senin için görülen bir düş de ben olsaydım,
Yeryüzünde seni bir görmüş de ben olsaydım,
Sana hicret eden bir Kureyş de ben olsaydım,
Damar damar seninle, hep seninle dolsaydım,
Batılı yıkmak için kuşandığın kılıcın,
Kabzasında bir dirhem gümüş de ben olsaydım...*

Şiirin son kısmı olan bu dizeler Genç'in Hz. Muhammed'e (s.a.v) olan özlemine ve sevgisini barındırıyor. Sevgiliye erişmenin, vuslatın, yaratıcıya iltica etmenin sırrına varmak istiyor. Şiirin bütününde anlam bulmanın Efendimiz (s.a.v) rehberliğinde olacağını, insanın O'nun (s.a.v) önderliğinde hakiki benliğine varılabileceğini, yaşadığı iç çatışmaları gidereceğini, üzerine aldığı günah libasından yağmurun temizlemesi ile arınacağını, kendini ve ötekini anlamlandıracağını kısacası dünya ve ahiret saadetinin anahtarı olacağından bahsediyor.

Bilim insanları dinden yola çıkarak çeşitli dindarlık tipolojileri oluşturmuşlardır. Bunlardan birisi Cropps'un oluşturduğu tipolojidir. O, dinsel yaşayışı "otoriter din", "arayış dini" ve "kendiliğinden din" olmak üzere üç grupta değerlendirir. Ona göre otoriter dinin mensubunun ön plana çıkan özelliği boyun eğme, baskın ve saldırgan bir dış otoriteyi kabul etmesidir. Arayış dinindeki dinsel yaşayış biçiminde insan kendini ifade edebilme ve hümanist ahlakî kurallar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kendiliğinden dinin dinsel yaşayışında ise insan, zaman ve mekânla sınırlı olan "iç benin" otoritesine girerek ve Tanrı'sıyla kendisi arasındaki mesafeyi ortadan kaldırarak direk Tanrı'sı ile ilişki veya iletişim kurmaktadır (Kayıklık, 2003).

Kişinin inandığı dinin yaratıcısını ve peygamberini algılama şekli, onlara karşı duyduğu sevgi, bağlılık ya da sakınma duygusunun artması ya da azalması hali dinin hayatı üzerindeki etkisinin de artmasına ya da azalmasına sebep olacaktır. Nurullah Genç, na'tında yağmur ile Hz. Muhammed (s.a.v) arasında kurmuş olduğu ilişileşimlerle dizelerine yansıtmıştır. O'na (s.a.v) duyduğu fedakârlık ve teslimiyet duygularını dini inancın şair üzerinde olan etkilerini göstermektedir.

Sonuç

Nurullah Genç, modern Türk şiirinde İslami geleneğin temsilcisi olarak birçok eser kaleme almıştır. Çocukluk yıllarını bir dağ köyünde köy odasının şiir iklimiyle geçiren şair, zorluklarla eğitim hayatını tamamlamıştır. Şiir hayatında hep var olmuş ve şair olabilme halini kendi deyimiyle bu na'tıyla tamamlamıştır. Şair'in peygamber tasavvuru onu yağmur imgesi ile birçok yönden ilişkilendirmesi onun dine bakışını, dindarlık halini, peygamberin onun için ne ifade ettiğini gösterir.

Nurullah Genç Hz. Muhammed'i (s.a.v.) alemlere rahmet, rehber, önder, kurtarıcı ve arındırıcı olarak na'tında tasavvur eder. Allah'a ulaşmak, kendini tanımak, hayatın anlamını yaşamın gayesini bulmanın

Hız. Muhammed'i (s.a.v) anlamakla olacağına inandığı gibi içine düşülen yenilmişlik, tükenmişlik, zillet hallerinden O'nun (s.a.v) yolundan gitmekle kurtulacağına inanır. Şiirinde her şeyi ile bir hayat rehberi olan Hız. Muhammed'in (s.a.v) kılavuzluğu ile kurtuluşun mümkün olacağına inanır. Hız. Muhammed (s.a.v) medeniyet kurucudur ve bütün hastalıkların çaresi, dirilişin müjdeleyicisidir. İslam medeniyeti O'nu (s.a.v) duyar dinlerse, O'nun (s.a.v) sürekli söyler ve anarsa dirilecektir.

Yağmur imgesi na'tın tüm kimliğini oluşturan ana metaforudur. Ayrıca irsahat kavramları ve mucizelerin ele alındığı dizelerin yanı sıra "sana hicret eden bir Kureyş'de ben olsaydım" gibi ifadeleri, dini metinlerden esinlendiğini göstermektedir. Bu imgeler, dini sembollerin ve mitlerin insanların duygusal ve ruhsal yaşamlarını nasıl etkilediğini de bizlere göstermektedir.

İslam dininin temelini oluşturan dini inanç unsurları bireyde sağlıklı bir şekilde gelişirse bireyi olumlu yönde etkiler ve geliştirir. Peygamber inancı ve tasavvuru da bu yüzden sağlıklı bir şekilde gelişmelidir. İnancın hayatın gidişatında bir kılavuz olduğu düşünüldüğünde peygamber tasavvurunun değeri daha önem kazanmaktadır.

Kaynakça

- Akar, Metin. *Su Kasidesi Şerhi*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İnsan Yayınları, 2024.
- Çakmak Çelik, Nuriye. "Nurullah Genç: 'Yağmur'u yazana kadar üç ay duvarlarla konuştum". Text. *Gzt. Gzt. Gzt.* 16 Haziran 2019. Erişim 01 Mart 2024. <https://www.gzt.com/roportaj/nurullah-genc-yagmuru-yazana-kadar-uc-ay-duvarlarla-konustum-3497386>
- Geylani, Seyyid Abdülkadir. *Fütuhu'l Gayb*. çev. İlyas Aslan - Derya Çakır. Gelenek Yayıncılık, 2020.
- Gün, Elif. "Stresle başa çıkma bilişsel süreçler ve dindarlık üzerine bir inceleme". <http://hdl.handle.net/11452/2864>
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İnsan Yayınları, 2020.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi (3.hm)*. Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- James, William. *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*. çev. İsmail Hakkı Yılmaz. Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Kişisel Yayınlar, 2011.
- Kayıklık, Hasan. "Allport'a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım". *Dini Araştırmalar* 5/15 (2003), 121-138.

- Kayıklık, Hasan. “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 491-499.
- Kemikli, Bilal. “M. Fatih Andı, Şiirin Ufku: Hz. Peygamberi Şiirle Sevmek”. *İnsan Ve Toplum* 8/3 (2018), 141-147.
- Kızılgeçit, Muhammed. *Din Psikolojisinin 100’ü*. Otto Kampanya, 2017.
- Maslow, Abraham H. *Doruk Deneyimler*. çev. H. Koray Sönmez. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1996.
- Mevlana. *Fihî Mafih Kod: 11-Z-5*. çev. Meliha Ülker Anbarcıoğlu. Yeni Zamanlar Sahaf (2. El Kitaplar), 2012.
- Özdemir, Arzu. “İngesel Açından Yağmur”. *Yağmur*. Timaş Yayınları, 2022.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Çamlıca Yayınları, 2022.
- Peker, Hüseyin. “Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Şubat 1986), 100-105. <https://doi.org/10.17120/omuifd.68167>
- Stack, Dr. Steven. “Dindarlık, Depresyon ve İntihar”. çev. Talip Küçükcan. *Akademik Araştırmalar Dergisi* 7-8 (2000), 75-83.
- Subaşı, Necdet. *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İz Yayıncılık, 2018.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din / Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Karahan Kitabevi, 2013.
- Yavuz, Kerim. *Günümüzde İnançın Psikolojisi*. Boğaziçi Yayınları, 2013.
- Yeniterzi, Doç. Dr. Emine. “Türk Edebiyatında Na’tlara Dair”. *Türk Tarihi Araştırmaları* 11 (2002), 762-767.

1999 MARMARA DEPREMİ İLE İLGİLİ DEPREM VE DİN KONULU MAKALELERİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Ayşenur Seher KAPANŞAHİN³.
Muhammed Naim NAİMİ⁴

1. Giriş

Deprem, insanın anlamlandırmakta, zamanını ve durumunu kontrol etmekte aciz kaldığı doğal olaylardandır. Doğal afet olarak nitelenen deprem, insanın iradesi dışında meydana gelen, yer altında birikmiş enerjinin aniden boşalmasıyla sarsıntı biçiminde hissedilen, değişen ölçeklerde olup insanları korkutan, yok eden, meskun mahalleri yok eden, insanları sosyal, psikolojik, dinî vb. yönleriyle etkileyen doğal jeolojik-fiziksel bir olgudur (Okumuş, 2002, 339). Yarattığı etki bakımından bu olgu, o anda bireyin çaresizlik duygusu yaşamasına, yaşattığı kayıplar ve sonrasındaki süreçte sorunlar yaşamasına yol açmaktadır (Kula, 2002, 234). Depremi gerek etkisi, gerek tarih boyunca muhtelif coğrafyalarda tekrar etmesi gerekse depremin çaresiz bırakan şekilde aniden oluşması dolayısıyla olsa gerektir ki Okumuş (2002), depremi “*insanın yazgısı*” şeklinde ifade etmiştir. İmamoğlu (2004) 1999 Marmara Depremi ile ilgili yazısında depremin fiziksel yönden eksik bırakma, fizyolojik yönden noksan bırakma, tepkisiz ve dengesiz hale gelme gibi ruhsal ve etkileşim ve iletişim gibi sosyal yönden etkilediğinden bahsetmiştir. İşte bu yönleriyle depremler, insanlar tarafından afet olarak algılanmaktadır.

17 Ağustos 1999 yılında meydana gelen literatüre 1999 Marmara Depremi olarak geçen deprem de verdiği fiziki ve fizyolojik hasar, bıraktığı psikolojik ve sosyal sorunlarla coğrafyamızın yaşadığı en büyük afetlerden biridir. Haliyle konu, yerbilimi gibi doğrudan

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Psikolojisi, inartworkstudio@gmail.com, ORCID No: 0009-0008-0181-6761.

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, naimnaimi@karabuk.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-7528-5694.

depremle ilgilenen alanlar tarafından incelenmiştir. Buna ek olarak insanın halet-i ruhiyesine, sosyal yaşamına etkisi, yaşattığı sorunlarla başa çıkmada dünyevi yolların aranmasının yanında dini başa çıkma stratejilerin kullanılıp kullanılmadığı da din sosyologları ve din psikologlarınca araştırılmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın bu kısmında, araştırmanın konusu, amacı, yöntem ve sınırlılıkları kısaca izah edilerek araştırmada izlenen yol haritası ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu, 1999 Marmara Depremi ile ilgili deprem ve din alanında yapılan yedi makaledir. Tespit edilen bu makalelerde depremi algılama, anlamlandırma, depreme karşı sergilenen tavır ve depremin ardından yaşanan psikolojik sorunlarla başa çıkmada dinin fonksiyonunun önemi, çalışmamızın tali konuları arasındadır. Tespit edilen makaleler, araştırmanın bulguları başlığı altında sırasıyla verilmiştir.

Makaleler, yayımlandığı tarihe göre sıralanmıştır. Bu bağlamda Hidayet Aydar'ın *“Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığında Kocaeli Depremine Bakış”* başlıklı makale 1999'de yayımlanmıştır. Tefsir alanında çalışan araştırmacı, deprem konusunu da bu bağlamda ele almıştır. İkinci sırada din psikoloğu Naci Kula'nın (2000) *“Deprem ve Kıyamet Benzetmesi”* makalesi yer almıştır. Üçüncü makale, yine Naci Kula'nın (2002) *“Deprem ve Dini Başa Çıkma”*, dördüncü makale din sosyoloğu Ejder Okumuş'un (2002) *“Tabii Afetler, Din ve Toplum”*, beşinci makale A. Vahit İmamoğlu'nun (2004) *“Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri”*, altıncı makale Naci Kula'nın (2006) *“İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevi Desteğin Önemi: Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği”* ve son makale kelamcı Fikret Karaman'ın (2020) *“Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci”* incelenmiştir.

Araştırmamızda, 1999 Marmara Depremi özelinde ve tespit edilen yedi makale bağlamında, bireylerin depremle ilgili düşünceleri ve deprem sonrasındaki süreçte dinin etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda, 1999 Marmara Depremi ile ilgili deprem ve din alanında yazılan makalelerin nitel araştırma yaklaşımıyla incelenmesi yapılmıştır. Elde edilen verilerin incelenmesi ve belli bir anlam bütünlüğü içinde yürütülebilmesi için içerik analizi tekniği tercih edilmiştir. İçerik analizi, belli bir metin veya birkaç metin içerisinden daha evvel belirlenmiş olan kelime, cümle veya ifadeleri tespit ederek istenilen sonuca ulaşmaya çalışmaktır (Altunışık vd., 2007: 2068-269). Başka bir ifadeyle içerik analizi ya da içerik çözümlemesi, “*ele alınan herhangi bir kaydedilmiş iletişim biçiminin içeriğine odaklanmak*” şeklinde de tanımlanmıştır (Sallan Gül ve Kahya Nizam, 2021, ö182). Bu doğrultuda tespit edilen makalelerde depremi algılama, anlama, anlamlandırma ve depremin etkisiyle baş etmede dinin rolü konuları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, Dergipark makale portalı üzerinden yapılan taramada tespit edilen, deprem ve din alanında yapılan yedi makale ile sınırlandırılmıştır.

1999 Marmara Depremi ile ilgili tespit ettiğimiz makaleler, yayımlandığı tarih dikkate alınarak sıralanmıştır. Her makalenin başlığı, bulgular ana başlığının bir alt başlığı şeklinde verilerek yukarıda verilen konu ve amaç çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

3. Bulgular

17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ile ilgili deprem ve din alanında tespit ettiğimiz 7 adet makalede öne çıkan yönler kısaca şu şekildedir:

3.1. Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış

Araştırmanın girişinde depremin oluşumu ve çeşitleri hakkında temel bilgiler verilmiş ve ardından Kur'an'da depremden bahseden ayetlere odaklanılmıştır. Özellikle Kur'an'da geçen korkunç ses ve sarsıntı kelimelerinin (Araf 7/78, Ankebut 29/37) depremin karakteristiğini anlamak için nasıl kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, deprem sırasında ortaya çıkan enerji, yerden fışkıran alev ve gazlar gibi olaylarla ilgili Kur'an ayetlerinin (Zilzal 99/2) bu fenomenleri nasıl yansıttığı açıklanmıştır. Kocaeli depremi örneğiyle, depremi betimleyen kelimelerin bilimsel bağlamda nasıl kullanıldığı ve

Kur'an'daki ilgili ayetlerle nasıl ilişkilendirildiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, depremle ilgili diğer ayetlerden örnekler verilerek, bilimsel araştırmaların depremin etkilerini nasıl doğruladığına dair örnekler sunulmuştur.

Araştırmada önceki toplumların başlarına gelen depreme benzeyen durumlar, ayetler örnek verilerek izah edilmiştir. Aydar, deprem gibi afetlerin insan gücünün üstünde olduğundan, bu tarz afetlere karşı insanların, toprağın jeo-fizik yapısına göre binalar inşa etmelerinden, Allah'ın sevgi ve rızasını kazanacak şekilde imar etmelerinin gerekli olduğundan, işi ehline vermenin öneminden ve tabiatı ve doğal dengeyi korumamız gerektiğinden bahsetmiştir.

Yazar, önceki toplumların yanlışlarından dolayı başlarına gelen felaketler ile bağlantı kurarak depremi, Kocaeli'ndeki insanlar için ilahi bir ceza olarak görmenin doğru bir düşünce olmadığını belirtmiştir. Önceki kavimlerin şirk ve küfür davranışları ve kendilerine gönderilen peygamberleri inkar etmeleri sonucu cezaya çarptırılmaları ile Marmara bölgesindeki insanların benzerliğinin olmadığını vurgulamıştır.

Kocaeli depreminde maddi ve manevi kayıplar veren bölge halkının çok büyük bir kısmının sabır, tevekkül, metanet ve teslimiyet davranışlarını sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bunun yanında diğer bölgelerdeki insanlar da depremzedelere ellerinden gelen yardımı göstermiş ve bütün varlıkları ve benlikleriyle bölge halkı için seferber olmuşlardır.

3.2. Deprem ve Kıyamet Benzetmesi

İnsanoğlu, başına gelen ve günlük rutinlerini değiştiren felaketler karşısında şok tepkisi yaşamakta ve durumu anlamlandırma çabası içine girmektedir. Bu anlamlandırma süreci kişinin yaşantısına ve değer yargılarına göre değişkenlik gösterebilir. Naci Kula 1999 Depremi ile ilgili çalışmasında, depremden etkilenen bireylerin depremi nasıl anlamlandıkları üzerinde odaklanmıştır. Bu bağlamda bireylerin depremi algılama, anlamlandırma ve deprem sonrası süreçle başa çıkmak üzere manevi destek önerisi temaları işlenmiştir.

Depremi betimleme ve algılamada bireyin, beklentileri, ihtiyaçları, inanç değerleri ve geçmiş yaşantısının önemli ölçüde etkili olduğu bulgulanmıştır.

Depremi anlamlandırma sürecinde kıyamet benzetmesi yapıldığı tespit edilmiştir. Buna göre eprem anını yaşayan depremzedelerin uğultu ve gürültü duymaları, yerin dibinden bir darbe ve sarsıntı hissetmeleri, gökyüzünün aydınlandığını ve odanın içinde ışık görmeleri, sarsıntının 45 saniyeden fazla sürmesi gibi tecrübeleri genelde depremin bir son ve bitiş olduğu hissi ve düşüncesine kapılıp kıyamet ile deprem arasında ilişki kurmalarına sebep olmuştur. Bu bağlamda 100 denekten 82'si depremi kıyamete benzetmiştir.

Depremzedeler, deprem anında en yüksek oranla ölümü hissetme ve her şeyin bittiğini düşünmeye başlamışlardır. Depremzedelerde gözlemlenen ilk tepkiler, sırasıyla kelime-i şehadet getirme, korkma ve panik hali, şok etkisi, çocuklarına seslenme ve hareketsiz kalma şeklinde olmuştur. Buna ek olarak depremden sonra depremzedelerin, eve girememe, en ufak gürültüde irkilme, korku ve endişe hissetme ve uyku bozukluğu davranışları yaşadığı bulgulanmıştır.

Bu aşamada depremzedelerin kaygı ve korkularını yenmek üzere onlara manevi destek sağlanarak en azından deprem-kıyamet benzetmesinin bir ceza değil olumlu yönleri olduğu da gösterilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda hayatın kıymetini bilerek sorumluluk bilincinin güçlendirmeye, otokritik ve oto-kontrol bilincinin oluşmasını sağlamaya, kıyamet düşüncesi ile bireyde dini düşünce ve duyguları kuvvetlendirerek sıkıntıları aşacak gücü hissetmesini sağlamaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak araştırmada, depremin etkilerini hala yaşayan bireylerin her yönüyle ele alınması gerektiği, fiziksel desteğin yanında psiko-sosyal açıdan da destek verilmesi ve iyileştirme çalışmalarının yapılması gerektiği vurgulanmıştır.⁴

3.3. Deprem ve Dini Başa Çıkma

Makale depremzedelerin, deprem anında ve sonrasında nasıl bir başa çıkma mekanizması geliştirdiklerini incelemek adına Sakarya, Düzce ve Kocaeli'nden ankete katılan 200 kişinin vermiş olduğu cevapları ve hangi başa çıkma yollarını tercih ettikleri üzerinde durmuştur. Araştırmada, insanların öngörülemez felaketler karşısında bir anlam krizi yaşadığını ve bu tarz durumlarda eğer anlamlandırma süreci sağlıklı geçmezse felaketin kişide oluşturmuş olduğu aşırı stres, kaygı ve korkunun doğru bir şekilde yönlendirilmemesi yüzünden ölümcül sonuçlara sebep olabileceği belirtmiştir.

Felaketi yaşıyan bireyler ilk anda durumu analiz etmeye ve anlamlandırma sürecinin içine girerler. Kriz anının ilk aşamasında insanlar çok etkisindedir. Kriz aşamasından sonraki aşamada toplumsal iletişim ve kurtarma faaliyetleri başlar. Yardımlaşma davranışları bu dönemde yaygın bir şekilde gözlenir. Etki döneminde ise yeni yaşama biçimleri arayışına girilir. Uyumda zorluklar kişide psikolojik düzeyde davranış bozukluklarına, yaşanan travmatik olaylar hem bedensel hem de ruhsal hasarlara sebep olabilir. Fiziksel olarak gerginlik, yorgunluk, uyuma bozukluğu, bulantı, bedensel ağrılar, ani irkilmeler yaşanabilir. Sosyal olarak insan ilişkilerinde, okul, iş, evlilik hayatında iletişim kopukluğu, sosyal izolasyon ve güvensizlik gibi sorunlarla karşılaşılabilir.

Kula, probleme ve duyguya odaklı olmak üzere iki tür başa çıkmadan söz etmiştir; Probleme dayalı başa çıkmada birey yaşamış olduğu problemi analiz ederek ona çözümler bulmaya çalışır. Duygu odaklı başa çıkmada ise kişide savunma mekanizmaları devreye girerek gerçeği olduğundan farklı anlamaya ve travmatik deneyimlerden korunmaya çalışır. Din, bu noktada inanan bireyler için en güçlü savunma mekanizmasını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalara göre Tanrı mefhumu insanların savunmasız hissettiklerinde güvenli bir liman olmakta ve stres anlarında O'nu yanlarında hissederek dini davranışlar sergilemeleri hastalık, ölüm, afet gibi olumsuz olayları daha kolay atlatmalarına sebep olabilmektedir. İnanç bu bağlamda başa gelen zorlukları ve olumsuzlukları hikmet, imtihan ve bu imtihan sonucunda belli bir mükafata ulaşacağı gerçeğini sunmakla kişiye motivasyon kaynağı olmaktadır.

Deprem esnasında bireylerin genellikle dini başa çıkma davranışlarını sergilediğini ortaya koymaktadır. Ancak, ankete katılanlardan bazıları hareketsiz kalma, şaşkınlık, korkma ve ürperme gibi tepkiler de göstermiştir.

Dini başa çıkmada en çok yapılan davranışlar ise; Allah'a dua etmek, kelime-i şahadet, salavat ve tekbir getirmek, Kuran okuma ve namaz kılma, ölümü ve ahireti düşünme, Allah'a kızma ve öfkelenme ve bu afetin bir ceza olarak değerlendirme olmuştur.

Dini başa çıkmada olumlu sonuçlar olduğu gibi olumsuz başa çıkma davranışları da gözlemlenmiştir. Araştırmanın dikkat çeken hususu depremzedelerin başlarına gelen bu felaketi Tanrı'nın bir cezası olarak

yorumlamalarıdır. Bu benzetmede geçmiş kavimlerin helakleri örnek verilmiştir.

3.4. Tabii Afetler, Din ve Toplum

Çalışma, saha çalışmasıdır. Çalışmanın örneklem grubu, 17 Ağustos 1999 depremini yaşamış, İstanbul, İzmit, Bursa ve Yalova illerinden toplamda 94 kişi oluşturmuştur. Çalışmanın verilerini, birincil veriler oluşturmuş, anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada, depremzedelerin depremi ilahi bir ceza mı yoksa tabii bir afet olarak mı yorumladıklarına, tabii afetlerin insanı dinden uzaklaştırıp uzaklaştırmadığına, sosyoekonomik durumun bu tarz afetleri yorumlamada etkili olup olmadığına, insan davranışları ile afetler arasında ilişkinin varlığına, afetlerin neyin sonucu olarak ortaya çıktığına, dinin bu anlamlandırma sürecindeki etkisi konuları üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın temel varsayımları şu şekildedir: İnsanlar, yaşadıkları afetler ve sosyal olaylar ile dini inançları arasında çeşitli ilişkiler kurmaktadır. Bu ilişkilerde etkili olan faktörler, afetzedelerin düşünce biçimleri, zihniyet yapıları ve dini anlayışları üzerinde belirgin bir etki bırakmaktadır. Doğal afetlerin, insanların yaşam tarzlarını etkilediği, çevrenin bu anlamlandırma sürecinde etkili olduğu ve kader inancının sorgulandığı bir ortamda bu etkileşimler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca dindarlık, depremi anlamlandırma ve yorumlamada önemli bir rol oynamaktadır. Dini metinlerde geçen sabır, hikmet, imtihan konulu ayetlerin bulunması sebebi ile inanan insanlar başlarına gelen olumsuz olaylardan ders alma ve bunu bir olgunlaşma vesilesi olarak görme ve dolayısıyla karşılaştıkları bu tarz zorluklarla daha kolay başa çıkma eğiliminde oldukları bulgulanmıştır.

Deprem bütünü sonuçları itibariyle ele alındığında depremin; insan davranışları ve sosyal hayat ile ilişkili olduğu, insanların ahlaksız ve yanlış davranışlarına bir cevap olabileceğinin düşünüldüğü, depremin kader olduğunu savunanların da savunmayanlarında sonuç olarak depremin iradi bir durum olduğunu iddia ettikleri tespit edilmiştir. Depremzedelerin deprem sonucunda yaşamış oldukları maddi zarar ve kayıpların, kişilerin inanç ve düşünüş biçimlerini etkilemediği, ankete

katılanların çoğunluğunun deprem öncesinde de dini ibadetlerine devam ettiğini sadece küçük bir kısmının depremden sonra namaz kılmaya başlamasının da insanların zor zamanlarında Tanrı ile ilişki kurma ve güvenli bir sığınak arama ihtiyacının sonucu olduğunu ortaya koymuştur.

3.5. Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri

Depremın amacı depremi yaşayan insanların ruh hallerine yakından şahit olmak ve tahlil etmektir. Makalede veri toplamak için mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırma, 1999 depremi sonucu yıkılmış veya hasar görmüş evlerin dışındaki çadırlarda kalan 286'sı erkek, 224'ü kadın olmak üzere 510 denek üzerinde uygulanmıştır.

Depremden sonra bireylerin ruh halleri ile farklı değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde, ruh halinin etkilenmesi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulgulanmıştır. Bu bağlamda deprem sonrası gösterilen tepkilerde depremi yeniden yaşama hissi, deprem görüntülerinin olumsuz etkileri, sürekli deprem hakkında konuşma, geleceğe dair kötümserlik davranışları, korku ve endişe hali, konsantrasyon eksikliği, sıkıntı ve kaygı, ölümü hatırlama, depremi kıyamete benzetme ve deprem esnasındaki şok ile ne yaptığını bilememe durumu gözlemlenmiştir.

Depremın hemen akabinde yaşanan en büyük problem, bireylerin konsantrasyon eksikliği şeklinde bulgulanmıştır. Araştırmaya göre erkeklerin kadınlardan daha çok konsantrasyon eksikliği yaşadığı tespit edilmiştir. Deprem bireyde maddi kayıpların yanında manevi kayıplara da sebep olmuştur; Yaşanan felaketin genel rutini bozması, kaybedilen eşyalar ve yakınlar kişide depresyona sebep olmaktadır.

Yapılan araştırmada bahsedilen ve dikkat çeken bir diğer husus ise geleceğe dair karamsarlık düşüncesinin baskın olması olmuştur. Sarsıntıların sürekli devam etmesi ve olumsuz görüntüler bireylerde güven duygusunun oluşmasına engel olduğu için karamsarlık duygusunu baskınlaştırmıştır.

Makalenin dini tutum ve davranışı yansıtan ilk tepkiler kısmında, yüksekte düşük orana doğru şu davranışlar gözlemlenmiştir: 1- Dua okuma, 2-“Allah” lafzını tekrarlama, 3-Ölümü hissetme, 4- Depremi kıyamete benzetme, 5- Kelime-i şehadet getirme.

Araştırmada öne çıkan önemli bir husus ise kişilerdeki sürekli ölüm düşüncesi ve deprem esnasında oluşan şok tepkilerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre kadınların erkeklere oranla daha çok ölümü düşündüğü tespit edilmiştir.

3.6. İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevi Desteğin Önemi (Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği)

Araştırmada, beklenmeyen ve istenmeyen durumların bireyler üzerindeki psikolojik etkileri incelenmektedir. Bu tür durumlar genellikle bireyde ilk olarak şok etkisi oluşturmakta ve ardından üzüntü, kendini suçlama ve depresyon gibi tepkiler ortaya çıkmaktadır. Çevresel destek ve katkılarla birlikte kabullenme süreci başlamaktadır. Bu süreçte birey olayları anlama ve anlamlandırma çabasına girmektedir. Anlamlandırma sürecinde olumsuz duygularla başa çıkabilmek için moral ve manevi destek son derece önemlidir.

Araştırmada elde edilen bulgular kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1999 Marmara depremi ve bedensel engellilik gibi beklenmeyen olaylar, bireylerde güvensizlik duygusuna yol açmaktadır.

Bireyler, başlarına gelen olayları anlamlandırmak istemektedirler. Çünkü anlam, psikolojik ihtiyaçları karşılamada önemli bir rol oynar. Manevi destek, bu anlam arayışında rehberlik edebilir.

İstenmeyen durumlar, bireylerde travmaya ve stres bozukluklarına neden olabilmektedir. Bu durumlarla başa çıkma sürecinde moral ve manevi destek son derece önemlidir. Bu bağlamda sabır, anlam arayışında bireyin acıya karşı soğukkanlılık ve metanet kazanmasına yardımcı olabilir. Nitekim Kuran'da sabrın, Allah'tan yardım isteme aracı olarak kullanılmasının olayları anlama ve sorunları aşma konusunda etkili olduğu vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak araştırmanın genelinde, beklenmeyen olayların bireyler üzerindeki etkilerini anlamak ve bu durumlarla başa çıkmak için moral ve manevi destek almanın önemi üzerinde durulmaktadır.

3.7. Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci

Karaman araştırmasının girişinde, bilimin geliştiğine bağlı olarak depremle ilgili geleneksel yorumların değiştiğini, insanların, üzerinde yaşamış oldukları dünya ile uyum içerisinde yaşamaları ve bu bağlamda afetlere yönelik uygun tedbirler alarak korunmaları gerektiğini

belirtmiştir. Araştırmada, deprem ve zelzele kavramlarından, aralarındaki ilişkiden, tarihte yaşanmış depremlerden, deprem hakkında yapılmış araştırmalardan ve doğal afetler ile ilgili algılardan bahsedilmiştir. Buna göre; Tarih boyunca deprem hakkında farklı anlamlandırmalar yapılmıştır. İnsanlara verilmiş bir ceza mı, bir uyarı mı veya tabii bir olay mı olduğu hakkında çeşitli görüşler ileriye sürülmüştür. İslam alimleri ise depremin Allah'ın yasaları sonucunda gerçekleştiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Kur'an'da geçen bazı ayetler ışığında, insanların kendi elleri ile işledikleri yüzünden başlarına felaketler geldiğine işaret edilmiştir. Karaman, felaketlerin insanların hatalarına karşılık verilen salt bir ceza olduğu anlayışını desteklemediği gibi sıkıntıların olumlu sonuçlar da doğurabileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte tevekkül kavramı üzerinde durulmuştur. Tevekkülün olabilmesi için evvela tedbirlerin alınmasının gerekli olduğundan, ihmal sonucu başa gelen olumsuzlukların müsebbibinin Tanrı olmadığından bahsedilmiştir. Tevekkül için her şeyi yaratıcının takdirine bırakmak ve bireyin sadece pasif bir durumda kalma anlayışı doğru değildir. Allah'ın Kuran'ı kıyamete kadar koruyacağı bildirilse de, Peygamberimiz sadece bu gerçekle yetinmemiş; aynı zamanda Kuran'ı vahiy katiplerine ezberletmiştir.

Sonuç olarak deprem gibi afetlerden korunabilmenin en önemli yolu imar ve inşada doğru stratejiyi izlemek, işi hakkıyla yapıp sorumluluk bilinci ile hareket edip malzemenen çalmadan sağlam binaların temelini atmak, ihmalden kaçınıp gerekli tedbirleri almaktır. Bundan sonraki aşamada kişinin başına gelenler Yüce Allah'ın takdiri altında gerçekleşir. İslam kültüründe kader ve tevekkül, inanan bireylere hayatlarındaki olaylara teslim olma ve Allah'a güvenme anlamında önemli bir dayanak sağlar. Bu inançlar, pasif bir determinizm değil, aksine bireylere güç ve direnç kazandıran bir olguyu ifade eder. İnsanlar, hayır veya şer olarak gördükleri durumların sonucunu tam anlamıyla kavrayamayabilir ve yaşadıkları zorluklar, kaderin bir parçası olarak kabul edilip bu zorluklara tevekkülle yaklaşmak, kişinin içsel gücünü artırabilir. Bu perspektif, insanların yaşadıkları her durumu bir öğrenme ve gelişme fırsatı olarak görmelerini sağlar, böylece hayatın karmaşıklığına kapsamlı bir bakış açısı sunar.

Sonuç

Deprem, ne zaman meydana geleceği, ne ölçekte gerçekleşeceği ve ne kadar süreyle olacağı kestirilemeyen doğal bir olgudur. Bu olgu, gerçekleştiği an, hemen sonrasında ve ilerleyen süreçte, gelişindeki belirsizlikler gibi fiziksel, psikolojik, sosyal vb. birtakım müphem hasarlar bırakmaktadır. Dolayısıyla kısaca içeriğinden bahsedilen makalelerde de görüldüğü üzere insanlar, deprem anı ve sonrasında depremi algılama, anlama ve anlamlandırma gayretine girmekte, üstesinden gelemediği bu durumla baş etmek ve içine düştüğü cendereden kurtulmak için en çok din ve dinî değerlere başvurmaktadır. Aynı şekilde deprem sonrasındaki süreci atlamak için yine din ve dinî değerlerden medet ummaktadırlar. Bu noktada insanoğlu için belirsizlikler ve hasarlar bırakan durumla başa çıkmak üzere başta dua olmak üzere dinî unsurların çeşitli öğelerinden yararlandıkları bulgulanmıştır. Yine dinin iyileştirici gücünden yararlandıkları, yapılan çalışmalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

17 Ağustos 1999 Marmara Depremi'nin, etkilediği alan, arkasında bıraktığı hasar ve yıkıntı ve sonrasındaki siyasal, iktisadi, sosyal, psikolojik, dinî vb. sorunları büyük olmuştur. Çalışmalarda, deprem anı ve hemen sonrasında bireylerin yoğun bir karamsarlık duygusu taşıdıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte depremi bir ceza, Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere geçmiş kavimleri helak eden bir ceza olarak algılanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Depremde ciddi oranda mal ve can kaybı yaşayan bölge halkının, genellikle sabır, tevekkül, metanet ve teslimiyet duyguları taşıdıkları görülmüştür. Dinî tavır olarak genellikle dua, Allah ismini tekrar etme, ölümü hissetme, depremi kıyamete benzetme ve kelime-i şehadet getirme şeklinde olmuştur. Bunun yanı sıra saha çalışmasının birinde bireylerin, salavat ve tekbir getirme, namaz kılma, ahireti düşünme, Allah'a kızma ve öfkelenme ve depremi bir ceza olarak telakki etme gibi tavırlar sergiledikleri bulgulanmıştır. Ayrıca bireyler, deprem anında hareketsiz kalma, şaşkın, korku ve ürperme yaşamışlardır.

Bir diğer taraftan Türkiye'nin coğrafi olarak deprem bölgesi olmasına rağmen deprem ve din alanında yeteri kadar çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Tespit ettiğimiz makalelerin dördünün yazarı din psikoloğu, birer makale de tefsirci, kelamcı ve din sosyoloğu yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu bize şu acı tabloyu

hatırlatmıştır: Deprem, ülkemizin gerçeği olmasına rağmen sosyal bilimler alanında yeteri kadar konuya eğilmediğimizi, kafa yormadığımızı ve toplumun bu alandaki sorunlarıyla iştigal etmediğimizi göstermektedir. Bu bakımdan deprem konusu, özellikle deprem ve din, manevi rehberlik ve danışmanlık konuları, çalışılmayı bekleyen önemli konulardan biridir.

Kaynakça

- Altunışık, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık, 2007.
- Aydar, Hidayet. “Bazı Kur’an Ayetlerinin Işığında Kocaeli Depremine Bakış.” *Kur’an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*. 1999, 19-20-21, 110-148.
- İmamoğlu, A. Vahit. “Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri.” *EKEV Akademi Dergisi*. 2004, 20, 79-88.
- Karaman, Fikret. “Tevekkül, Kader Bağlamında Deprem ve Sorumluluk Bilinci.” *Diyanet İlmî Dergi*. 2020, 56/3, 903-936.
- Kula, Naci. “Deprem ve Kıyamet Benzetmesi.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2000, 9/9, 1-6.
- Kula, Naci. “Deprem ve Dini Başa Çıkma.” *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2002, 1/1, 234-255.
- Kula, Naci. “İstenmedik ve Beklenmedik Olaylarla Karşılaşan Bireylere Yönelik Moral ve Manevi Desteğin Önemi: Deprem ve Bedensel Engellilik Örneği.” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 2006. 6/3, 73-94.
- Okumuş, Ejder. “Tabii Afetler, Din ve Toplum-Marmara Depremi Örneği.” *İslami Araştırmalar Dergisi*. 2002, 15/3, 339-373.
- Sallan Gül, Songül – Kahya Nizam, Özlem. “Sosyal Bilimlerde İçerik ve Söylem Analizi.” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Özel Sayısı*. 2021, 42, Ö181-Ö198.

YAŞLILIK DÖNEMİNDE MANEVI BAKIM GEREK SINIMLARI VE DİNİ İNANÇ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Reyhan ÇARPAR⁵
Zeynep ÖZCAN⁶

1. Giriş

Yaşlılık, gerek dini gelişim evrelerinde gerekse fizyolojik gelişim dönemlerinde hayatın son aşamasını ifade eder. Gelişim evreleri genel olarak bebeklik, çocukluk, gençlik (ergenlik), yetişkinlik ve yaşlılık olarak sınıflandırılmaktadır. Dünya sağlık örgütü yaşlılığı “yaşamsal fonksiyonların, organizma verimliliğinin ve çevresel faktörlere uyum sağlayabilme yeteneğinin giderek azaldığı dönem” olarak tanımlamıştır.⁷ Yaşlılar, dini gelişim evresinin bu döneminde bilişsel, fiziksel, sosyal ve psikolojik pek çok sorunla yoğun olarak karşılaşmaktadırlar. Ölüm psikolojisinin yoğunluk kazandığı, saçların azaldığı ve beyazladığı, görme, duyma ve duyu organlarında azalmaların olduğu, eklemlerde romatizmal ağrıların, kalp ve damar rahatsızlıklarının yoğunlukta hissedildiği dönem olarak da ifade edilebilir. *Yaşlı* ise; gelişimsel dönemin son aşamasına gelmiş, sosyolojik, psikolojik, fizyolojik açılardan güç ve kuvvet yönünden azalmaların olduğu kişilere denmektedir. Yaşlılık dönemindeki tüm etkilere sahip olan kişilere *yaşlı* adı verilir. Batıda yaşlı insanlara, eş anlamlı kullanım ya da kelime algısı olarak ve neredeyse yaşlı ifadesinden daha çok bunak tabiri kullanılmaktadır. Bu aslında incitici ve çok kırıcı bir kullanımdır. Aslında onların yaşam tecrübeleri ve deneyimleri, başvurulması gerekli olan birincil kaynaklar arasındadır. Ünlü psikolog Jung’un ifadesiyle “İnsan yaşamının sonu bunaklık değil, bilgeliktir.”⁸

⁵ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Psikolojisi, reyihancarpar@gmail.com.

⁶ Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, zeynepozcan@karabuk.edu.tr.

⁷ Dr. Sevede Düzgüner - Serap Telek, “huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri” (DİB YAYINEVİ, 2020).

⁸ Cihad Kısa, *Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci* (İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005).

Genel anlamda 65 yaş ve üstü olarak tanımlansa da, yaşlı sınıflandırmalarında bazı değişiklikler gözlemlenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün yaş sınıflandırması; 45-59 yaş arası orta yaş, 60-74 yaş arası yaşlılık, 75-89 yaş arası ileri yaşlılık, 90 ve üzeri yaş ise ihtiyarlıktır. (s.8-9., World Health Organization., 1984). Bilim çevrelerinde ise 65-74 yaş arası erken yaşlılık, 75-84 yaş arası orta yaşlılık, 85 yaş ve ötesi ise ileri yaşlılık olarak tanımlanmaktadır.⁹

Yaş sınıflandırmaları aslında kesin bir sınır koymak mümkün değildir. Bilim çevrelerince ortaya konan yaş tanımlarında da kesin ve mutlak bir çizgi olmayabilir. 70 yaşında olmasına rağmen hala dinç ve sağlıklı yaşlı bireyler olduğu / olabileceği gibi, 55 yaşında olmasına rağmen birçok sağlık problemleri sebebiyle bakıma muhtaç halde olan bireyler / yetişkinler de olabilmektedir. Bu sınıflandırmalar bölge veya ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Ayrıca yaşlılık tabiri göreceli bir kavramdır. “Her yaşlının ayrı bir biyolojik geçmişi, doğuştan getirdiği kalıtım özellikleri, aileden gelen etkileri, eğitim ve iş deneyimleri, ekonomik refah düzeyi ve duygusal tarafları vardır.”¹⁰

Ericson'un psiko-sosyal gelişim kuramında benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk evresine tekabül eden evre yaşlılık dönemidir. “Bu dönemde sevgi gereksiniminin karşılanarak bireylerin sevgi temelli davranışlar sergilemelerine yardımcı olunmasının önemli bir husus olduğu da söylenebilir.”¹¹

2. Tanımlar

“*Bakıma muhtaç kişi*; yaşlılık, hastalık veya engellilik gibi sebeplerle, sürekli ya da geçici olarak günlük hayatın gereklerini yerine getiremeyecek, kendine bakamayacak duruma geldiği için başkalarının yardımına ihtiyaç duyan kişidir.”¹² Yalnız kalmış olması, kişinin kendi ihtiyaçlarını ve günlük öz bakımını gideremeyecek durumda olması, bir yönüyle başkasına muhtaç hale gelmesi, yaşın getirdiği güçsüzlük gibi nedenlerden dolayı pek çok insan huzurevine veya yaşlı bakımevlerine yerleşmektedir.

“*Manevi bakım* ise; insanların acılı, üzüntülü, sıkıntılı, yalnızlık, korkulu ve ümitsizlik hallerinde, ani değişimlerle gelen hastalık,

⁹ Dr. Sevede Düzgüner - Serap Telek, “huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri”.

¹⁰ Sefa Saygılı, *Yaşlılık psikolojisi* (İstanbul: Türdav, 2010).

¹¹ Abdullah Dağcı, Huzurevi yaşlılarında Sevgi: Manevi Başa Çıkma Bağlamında Bir Araştırma.

¹² Sevede Düzgüner – Serap Telek, Huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (Ankara: Diyanet İşler Başkanlığı, 2020).

yükümlülük, ayrılık, doğal afet,..vb gibi kriz durumlarında, bu kişilerin yanında olmak; onlara din ve inanç açısından destek olabilmek, varsa soru ve sorunlarına danışmanlık etmek; âdet ve ibadetlerini yerine getirebilmelerinde rehberlik, varlıklarına bir mana, hayatlarına yeni bir anlam verebilmede eşlik edebilmektir.”¹³ Aslında bir bakıma kişinin içinde bulunduğu zor şartlar altında bile manevi açıdan güç bulabilmesini sağlamaya çalışmaktır. Hayatta her insanın karşısına zorlanacağı, üstesinden gelmede güçlük çekeceği, önemli kararlar verme gerekliliği uyandıran olumsuz yaşam tecrübeleri çıkabilmektedir. Bu olaylar ile başa çıkmak için manevi başa çıkma teknikleri de kullanılabilir.

Gereksinim; bir şeye duyulan ihtiyaç, eksikliği veya gerekliliği hissedilen şey anlamındadır. *Manevi gereksinim* ise, kişinin hayatında olması gereken, farklı sebeplerden dolayı ortaya konulamayan maneviyat eksenli eksikliklerdir veya sürekli uygulanır hale getirilmiş vazgeçilmez manevi ihtiyaçlardır.

Dini inanç; insana yaradılışına dair bilgiler vererek, yaratılış gerçeğini tam olarak ortaya koyarak, insanın asıl gayesini belirterek, ölüm gerçeğini açıklayarak ve ölümden sonrası hakkında kesin bilgiler vererek bireyin yaşamını zenginleştirmeyi ve hayatı anlamlandırmayı amaçlayan en önemli mekanizmadır. Aslında dini inanç, özellikle kilit roldeki yaşlılarda Allah’a teslimiyet içinde olma, hayatta huzuru yakalama, güven içerisinde hissetme, afiyet, sağlık, esenlik gibi duyguların ağır basmasıdır. Ölüme bir adım daha yaklaşan yaşlı, dünya hayatının geçici olduğunun farkında olarak ve bunu yaşamında ağırlıklı olarak hissederek dini inanca ve manevi değerlere daha çok yönelme ihtiyacı hissedebilir.

“Manevi başa çıkma; olumsuz yaşam olaylarının üstesinden gelme sürecinde, manevi açıdan daha güçlü hale gelmek amacıyla, maneviyat ile ilişkili argümanların kullanılmasıdır.”¹⁴ Maneviyat olarak güçlü dinamiklere sahip kişilerin, İlahi / Aşkın olanla bağı kuvvetli insanların karşılaştıkları herhangi bir durumda olaya bakış açıları, manevi başa çıkma yöntem ve uygulamalarını kullanmaları, teslimiyet ve tevekkülü tercih etmeleri, bu anlamda sıkıntılı durumdan en az hasarla çıkabilmelerine olanak sağlamaktadır. Din bu yönüyle, kişiye hayatta karşılaşılan zor veya sıkıntılı durumlardan kolaylıkla çıkabilmelerini sağlamakta, hedefe odaklı

¹³ “ÇALIŞTAY TEBLİĞ KİTABI I. ULUSAL DİN PSİKOLOJİSİ VE MANEVİ BAKIM ÇALIŞTAYI |

¹⁴ Abdullah Dağcı, *Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi* (Ankara Üniversitesi, 2020).

başarıya veya mutluluğa ulaşmalarında destek olmaktadır. Manevi bakım, günümüzde yaygın olarak her yaştan her kesimden insanımızın ihtiyacı haline gelmiştir. Hassas yapıya sahip gruplar arasında ele alınan yaşlıların ise, manevi bakıma olan ihtiyaçları daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Dindarlık ise; kişinin benimsemiş olduğu dini inancını yaşaması, yaşamsal faaliyetlerinde dini inancını ortaya koyması olarak tanımlanabilir. Yani benimsenmiş olan bir yaşam biçimidir diyebiliriz. “Önceki gelişim dönemlerinde ilerleme gösteren dindarlığın, yaşlılık döneminde zirve yapması olasıdır. Ergenlerde zirve yapan dini ilgide duygusal telaş ve zihni karışıklık ön planda iken, yaşlılık döneminde zihinsel donukluğa rağmen duygusal olgunlukta önemli bir ilerleme meydana gelir.”¹⁵

Yaşlılık döneminde yaşanan psikolojik sorunlara karşı sakinleştirici ve iyileştirici yarar sağlayan dindarlığın, gelişimsel dönemlerden filizlenip gelerek bu evrede olgunluğa ulaşması beklenmektedir. Dini tecrübelerini hayata geçirme konusunda bazı istisnalar olsa da (daha önceden iş / meslek dolayısıyla dine yönelemeyen ama bu dönemde aktif olan dindar yaşlı, emeklilik yaşamında kendini ibadete veren, vakit bulamadığı için öğrenemediği Kur’an-ı Kerim’i Arapça olarak okumayı, ilerleyen yaşında öğrenen pek çok yaşlı da mevcuttur. İşte bunlar da istisna olarak dindarlığımı bu dönemde birden zirveye çıkararak yaşlılara örnek olarak verilmektedir.) yaşamının önceki yıllarında dini hayat tecrübesi var olanların, dindarlık seviyelerinin burada zirve yapması beklenir.

3. Yaşlıların Manevi İhtiyaçları Nelerdir?¹⁶

Bu başlık altında şunu belirtmekte fayda var; her yaşlının hayat hikâyesi, yaşam örgüsü birbirinden farklıdır. Bazı yaşlılar kendi evlerinde, vefat etmemişse eşyle birlikte veya eşi vefat etmişse yapayalnız yaşamlarını devam ettirmeye çalışırken, bazıları evladı ve torunlarıyla birlikte yaşam sürdürüyor olabilir, kimisi ise huzurevi veya yaşlı bakım evlerinin bir ferdi olarak hayatla mücadele halinde bulunabilir. Buradaki manevi ihtiyaçlar genel olarak düşünülmüş, inceleme ve gözlem imkanı bulunduğu için huzurevi veya yaşlı bakımevindeki yaşlılar baz alınmıştır.

a) Yaşlılığı kabullenme ihtiyacı; bu dönemdeki bazı yaşlılar gerçekleri görmezlikten gelme veya inkâr etme eğiliminde

¹⁵ “Din Psikolojisi (Prof. Dr. Faruk Karaca)

¹⁶ Dr. Sevdâ Düzgüner - Serap Telek, “huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri”.

olabilirler. Onlara göre yaşlanmamışlardır, sadece belirli fonksiyonlarında azalmalar oluşmuştur. Bu şekilde algılamalarında etkili olan (güç kaybı, sevdiklerinin vefatı, yalnızlık, vb.) bazı durumlar olabilir, bunları da makul karşılamak gerekir. “Bu noktada yaşlı birey, manevi duygularını öne çıkararak, teslimiyet, tevekkül, rıza, sabır, şükür, ibadet ve dua halleri gibi imânî kuvvetler ile bu sürecin daha kolay ve kabullenilebilir olmasını sağlayabilir.”¹⁷

b) Yaşlılık hastalıklarını ve uygulanacak olan gerekli tedaviyi kabullenme ihtiyacı: yaşamının son aşamasında olduğuna dair kesin inancı olan bazı yaşlılar, uygulanması zorunlu olan tıbbi müdahaleyi gereksiz görüp, tedavi olmayı kabul etmeyebilirler. Oysaki yapılabilecek müdahalelerle gerek hastalığın şiddeti azaltılabilir, gerekse sevdikleri ile özellikle de torunlarıyla bu sayede biraz daha vakit geçirme fırsatı bulabilirler. “İnançlı insanlar, hastalıkları üzerindeki takdirin ve hastalığın iyileştirilmesindeki rolün Allah’a ait olduğuna inanırlar. Yine inancılı bu kişiler, Allah’ın dualarına cevap vereceğine inandıkları için ümitlerini bu duygular ile beslemeyi tercih ederler. Bu pozitif düşünce, hastalıkların iyileşme sürecini de olumlu etkilemektedir.”¹⁸ Bu süreçte yaşlıların yalnız bırakılmaması, sevdikleri tarafından ziyaret edilmeleri, torunlarını görme imkânının tanınması da sürecin olumlu geçmesini sağlayacaktır.

c) Kendini değerli hissetme ve benlik saygısını koruma ihtiyacı: özellikle huzurevi veya yaşlı bakımevinde kalmak durumunda olan yaşlılarda görülen bir durum da “sevdikleri tarafından terk edilmişlik, dışlanmışlık, istenilmeme gibi duygularla ve herhangi bir iş ortaya koyamamanın verdiği zafiyetle yaşlıların kendilerini değersiz hissetmeleridir. Psikolojik sağlık ve iyi yaşam için gerekli olan benlik saygısı ise; bireyin kendine duyduğu saygıyı ifade etmektedir. Bu konuda kişinin kaldığı huzurevi ise oradaki görevlinin yönlendirmesi; evlatları ile kalıyorsa herhangi bir uzmanın veya evde bakım uzmanının desteği ile düşünceleri doğru bir şekilde yönlendirilebilir. Peygamber Efendimiz (sav)’in hayatından örnekler ile O’nun (sav) yaşadığı sıkıntılar ifade edilerek, hadisleri ışığında insanın yaradılışının güzelliği ve insan yaşamının önemi

¹⁷ Dr. Sevd e Düzgüner - Serap Telek, “huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri”. S:43

¹⁸ Dr. Sevd e Düzgüner - Serap Telek, “huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri”. S.44

ifade edilebilir. Sevgi ve saygı ile yaklaşım da bu durumda etkili olabilecek etkenler arasındadır. Yaşlıları dinleme, onlara değer verme, değer verildiğinin yaşlı tarafından da hissedilmesi, yaşadığı sorunlarıyla ilgilenme, bu sorunlara çözüm arayışı içinde olmak da faydalı olacaktır.

d) Yalnızlık duygusuyla baş etme ihtiyacı: Eşlerden birinin vefatıyla başlayan yalnızlık duygusu, dost ve arkadaşların da kaybedilmesi ile daha da yoğun yaşanabilmektedir. Bazı yaşlılar yalnızlık duygusunu, doğup büyüdüğü, yaşadığı köy veya kasabada, bazı yaşlılar ise farklı nedenlerle yerleştirildiği huzurevinde hissedebilirler. Yalnızlık duygusunun giderilebilmesi noktasında çocuklarının ve torunlarının da aktif rol alması, onların da desteğinin alınması olumlu ve iyi sonuçlar verecektir. Yaşlıya birlikte geçirilen süre içerisinde kitap okuyarak, isteği doğrultusunda Kur'an-ı Kerim okuyarak veya okutarak, hobi edindirecek bu duygulara kapılmadan, bu tür olumsuz hislerden uzaklaşması sağlanabilir.

e) Affetme ve affedilme ihtiyacı: Geçmişte yaşanmış olan kırgınlıkların ve küslüklerin, yaş ilerledikçe telafi edilemeyeceği endişesiyle içten içe büyütülmesi, bu yaşlardaki kişilerin olağan psikolojik durumlarından. Oysa affetmiş bir birey hayatın bundan sonraki kısmına daha rahat ve iç huzurla bakabilir. “Affetmenin, kaygı ve depresif duyguları azaltıcı, psikolojik iyilik hâli ve kendine saygı ve umudu artırıcı, fiziksel sağlık üzerine de olumlu etkide bulunduğu araştırmalarda tespit edilmiştir.”¹⁹ Yaşlı bireyi (geçmişte varsa yaptığı hata ve günahlarından ötürü) tövbe etmeye yönlendirme, Allah'ın rahmet ve mağfiretinin herkesi kuşatan yönünün ifade edilmesi, tövbe kapısının kıyamete kadar açık olacağı müjdesinin Peygamber Efendimiz (sav) tarafından verildiğinin ortaya konulması da kişiyi rahatlatacaktır.

f) Ölüm gerçeğini anlamlandırma ve doğru bakış açısı geliştirme ihtiyacı: Eğer bir birey, ölümü bir son değil de, kaybettiği / ahirete intikal eden sevdikleriyle, Ahiret hayatında buluşma olarak değerlendirebilirse ölümden korkmaz ve ölümü hayatın bir gerçekliği olarak kabul etmiş olur. Ayrıca gerçek hayat algısı(Ahiret gününe iman), hesap, sorgu-sual inancı da ölümü arzulamada etkili

¹⁹ Dr. Sevd e Düzgüner - Serap Telek, “huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri”. S.48

olabilmektedir. Bu dünyanın geçici olduğunu anlamlandırmak için de, ölüme karşı doğru bakış açısı geliştirmek gerekir. Burada Peygamber Efendimiz (sav)’in “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya hayatına, hemen ölecekmiş gibi ahiret hayatına çalışın.” mealindeki Hadisi şerifi açıklanabilir.(Hadisin tam anlamı ile çevirisi şu şekildedir: “Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol.” (Câmiu’s-Sagîr, II/12, Hadis no:1201) “Ölüm sonrası hayatın devam edeceğine inanan kimselerin ise ölümün acısını yenebildiklerini gösteren araştırma sonuçları vardır. Aileleri içinde, sevdiklerinin arasında son nefesini vereceğini bilen kimselerin daha huzurlu, bir hastane köşesinde yalnız başına öleceğini bilen kimselerin daha fazla acı çektiği gözlemlenmiştir.”²⁰

g) Sosyalleşme ihtiyacı: Yaşamını bireysel olarak devam ettirmek zorunda olan yaşlılar için gerekli olan bir başka ihtiyaç ise sosyalleşmedir. İmkânı varsa kısa mesafeli yürüyüş yapmak, camiye gitmek, park, lokal, vb gibi kendi akranları ile de karşılaşp, arkadaş ortamında sohbet muhabbet etme fırsatı yakalamak, varsa birlikte vakit geçirebilecekleri kişilerle ferah mekânlara gitmeleri, gezmeleri, yaşlıların hayata tutunmalarında olumlu etki bırakacaktır. Bu anlamda yaşlı bireylerin yapacağı fiziksel etkinlikler, kültür-fizik hareketleri, spor faaliyetleri de sağlıklı ve dinç olmalarında / kalmalarında olumlu sonuçlar verecektir. Ancak bir uzman yönlendirmesi ve takibi ile biyolojik imkânları ölçüsünde bu hareketler ortaya konmalıdır. “Haftada en az 500, en çok 3500 kalorilik bir tüketim sağlayan fiziksel etkinlik ömrü uzatır.”²¹

h) Boş zamanlarını değerlendirme ihtiyacı: Eğer yaşlı birey küçük bir kasabada yaşamını sürdürüyorsa, imkânı nispetinde çiftlik hayvan besleyerek (kedi, köpek, kümes hayvanları vs), varsa evinin önünde küçük bağ – bahçe işleri ile uğraşarak, boş zamanlarını değerlendirebilir. Hobi edinme, sudoku, bulmaca çözme, el işi veya örgü gibi beyin fonksiyonlarını dinç tutan, zihni çalıştırıcı yöndeki bu tür etkinlikler de yaşlılara uzmanlar tarafından tavsiye edilen aktivitelerdir. Böylelikle zihinde oluşması muhtemel olumsuz – boş düşüncelere de fırsat tanınmamış olur. Bir uzman denetiminde günlük veya haftalık uygulanabilecek egzersiz uygulaması yapılması, hem sağlıklı olmasını sağlar hem de boş zamanı iyi

²⁰ “Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi Ve Din (Prof. Dr. Hayati Hökelekli) DEM Yay. S.41-42

²¹ Saygılı, *Yaşlılık psikolojisi*. s.128

değerlendirme imkânı sunar. “Spor salonuna gitme, bisiklet sürme, yüzme, evde sistemli bir biçimde, omurgayı dikleştirici, eklemleri ve kaburgayı çalıştırıcı, baş ve boyun hareketlerini kolaylaştırıcı, karın kaslarını güçlendirici (oturarak veya yatakta) vb egzersizler yapmak bunlara örnek olarak verilebilir.”²²

ı) Dini eğitim ihtiyacı: Her bireyin olduğu gibi yaşlıların da dini konularda eksik, kusur veya doğru bildiğini düşündüğü yanlışları olabilmektedir. Özellikle yaşlanmayla beraber bazı ibadetlerin tam olarak ortaya konulamaması durumunda dinen özürlü sayılan durumları, sağlık problemleri nedeniyle tutulamayan oruçların fidyeleri, ..vb konularda doğru hükümleri bilmek isteyecektir. Çoğu olumsuz duygu veya kaygı hali de dini konularda eksik bilmeden veya yanlış bilgilerden kaynaklanmaktadır. İlmin yaşı yoktur sırınca, bu konuda istekli ve gayretli her yaşlıya gerekli olan / talepte bulunduğu eğitim, bilgi, fetva, ruhsatlar uzmanlarınca verilmelidir.

i) Dua ve ibadet etme ihtiyacı: Yaşlı bireyin, içinde bulunduğu yalnızlık, güçsüzlük, çaresizlik, hastalık, vb gibi durumlardan, kendisini rahatlattığını düşündüğü, en çok yöneldiği ve en sık uyguladığı ibadet, Dua halidir. Bir bakıma Allah ile konuşması, içinden geçirdiklerini O’na ifade etmesidir. İçinde bulunduğu sıkıntı ve zor durumlardan kurtuluş talebi de yine dua aracılığıyla Yüce Yaratıcı’ya iletilmektedir. Toplumumuzda yaşlı kişiler için “elinde tespih, dilinde dua” tanımlaması yaygındır. İşte bu, bir nevi toplumun yaşlıdan rasyonel bir beklentisini de yansıtmaktadır. Zira “kişinin kendisini Allah’a en yakın hissettiği ibadet hâli dua ve niyaz halidir.”²³

j) sevme ve sevilme ihtiyacı: Yaşamın kıyısına ve son demine yaklaştığını hisseden yaşlı bireyin en temel gereksinimlerinden birisi de sevmek ve sevilme ihtiyacıdır. Her insan yaşlı konumundaki aile ferdini, (gerek eş, gerek torun, gerek evlat, gerekse gelin veya damat olsun) ailenin atası rolündeki bu kişiyi sever ve ona saygı duyar. Ancak psikolojik etkenlerden dolayı yaşlılar bu dönemde sevilme ihtiyacını tam alamadıklarını düşünebilirler. Veya bakımı açısından zorlanan aile fertleri karşılaştıkları zor durumlardan dolayı sevgiyi göstermekte zorlanabilirler. Her iki taraf açısından da bakıldığında zor bir durumla karşı karşıya kalınmış olduğu

²² Saygılı, *Yaşlılık psikolojisi*. s.135

²³ Artı Partners Yazılım ve Danışmanlık, “Dini Danışma Ve Rehberlik | Diyanet Vakfı Yayın”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Tic. İşletmesi* Cebeci,S. s.111

aşikârdır. Ancak aile fertlerinin bu konuda biraz sabırlı olmasında fayda vardır. Ve sevgi ihtiyacı bulunan, hayatının son demindeki bu yaşlıya sevginin tüm öğelerinin sebatla gösterilmesi elzendir. Severe yapılan bir işin, hem bu dünyada hem de ahirette getirisi oldukça fazla olacaktır.

Sonuç

Yaşlı bireylerin manevi gereksinimleri olarak sıralamış olduğumuz; yaşlılığı kabullenme ihtiyacı, yaşlılık hastalıklarını ve uygulanacak olan gerekli tedaviyi kabullenme ihtiyacı, kendini değerli hissetme ve benlik saygısını koruma ihtiyacı, yalnızlık duygusuyla baş etme ihtiyacı, affetme ve affedilme ihtiyacı, ölüm gerçeğini anlamlandırma ve doğru bakış açısı geliştirme ihtiyacı, sosyalleşme ihtiyacı, boş zamanlarını değerlendirme ihtiyacı, dini eğitim ihtiyacı, dua ve ibadet etme ihtiyacı, sevme ve sevilme ihtiyacı, vb tüm ihtiyaçları doğru ve etkin bir şekilde giderilebilirse yaşlılar sağlıklı, mutlu ve huzurlu bir yaşlılık dönemi geçirmiş olurlar.

Birey olarak bizlere düşen de, ailemizdeki bu yaşlı ferdi dünyadaki son demlerinde, Ahirete yolcu bir misafir gibi çok iyi ağırlamamız, ona sevgiyle yaklaşmamız, varsa ağrı ve acılarını dindirebilmemiz veya buna vesile olabilmek adına gayret içerisinde bulunmamızdır. En önemlisi de yapmış olduğumuz misafirperverlik için bu yaşlı bireyin Duasını almış olmaktır.

Teşekkür

Bu sempozyumu organize ederek bizleri teşvik eden kıymetli hocalarım Dr. Naim HANK, Dr. Muhammet Naim NAİMİ'ye, ayrıca teknolojik desteklerinden dolayı değerli arkadaşlarım Sıla YILDIRIM ve Senanur AÇAR'a çok teşekkür ederim.

Kaynakça

Dr. Sevde Düzgüner - Serap Telek, “huzurevi, yaşlı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri” (DİB YAYINEVİ, 2020).

Cihad Kısa, Carl Gustav Jung'da Din ve Bireyleşme Süreci (İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2005).

Sefa Saygılı, Yaşlılık psikolojisi (İstanbul: Türdav, 2010).

Abdullah Dağcı, Huzurevi Yaşlılarında Sevgi: Manevi Başa Çıkma Bağlamında Bir Araştırma

“ÇALIŞTAY TEBLİĞ KİTABI I.ULUSAL DİN PSIKOLOJİSİ VE MANEVİ BAKIM ÇALIŞTAYI |

Abdullah Dağcı, Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı dőzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi (Ankara Őniversitesi, 2020).

Prof. Dr. Faruk Karaca, Din Psikolojisi

Prof. Dr. Hayati Hőkelekleli, “Őlőm, Őlőm Ötesi Psikolojisi Ve Din, DEM Yay. S.41-42

Suat CEBECİ, “Dini Danışma ve Rehberlik | Diyanet Vakfı Yayın”, Tőrkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Tic. İşletmesi, s.111

DİN VE TOPLUMUN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMLERİ

Selim MACİT¹

1. Giriş

Din, her daim insanla ve toplumla var olmuş bir olgu olmakla beraber toplumu birleştiren, insanları kaynaştıran bir inanç sistemi ve semboller bütünüdür. Din, aynı zamanda insanların sosyal yaşantısındaki düzeni sağlayan, onlara yaşama sevinci veren, huzur ve güven ortamı sunan bunun yanında insanların mutluluk kaynağı olan kutsal bir olgu ve tecrübedir. Sosyolojinin kurucusu olan A. Comt'e göre toplumu oluşturan üç temel dinamik vardır. Bunlar aile, din ve devlettir. Bunlar olmaksızın bir toplumdaki yaşam mümkün değildir. İnsan topluluğunun olduğu her yerde bir din, bir aile ve bir yönetim erki mutlaka olacaktır. Bunlar dinamik bir yapıya sahiptir, değişebilir, bozulabilir ancak varlıkları devam eder.² İnsanın hayat, ölüm ve ölüm sonrası hayata kadar karşısına çıkan birçok olayı anlamlandırmak için dine ihtiyacı vardır. Bir dini inanca sahip olmayan birey, yaşamında karşılaştığı olayları bütünüyle anlamlandıramaz. Bu durum da insanı belli bunalımlara ve çıkmazlara sürükler. Bu yönüyle bakıldığında dahi insanın dine olan ihtiyacı önem arz etmektedir. Kur'an-ı Kerimde "Biz bir resul göndermedikçe azap etmeyiz" (İsra, 15) ayeti de din ve inanç konusunun insanlık tarihi ile başladığının ve her toplumda dinin varlığının en önemli göstergelerinden biri olarak dikkat çekmektedir.³ Din ve dinen inanan insanların inancı uğrunda yaşadıkları yaşam biçimi de toplumu etkilediği ve hatta toplumun norm, değer ve hukukuna yön verdiği aşikardır. Eski çağlardan beri din, dini inançlar, ibadetler, dini kurumlar ve bunların sosyal hayata tesiriyle toplumun bunlara etkileri gibi konular üzerinde de düşünülmüş ve

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi, Selim_macit@hotmail.com .

² İbrahim Aksakal, "Baykan Sezer'in Din Ve Toplum Anlayışı" (Erzurum; Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 29.

³ Hasan Yavuzer ve Esra Cihan, "Din Toplum İlişkisi", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6, sy 4 (24 Ekim 2023): 113.

çalışmalar yapılmıştır. Kutsal kitapların peygamberler tarihiyle ilgili açıklamaları bu konunun ilk vesikaları sayılır. Eski Yunan düşüncesinde bu konuya büyük önem verilmiştir.⁴ Dolayısıyla din ve toplumu birbirinden ayrı düşünmek ve birbirinden soyutlamak elbet düşünülemez. Çünkü din ve toplum; tarih boyunca birbirinden ayrılmamış ve her daim birbirlerini tamamlayan ve birbirlerini etkileyen iki olgu olarak kabul edilmiştir.

Ancak din; her daim merak edilen, ilgi duyulan ve toplum açısından gerekli olup olmadığı ya da değişen ve dönüşen dünya da etkisinin olup olmadığı bilim adamlarınca araştırma konusu olmuştur. Bu çalışmada da din ve toplumun karşılıklı etkileşimi nasıl ve hangi alanlarda olduğu, birbirlerini ne gibi erozyona uğrattıkları ya da değişim, dönüşüm ve gelişim noktasında birbirlerine yaptıkları katkıların neler olduğundan bahsedilmeye çalışılarak alana katkı noktasında sağlıklı bir sonuca gidilmeye çalışılacaktır.

2. Din ve Toplum Birlikteliği

Din; insanla var olan ve insanların birliğini, mutluluğunu ve sosyal düzenini sağlayan genel olarak yol, inanç ve kulluk bilinci anlamlarına gelen semboller kümesi sayılırken toplum ise; ortak kültürü olan, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşik olarak yaşayan ve birbirleri ile ilişki halinde olan insan toplulukları anlamına gelmektedir. Din ile toplum insanlığın var olduğu dönemden günümüze daima birbiri ile dinamik ilişki halinde olmuşlardır. Dolayısıyla dinler ve toplumlar arasında her daim karşılıklı bir etkileşimin olduğu bilinmektedir. Din ve toplum her daim birbirlerine koparılamaz bir bağ ile bağlıdır. Bu nedendir ki insanlar bir dine inanma ve onun gereklerini yerine getirerek yaşama ihtiyacı duymuş bundan da mutlu olmuştur.

Din, insanların bireysel olarak yaşamlarını etkilemenin yanında toplumların birlik beraberlik ve refahı için de önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Dolayısıyla din, toplum ve birey üçlüsünün etkileşimi yeryüzünde birçok alanı etkilemektedir. Bundan dolayı din olgusu birey için önemli olduğu kadar toplum için de önemlidir. Bireyin iç huzurunun sağlanması noktasında dine ihtiyaç duymasının yanında, toplumsal huzurun sağlanmasında da dine ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayıdır ki insanlar sadece doğdukları ve yaşadıkları yerlerde dinlerinin gereklerini

4 Celil Abuzar, "Din-Toplum Etkileşimi ve Eğitim", *Harran Maarif Dergisi* 2, sy 2 (28 Aralık 2017): 51, <https://doi.org/10.22596/2017.0202.50.58>.

yerine getirmekle kalmamakta, gittikleri yerlere dinlerini, dini değerlerini ve dini kurumlarını da götürmektedirler.⁵

Anlaşılan o ki insanlıkla var olan din, insanlık devam ettiği sürece yine var olmaya devam edecektir. Çünkü din özellikle birlikteliğin, güven ve duyguların yoğun olmadığı, her şeyin maddiyatla ölçüldüğü günümüz modern dünyada etkisi azalmış gibi görünse de hala geri dönüşlerin ve inanç değerlerinin toplum hayatında dikkate alındığının görülmesi tekraren etkili olma noktasında bir dönüşün olduğunu göstermektedir.

Buradan anlaşıldığına ve bizimde gözlemlerimize göre; son zamanlarda dini tamamen yok saymadan dünyevileşme, sekülerleşme ve deistlik gibi düşünce ve akımlarla dinden uzaklaşılsa da tamamen bir kopma yaşanmayacağı, hatta bu kavramlarında dijital, bilgi ve bilişim çağı olan günümüzde bir çoğulculuk ve farklılık oluşturarak dinlere yeniden canlılık kazandıracağı ve insanlığın başlangıcından beri var olan din-toplum birlikteliklerinin bundan sonra da dünya var olduğu sürece daha da sınımsız hale gelerek devam edeceği düşünülmektedir.

3. Din ve Dini Hayatın Toplumu Etkilemedeki Gücü

Dinlerin gelişmesinde ilahi varlıkla ilişkisi olan peygamberin yanında, din kurucuları, rahip papaz ve hatip gibi özellikle bizzat gücünü kendinden alan karizmatik şahsiyetler önemli rol oynar. Bu şahsiyetler yaşadıkları süre boyunca kendi mensup oldukları dine inanlara yön vererek onları arkalarından sürüklerler. Dinler, onların öncülüğünde yayıldıkları gibi ortaya çıkardıkları yeni bir ruh ve heyecanla statik halden kurtularak dinamik hale dönüşürler. Böylece karizmatik şahsiyetler başarılı oldukları zamanlar toplumun kuralları ve kurumları düzeninde devrim niteliğinde “sosyal değişme” meydana getirirler.⁶

Bu bağlamda, her zaman için yaratıcı değerleri ile toplumsal yapıda etkin rol üstlenme eğilimi ve gücünü en azından potansiyel olarak kendinde bulandıran dinin, içinden çıktığı toplumu nasıl değiştirip-dönüştürdüğüne en önemli örnek İslam tarihidir. Putperest inançları ve katı gelenekleri içerisinde bocalayıp-duran bir toplumda, Hz. Peygamberin çağrısının kısa bir zamanda nasıl köklü dini-sosyo-kültürel değişimler yaptığını ve üstelik yalnızca Arap yarımadasıyla sınırlı kalmayıp bütün bir

5 Yavuzer ve Cihan, “Din Toplum İlişkisi”, 116.

6 Adil Çiftçi, *Sosyolojiye giriş bir özgürlük tarzına çağrı*, 1. bsk, Adil çiftçi kitaplığı 01 (Ankara: OTTO, 2015), 72,73.

dünyayı etkilediğini görmek, dinin toplumsal işlevini ortaya koyacak niteliktedir.⁷

Toplumun, avcı-toplayıcı ve tarım toplumu gibi geleneksel toplumdaki sanayi, modern ve modern sonrası toplumlar olarak devam eden süreçte din; muhafazakâr yönüyle bazı değerlerinden ödün vermediği için değişen ve dönüşen toplum karşısında engel olarak görülmektedir. Genellikle karizmatik şahsiyetlerin öncüleriyile, kutsal oluşu ve manevi gücüyle topluma yeni bakış açıları sunan dinin; dünyevileşme, deist ve seküler hayat gibi yeni dini akım ve düşünceleri sayesinde belli dönem topluma yön veren etkisi azalmış olarak görülse de topluma kattıkları yeni bir heyecan ve hareketle toplumun değişmesine ve dönüşmesine öncülük ettikleri, bu nedenle de asla tamamen yok olmayacakları anlaşılmaktadır.

Günay, din ile sosyal değişme arasında iki yönlü bir ilişkiden söz edilmesi gerektiğini söyler. Çünkü din, bir yönüyle sosyal değişmeye engel bir konumda yer alırken öbür yandan sosyal değişimin temel faktörü ve motor gücü olarak tezahür etmektedir. Gerçekten hemen her din, başlangıçta din kurucusuna aşırı derecede bir bağlılığı ve itaati esas alır. Bu nedenle, zamanla dinde meydana gelen değişmeler, dinden uzaklaşma olarak algılanmasından ötürü toplumda yeniden “dine dönüş” veya “ihya” adı altında bazı hareketler baş gösterir. Dinler, genelde muhafazakâr bir yapıya sahip olmaları sebebiyle sosyal değişimlere kapalı gibi değerlendirilmektedir. Halbuki dinin bu olumsuz tavırları yanında özellikle sosyal bütünleşme ve kaynaşmanın husule gelmesinde çok etkili olduğu, genelde herkesin kabul ettiği bir gerçektir. Mesela Durkheim, toplumsal anominin temelinde, dinin fonksiyonelliğini kaybetmesine paralel olarak dayanışma ve tesanüt bağlarının çözülmesinin yattığını söylemektedir.⁸

Sosyolojik olarak bakıldığında birlik ve aidiyet bağlarının kuşatıcı ve bağlayıcı olduğu duygu yüklü toplumlar olan mekanik toplumlarda dinin etkisi daha fazla görülürken, birlik, beraberlik ve aidiyet hissinin zayıfladığı bundan dolayı da anominin (düzensizliğin) arttığı organik toplumlarda dinin etkisi yok denecek kadar daha az hissedilir durumdadır.⁹

Aynı şekilde dine ve dinin gerektirdiği inanç değerleri uğrunda bir hayat tarzı yaşayan insanların yaşadıkları hayat toplumlardaki düzeni sağlama mekanizmaları olan, norm, değer, ahlak ve hukukun oluşumuna da yön vererek toplumun direk sosyal düzenine, huzuruna, birliğine ve

7 Abuzar, “Din-Toplum Etkileşimi ve Eğitim”, 52.

8 Abdurrahman Güneş, “Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24, sy 1 (31 Ocak 2016): 160,161.

9 Adil Çiftçi, *Din sosyolojisine giriş, ya da, meleklerle ağıt*, 1. bsk (Ankara: yayl.y, 2013), 96-102.

beraberliğine hatta yaşamın her alanına olumlu yönde katkı sunmaktadır. İnsanların yaşamlarında oluşturdukları kültürler içerisindeki örf ve adetlerle de din her zaman yakın ilişki içerisinde olmuştur. Örneğin, gerek ilkel yaşamlarda gerekse günümüz modern dönemde bazı renklerin, eşyaların, hayvanların, ve günlerin tehlikeli ve uğursuz olarak görülmesi yine gündelik yaşamdaki sevinç ve matem günlerinde bazı ritüellerin gerçekleştirilmesi inandıkları dinin etkisinden kaynaklı olduğu gerçektir.

4. Toplumun Din ve Dini Hayatı Etkilemedeki Gücü

İnsanlığın başlangıcıyla var olan dinin, nasıl toplumlara etkileme ve dönüştürme gücü varsa aynı şekilde toplumdan da etkilenmesi ve hatta bunun sonucunda bazı yaptırım değerlerinin gücünü kaybetmesi söz konusudur.

Aslında toplumun din üzerindeki etkisi, dinin ilk ortaya çıkışı ile değil, daha çok var olan dinin inanç ve ritüelleri üzerinde kendini göstermektedir. Gerçekten de dünden bugüne, özellikle çok tanrılı toplumların din üzerindeki etkisini gösteren pek çok örneğe rastlarız. Bunların başında ekonomik ve sosyal faktörler gelmektedir. Nitekim, tarımcı toplumların tanrılarına ‘Toprak Ana’, akarsu yataklarında yaşayanların ‘Bereket Tanrısı’, denizci toplulukların ise, ‘Koruyucu Mabut’ adının verilmesi; anaerkil toplumlarda ‘kadın tanrıçalara’, babaerkil toplumlarda ise, daha çok ‘erkek tanrılara’ denk gelinmesi; arazinin çetin olduğu yerlerde ‘natürist’, düz olduğu yerlerde ‘animist’ inançların ağırlık kazanması, toplumun din üzerindeki etkilerini ortaya koyması bakımından oldukça ilgi çekicidir.¹⁰ Dinler içinden çıktıkları toplumların sınırlarını aştıktan sonra yeni kültürlerle ve koşullarla karşılaşarak bunlara karşı yeni yöntemler üretmişlerdir. Ancak bu gelişmeyle birlikte farklı dini eğilimler ve tecrübeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar aynı zamanın geleneksele karşı çatışmayı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla değişen toplumun dine etkileri birbirleri ile aralarındaki uyum ve uyumsuzluğa bağlı olabileceği gibi dinin bazı kişilerce farklı anlaşılmasından ve yorumlanmasından da kaynaklandığı düşünülmektedir.

Genel olarak, geleneksel toplum, din ekseninde şekillenmiş bir toplumdur. Endüstri toplumuna doğru değişme sürecinde din sosyal hayatı belirleme gücünü kaybetmiş, siyasi hayattan ise büyük ölçüde çekilmek zorunda kalmıştır. Bu süreç, erken dönemlerde endüstrileşmiş olan batı

10 Mustafa Keskin, “Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4, sy 3 (01 Haziran 2004): 17.

toplumlarında sosyal dinamiklerin etkisi ile “laikleşme/sekülerleşme” şeklinde olurken, onları model alarak gelişmek isteyen toplumlarda planlı bir şekilde “laikleştirme/sekülerleştirme” tarzında gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda, geleneksel din anlayışının gerilemesi, dinin kurumsal niteliğinin zayıflaması, kişiden kişiye değişen din anlayışlarının ortaya çıkması, dinin ibadet boyutunun geri plana itilmesi, yeni din ve mezheplerin ortaya çıkması yönünde bir etkilene olduğu görülmüştür.¹¹

Dolayısıyla bu modern çağda insan ve toplum; teknolojik gelişimle birlikte her alanda akıllı ve bilimi ön plana çıkararak yaratıcı ve içindeki nimetlerle birlikte yarattığı kainatı somut deliller çerçevesinde sorgulama çabasına girmiştir. Bu gaye ve çabadan dinde nasibini alarak bazı inanç ve ibadetlerdeki soyut değerlerinin akıl ve bilim karşısında toplumdaki önemini ve karşılığını kaybetmesi sonucu özellikle batı kaynaklı olan yeni dini akım ve düşüncelerle kendisini değiştirmeye ve dönüştürmeye çalışmaktadır. Sosyolojik açıdan bakıldığında ve değerlendirildiğinde; toplumdan etkilenerek dinde ve değerlerinde yaşanan bu değişimler elbet dünya var olduğu sürece devam edeceği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Geçmişten bugüne modernleşme toplumsal değişim ve farklılaşma gibi küresel ve seküler hareketlilikler yaşansa da din alanı, toplumun sahip olduğu değer ve kültürü üzerinde etkili olmuştur. Toplumda değişim ve gelişmelerin görüldüğü dönemlerde din, topluma rehberlik etmiştir.¹²

Din ve toplum, insanlığın var olduğu günden bu günümüze bir birlerini tamamlayan ayrılmaz ikili olarak yollarına devam eden ve aynı zamanda bir biri ile olan ilişkilerinde karşılıklı olarak daima etkileşim içerisindeki olgularıdır. Özellikle birlik ve aidiyet bağlarının kuşatıcı ve bağlayıcı olduğu, duygu yüklü geleneksel-mekanik toplumlarda dinin etkisinin arttığı, birlik ve aidiyet hissinin zayıflayarak anominin (düzensizlik) arttığı organik toplumlarda ise etkisinin zayıfladığı görülür. Özellikle de sekülerleşen ve dünyevileşen, inanç değerlerinin soyutlaştığı, akıl ve bilimin öne çıktığı günümüz modern dünyada dinin etkisi zayıflamış görülse de tamamen yok olup gitmek yerine yaşanan toplumsal değişimle birlikte ortaya çıkan yeni dini akımlarla tekrar dinamik hale gelmektedir.

11 Abuzar, “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26, sy 26 (01 Aralık 2011): 150.

12 Havva Türkmen Zengin, “Şerif Mardin’e Göre Din ve Toplum” (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 88.

Şüphesiz her yeni din, az ya da çok değişmiş bir toplum modeli sunmakta; sunulan bu değişim modeli, toplumsal hayatın, hatta bireysel davranışların yeniden şekillenmesine sebep olmaktadır. Bu bağlamda, örneğin, toplumsal örgütlenme, biçim ve davranışların şekil ve karakteri ile doğal ve yerel birlikler, dinin yoğun etkisi altında bulunmaktadır. Aynı şekilde din, toplumlara belli bir zihniyet kazandırma, toplumsal kontrol, toplumu yeniden yapılandırma ve sembolik bütünleşmeyi sağlama gibi bir takım temel toplumsal fonksiyonları da üstlenmektedir.¹³ Din, bir taraftan toplumu değiştirip dönüştürürken, bir yandan da değişmelere karşı toplumu korur ve koruyucu yönüyle değişimin önündeki en etkin engellerden biri olabilir. Bu arada, kendisi de toplumun örf-adetlerinden, kültürel öğelerinden ve yaşam biçiminden etkilenerek bazı değişimler gösterebilir.¹⁴ Din ile toplum arasındaki ilişki, genel olarak karşılıklı etki esasına dayanmakta olup, bu etki, birinci derecede dinin toplum üzerindeki etkisi şeklinde tezahür etmektedir. Aslında modern toplumda görülen iniş ve çıkışlar, her türlü sarsıntılar ve geriye dönüş olayı, bir intibak ve uyum probleminde başka bir şey değildir. Öyle ki modern kent hayatında eskinin geleneksel ve şekilci din anlayışının yerine daha akılcı, bilinçli ve daha içten yaşanan bir dindarlığın yerleşmekte olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Yinger, yeni inançların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan ortamların iyi incelenmesi gerektiğini, böyle bir tahlil yapılmadan geleneksel din anlayışının tamamen yıkıldığı yönünde yorum yapmanın bizi yanılgılara götürebileceğini söyler. Ona göre, “dini çöküş” döneminden söz etmek yerine “dini değişim” den bahsetmek daha uygun olur.¹⁵

Dolayısıyla modern dönemde dinlerin ve özellikle inanç gereği ibadetlerin ve ritüellerin yerine getirilmesi noktasında içlerinin boşaltılması yada değerlerinin sosyal toplumdan ve yaşantıdan uzaklaştırılması toplumdan topluma, yaşadığı döneme, coğrafyaya, kültürlere, din kurucularına, karizmatik şahsiyetlere göre değişim göstermektedir. Sekülerizm, desitlik ve dünyevileşme gibi ortaya çıkan yeni akım ve düşüncelerle özünden uzaklaşmış olarak toplum karşısında dinin gücünün zayıfladığı gibi görülse de, aslında soyut halde de olsa gelişen bu değişimler ve yeniden dönüşler sayesinde din yeni bir ivme kazanarak toplumların değişmesinde ve gelişmesinde de tekrar etkin rol

13 Keskin, “Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”, 18.

14 Celil Abuzar, “Din-Toplum Etkileşimi ve Eğitim”, 52.

15 Güneş, “Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri”, 155.

oyunar hale gelmektedir. Bu itibarla sosyolojik olarak tekrar bir değerlendirme yapıldığında ise; insanla var olan din o günden bu güne her daim toplumla ilişki ve etkileşim halinde olmuştur. Toplumlara karşı geleneksel toplumdaki kadar etkili olmasa da günümüz bilgi ve bilişim çağında da ortaya çıkan yeni akım ve düşüncelerle kendisini yenileyen dinin etkisi hala görülmektedir. Son olarak bir birinden ayrılması asla düşünülemeyen din ve toplumun; insanlık var olduğu sürece birbirlerinin değişim ve dönüşümünde etkin rol oynamaya devam edecekleri anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Abuzar, Celil. “Dinin Toplumsal Yaşam Üzerindeki Etkisi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26, sy 26 (01 Aralık 2011): 143-53.

Aksakal, İbrahim. “*Baykan Sezer’in Din Ve Toplum Anlayışı*”. Erzurum; Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2016.

Abuzar, Celil. “Din-Toplum Etkileşimi ve Eğitim”. *Harran Maarif Dergisi* 2, sy 2 (28 Aralık 2017): 51. <https://doi.org/10.22596/2017.0202.50.58>.

Çiftçi, Adil. *Din sosyolojisine giriş, ya da, meleklerle ağıt*. 1. bsk. Ankara: yayl.y, 2013.

———. *Sosyolojiye giriş bir özgürlük tarzına çağrı*. 1. bsk. Adil çiftçi kitaplığı 01. Ankara: OTTO, 2015.

Güneş, Abdurrahman. “Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24, sy 1 (31 Ocak 2016): 153-64. <https://doi.org/10.18069/fusbed.06220>.

Zengin, Türkmen, Havva. “*Şerif Mardin’e Göre Din ve Toplum*”. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Keskin, Mustafa. “Din Ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4, sy 3 (01 Haziran 2004): 7-21.

Yavuzer, Hasan, ve Esra Cihan. “Din Toplum İlişkisi”. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 6, sy 4 (24 Ekim 2023): 109-24. <https://doi.org/10.59182/tudad.1359850>.

DİJİTALLEŞMENİN DİNİ HAYAT ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE BİREYCİLİK

Engin KORKMAZ¹

Ümit AKTI²

1. Giriş

Reformasyon sürecinde Luther'in düşüncelerinde görülen bireycilik anlayışını başlangıç noktası olarak alabiliriz. Lutherci öğreti bize Katolik kilisesinin bireysel kurtuluşu öneren bireyci bir anlayışı sunmaktadır. Görünmeyen din kavramıyla, kurumsal bir din anlayışı yerine herkesin din adamı olduğunu işaret etmektedir. Batı düşünce geleneğinde aydınlanma düşüncesi ile birey fikri sistematik olarak ele alınmaya başlanmıştır.³ Bu dönemde özellikle Condillac'ın birey düşüncesine farklı bir boyut kazandırmış. Ona göre düşüncenin, düşünenin duyumsamasına göre iyi ve güzel olabilir. Bu sebeple kesin değil görecelidir.⁴ Sonuç olarak bir iradenin ürünüdür. Onun bu düşüncesi birey kavramına önemli bir anlam kazandırmıştır.

Aydınlanmada en önemli bir unsur akıl olmuş ve aklın iradesiyle insan kendi tercihlerini kullanarak kaderine yön veren fail durumundaki birey haline bürünmüştür. Bu bireylerin oluşturduğu topluluğa artık modern toplum denmekteydi. Modernliğin karşısına konulan geleneksel toplum tipinde mensubiyet önemli bir yerdedi. Böyle bir toplum mensubu birey ise yazılı ve yazısız kurallara bağlı kendini gerçekleştiremeyen kaderine razı olarak hayatını idame ettirirdi. Sonuç olarak modern toplum kadercilikten bireysel tercihe geçişle karakterize edilebilir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve internet kullanımının yaygınlaşması, toplumsal hayatın her alanına etki ederek dijital bir evrene dönüştürülmektedir. Hayatımızın her alanında çevrimiçi ve çevrimdışı

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi, eenginkorkmaz@hotmail.com.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, umit.akti@dpu.edu.tr.

³ Joachim Wach, *Din Sosyolojisine Giriş* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1987), 8.

⁴ Norman Hampson, *Aydınlanma Çağı*, çev. Jale Parla (Doğan Kitap, 1991), 86.

olarak iletişim, spor, din, eğitim, sağlık, sanat vb yaşantılarımızda dijital ürün kullanımları vazgeçilmez hale getirmektedir. Hatta dijital ürün olmadan bu yaşantılarımızı devam ettirememekteyiz. Pandemi sürecinde eğitim ve öğretimin devamı için dijital platformlarda sanal sınıflar oluşturularak, eğitimin uzaktan yapılmasının zorunlu olduğu gibi. Şu an bile pandemi süreci bitmiş olmasına rağmen bazı üniversiteler teorik dersleri uzaktan eğitimle devam etmeyi tercih etmektedir.

Dijital toplum göze çarpan en önemli özelliği yeni zaman ve mekan formlarına sahip olmasıdır. Öyle ki insanlar artık alışveriş yapmak için bir mekana veyahut belli bir zaman kısıtlamasına tabi değildirler. İstedikleri zaman internet üzerinden alışverişlerini yapabilmekte, katılmadığı konferans, sanat, spor müsabakası gibi mekan ve zamana bağlı etkinlikleri dijital platformlarda online veya tekrarını izleyebilmekte.⁵ Dijital ortamların kontrol ve denetim mekanizmalarının yeterince gelişmemiş olması; güvenilirlik, sınırsızlık ve belirsizlik gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Birey blog sayfalarında profil, metaverse gibi üç boyutlu sanal mekanlarda avatar vb dijital sınırsız evrende, tercihleri doğrultusunda kimliğini yeniden inşa etmekte ve kendilerini ifade etmektedirler. Özgür ve sınırsız bir evrende birey kendi istek ve yönelimlerine göre kendilerini ifade etmektedir. Benzer bir şekilde, dinsel bireyciliğin karşılığı olarak, dijital evrende dini yaşantı formları da değişmektedir. Ancak birey tercih ve eylemlerinde dinini gözetmek mecburiyetindedir. Tersine durumda bu dinsel bireycilik değil mutlak bireycilik olur. Çünkü bireycilikte tek durum “Ben” varken, dinsel bireycilik seçiminde “Ben-Sen” (Tanrı ile olan ilişki) ilişkisi bulunur.

2. Dinsel Bireycilik

Tarihte ilk olarak dinsel bireycilik anlayışı reformasyon sürecinde ortaya çıkmıştır. Lutherci öğretisi bireyci bir din anlayışı ile bireysel bir kurtuluşu önererek, kurumsal din anlayışı olan Katolik Kilisesi'nin toplumsal kurtuluş hedefini eleştirmiştir.⁶ Görünmeyen din kavramıyla da kurumsal olmayan bir din ve her Hristiyanın bir din adamı olabileceği anlayışı ortaya koymuştur.⁷ Reformasyonda filizlenen bu düşüncelerle Aydınlanma döneminde bireycilik ve dinsel bireycilik fikri sistematik

⁵ Mehmet Haberli, *Sanal Din Tarihsel, Kurumsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din* (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 33.

⁶ Wach, *Din Sosyolojisine Giriş*, 349.

⁷ Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu: Protestanlık* (İz Yayıncılık, 2007), 379.

olarak ele alınmaya başlanmıştır.⁸ Batı düşüncesinde aydınlanmaya kadar ki süreçte kutsal kitaplar ve klasiklerden yararlanılırdı.⁹ Aydınlanma döneminin ünlü düşünürlerinden Descartes, Spinoza, Locke, Hobbes gerçeği öğrenmede dini dogmalar yerine önceliği insan aklına verdiler.¹⁰ Dogmatik inanç ve mitlere karşı sorgulayıp eleştirebilen, mantık ve kanıtlardan oluşan bilgiler öncelikteydi.¹¹ Bu düşünce sisteminde insan artık edilgen değil kendi bilinciyle etken bir fail olarak kaderinin hakimiydi.¹²

Birey düşüncesinde önemli bir yeri olan özgür irade kavramını ortaya koyan Condillac'a göre düşüncelerin, düşünenin duyumsamasına göre iyi ve güzel değişebilir. Görecelidir, çünkü özgür iradeye sahip birey kendi duyumsamasına göre değerlendirir.¹³ Böylece duygu da bireysel nitelikte bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmiş olmaktadır. Kierkegaard'a göre de bireyin eylemlerinin kaynağının kendi vicdanı olduğu ve toplumla çelişse bile vicdanın sesini dinlediğini belirtir.¹⁴ Kant'a göre de İnsanın uyması gereken dini kural ve yasaların kilisede olmadığı, kendi kalplerinde olduğunu söyleyerek ahlaki bireyciliği ve bireyci iradeyi niteleyen vicdana vurgu yapmaktadır.¹⁵ Yani insanın birey olarak vicdanıyla eylemlerde bulunup, kendi kaderini belirleme özgürlüğüne sahip olabileceğini göstermektedir.

Modern dönemde birey anlayışı, iradesiyle kendi tercihini kullanarak kaderine yön verebilen fail durumdadır. Kendi tercihlerini özgür olarak yapabilen birey kaderini de kendi belirleyebilme yetisine sahip olabilecek kişidir. Tönnies'in cemaat ve cemiyet kavramları bize gelenek ve modern dönem ayrımı noktasında yardımcı olacaktır.¹⁶ Geleneksel olan toplumu merkeze alırken, modern olan bireyi öncelemektedir. Cemaat tipinde biz öncelikli iken, cemiyet tipinde ise daha çok birey ön plandadır. Cemaat ve cemiyet tiplerindeki fark bireyin kendi iradesini özgür biçimde ortaya koyabilmesinde olarak görünmektedir.

Kierkegaard toplumsallığı reddederek kendisinin yalnız birey olduğu söyler. Ona göre toplumsallık bir varoluşun değil kayboluşun temsilidir. O

⁸ Mehmet S. Ünal, *Dinsel Bireycilik* (Açılım Kitap, 2011), 26.

⁹ Hampson, *Aydınlanma Çağı*, 11.

¹⁰ Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Felsefesi* (İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993), 16.

¹¹ Hampson, *Aydınlanma Çağı*, 27.

¹² Hampson, *Aydınlanma Çağı*, 30.

¹³ Hampson, *Aydınlanma Çağı*, 86.

¹⁴ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2004), 45.

¹⁵ Hampson, *Aydınlanma Çağı*, 137.

¹⁶ Ahmet Çiğdem, *Bir İmkan Olarak Modernite: Weber ve Habermas* (İstanbul: İletişim, 1997), 102.

yalnız birey olana kadar savaşmayı ve varoluşunu kazanana kadar mücadele etmeyi önerir. Çünkü varoluşunu kazanan Tanrı ile yüz yüze kalacağını ifade etmektedir.¹⁷ Ona göre yalnız birey iman sıçraması yaşayabilir. Bu sıçrama ile artık iman şövalyesi olmuştur.¹⁸ Buber'in din ve bireycilik görüşleri de benzerlik içermektedir. Buber'e göre Ben-Sen ilişkisine dayalı varoluş anlayışı ile Ben-Sen düalitesinde Mutlak Varlık ile dinsel gerçekliğin olduğunu söyler. Merkezde yani Ben olan birey varken, Sen ile karşısında Tanrı vardır.¹⁹ Bilinç bazen Tanrı ile birey arasına girebileceğini ve "Tanrı tutulmasına" neden olacağını söylemekte. Bu durumda Nihai Gerçeklik'i görmesini engel olabileceğini belirtir. Ve bunu sanki dünya ile güneş arasına ayın girmesi gibi diye örneklemeaktadır. Fakat bunun sürekli olmayacağını da bildirir. Ben- Sen ilişkisi Tanrı ile baş başa ve kendini bilme hali olarak gerçekleştiği için bu durumu dinsel bireyci olarak ifade etmektedir. Ona göre Sen-Ben ikili diyalogu, samimiyet ve içtenlikle ve baş başa aracısız olarak gerçekleşmesi gerekir.²⁰

Berger de modern dönemde teknolojik gelişmelerin ve ulaşım kolaylığının hızlı bir değişim içinde olmasıyla tercihlerin artmasından söz ederek ortamın değişkenliğini vurgular. Böyle bir ortamda toplumsal kurumların soyutlaşıp, bireyin anlam verme noktasında yaşadığı zorluktan bahseder. Ayrıca o bu denli değişken bir ortamda sabit nokta bulmak için zorlanmaya "yurtsuzluk" olarak isimlendirmiştir. Yurtsuzluk ortamının değişkenliğiyle belirsizleşen toplumsal hayatın olumsuzluğuna çözüm için; özel alan ve kamusal alan olarak toplumsal yaşamı iki alana ayırmıştır. Kamusal hayatta bireyin ezildiğini ve kendini gerçekleştirmek için en uygun olarak gördüğü alan, özel hayat olduğunu belirtir. Değişken bir ortamda tüm toplumsal kurumlar gibi din de etkilenmektedir.²¹ Özel alanda yaşanan din, bireysel olacaktır çünkü Berger için özel alan kurumsallaşmadan uzak bir bölgedir.²²

Luckmann modern hayata geçişle birlikte dini hayatta da yaşanan değişimlerden bahsetmektedir. Kiliseye devamın azalmasını, iş hayatının değişiminden ve şehirleşmeden kaynaklı görmektedir. Bunun sebebi iş hayatı noktasında sanayileşme ile insanın yoğun ve günün uzun saatlerine

¹⁷ Soren Kierkegaard, *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 560.

¹⁸ Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 101-118.

¹⁹ Martin Buber, *Tanrı Tutulması*, çev. Abdüllatif Tüzer (Ankara: Lotus Yayınları, 2000), 146.

²⁰ Buber, *Tanrı Tutulması*, 148.

²¹ Peter L. Berger vd., *Modernleşme ve Bilinç* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2000), 205.

²² Berger vd., *Modernleşme ve Bilinç*, 206-207.

kadar çalışmasıyla yorgunluk ve vakit ayıramama gibi nedenlerdir. Şehirleşmede ise nüfus kalabalığının oluşmasıyla çoğulcu bir tercih ve etkileşimden kaynaklı olarak örnelemektedir.²³ Ayrıca dindarlığı dışsal ve içsel boyut olarak ikiye ayırmıştır. Dışsal boyutta insanın gözlenebilir davranışlarını, içsel boyut ise bireylerin sübjektif dini hayatlarının fenomenal boyutlarıyla ilgilidir. Dışsal boyutla bireyin istatikselsel olarak dindarlığı ifade edilebilirse de, içsel boyutunun istatikselsel olarak bilinemeyeceğinden dindarlık konusunda istatikselsel bilginin elde edilemeyeceğini söylemektedir.²⁴

3. Dijital Toplum

Teknoloji tarih boyunca sebep olduğu köklü değişimlerle, toplum ve birey hayatına yön veren bir etken olmuştur. Üretilen her yeni teknoloji insanın anlam dünyasını farklılaştırıp toplumsal yapıları değiştirmiştir. Tarihsel sürece bakıldığında, teknik aletlerin kullanıldığı tarımsal toplum dönemini başlangıç olarak alabiliriz. Bu dönemde tarım için teknik aletlerin yapılmış olmasıyla üretimin artmasına ve ürünlerin kontrolü için yerleşim yerlerinin oluşmasına neden olmuştur. Kabile olarak daha az nüfus ile gezgin olarak ya da mağara gibi yerlerde süren hayat artık daha kalabalık ve yerleşik hayata geçmiştir. Kullanılan teknik aletler geliştikçe ürün fazlalığı da artmış. Buna bağlı olarak paralelinde yerleşim yerleri genişleyerek nüfus da artmıştır. Ürünün artmasıyla hem ticaret hem de iletişim gelişerek yeni yerleşim yerleri oluşturulmuş. Böylece yeni bir toplumsal yaşam biçimi, tarımsal toplumu meydana gelmiştir. Bu dönemde özellikle insanlar arası iletişimin artmasıyla gelişen ticaret ve yeni yerleşim yerlerinin kurulması ile yeni toplumsal yapılar da oluşmaya başlamıştır. Endüstri devrimiyle sanayinin yaygınlaşması yeni bir dönemi, modern dönemi başlatmıştır.

Günümüz teknolojisinin başlangıç noktasını 20. yüzyılın sonlarına doğru internetin teknolojik aletlerle birlikte kullanılmasını alabiliriz. Bilgisayar, akıllı saat, cep telefonları, akıllı gözlük vb gibi ürünlerle çevrimdışı olan yaşamı, çevrimiçi olarak yaşamaya imkan vermiştir. Bu ürünler vasıtasıyla fiziki yaşam alanları kolay bir şekilde internet ortamına aktarılmıştır. Dijital teknoloji olarak adlandırılan bu ürünler yeni bir yaşam alanı, dijital evreni sunmaktadır. Dijital medya (online TV), alışveriş

²³ Thomas Luckmann, *Görünmeyen Din*, çev. Ali Coşkun - Fuat Aydın (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 20.

²⁴ Luckmann, *Görünmeyen Din*, 21-23.

siteleri, kamusal hizmetler (e-devlet), Eğitim-Öğretim (EBA), sosyal etkileşim alanları (Facebook, İnstagram), Metaverse (3D ile sanal dünya) vd gibi. Dijitalleşmeyle başlayan bu döneme dijital toplum denilmektedir. İnternet kullanımı ile çevrimiçi olarak birey dijital evrende veriyi hem tüketen hem de üreten olabilmektedirler. Ayrıca o kendi tercihlerini oluşturarak özel bir yaşam alanı oluşturma imkanı da bulabilmektedir. Dijital evrene toplumsal yapıların aktarımında dinin de taşındığı içerikleri olmuştur. Dini içerikli web siteleri oluşturularak pratik dini bilgiler kullanıcılara sunulmuştur. Özellikle cemaatler kendi üyeleri ve diğer kullanıcılar için propaganda aracı olarak kendi sitelerini oluşturmuşlardır.²⁵ Son dönemlerde ortaya çıkan, Yeni Dini Hareketler olarak adlandırılan inanç sistemleri sosyal medya platformlarında büyük bir ilgi görmüştür.²⁶

Dijital birey olarak adlandırabileceğimiz internet kullanıcıları, sosyal medya platformlarında diğer kullanıcılarla veya onların ürettiği verilerle etkileşim halindedir. Bu sayede farklı kültür ve dünya görüşlerini, yeni bilgiler elde ederek fiziki yaşamına aktarabilmektedir. Dijital evrende fiziki dünyadan farklı olarak herhangi bir otorite, kural ve sınırların olmaması bireycilik için geniş bir alan açmaktadır. Dijital evrende bireyler kendi tercihlerine göre kullanıcı profillerini oluştururken yeni kimlikler oluşturma imkanına da sahiptir. Fiziki hayatta elde edemediği kimliğini dijital hayatta kolaylıkla elde ederken, kimlik çatışması da yaşaması muhtemeldir. Aynı durum toplumsal yapılarda da geçerlidir. Toplum tarafından verilen ile kendi tercihleriyle oluşturulan kimlik farkı toplumsal yapılarda olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir. Mutlu bir fotoğrafla durum bildiri yapan bireyin, gerçek hayatta mutsuz ihtimali mümkündür. Yine zenginlik içeren paylaşımlarda bulunan kullanıcı profiline sahip bireyin fakir olması da mümkündür. Çünkü farklı iki evrenin birbirlerine karşı denetim ve kontrol mekanizması olmadığından güvenilir değildir.²⁷

Sonuç

Teknolojik gelişmeler toplumsal hayatın değişiminde her zaman etkin bir rol oynamıştır. Teknolojinin hızlı gelişimine internetin katılımıyla beraber dijital bir evren inşa edilmiştir. Toplumsal yapılarında dijital

²⁵ Haberli, *Sanal Din Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*, 72.

²⁶ Süleyman Turan - Sema Nur Uzun, "Yeni Dini Hareketlerin Taraftar Kazanma Yöntemleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2018), 162-163.

²⁷ İhsan Çapcıoğlu - Fatma Çapcıoğlu, *Dijitalleşme ve Din Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri* (Kriter Basım Yayın Dağıtım, 2023), 73.

platformlara aktarılmasıyla birlikte, ortaya çıkan bu yeni sanal evrenin aktörleri “dijital birey” olarak nitelendirilebilir. Tercih seçenekleri ve seçim yapabilme özgürlüğü çok fazladır. Herhangi bir kontrol ve denetim merkezi olmadığından özgür iradesini daha serbest bir şekilde ortaya koyabilmektir. Condillac ve Kierkegaard’ın bireyci düşüncelerinde önemli gördükleri “özgür iradeyi” dijital bireyde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca dijital evrenin soyutluğu, tercihlerin fazlalığı ve değişkenliğinden dolayı sabit noktaya olan odaklanmada zorluk yaşanmaktadır. Özellikle dijital ve fiziki toplum hayatının farklılıklarından dolayı Berger’in isimlendirdiği yurtsuzluk problemini de yaşamaktadır. Bu problemi aşmak için bireyler gerçek toplumsal alanı kamusal, dijital toplumsal alanı ise özel alan olarak kullanma eğilimindedirler.

Bireyin gerçek ve dijital toplumsal hayatında, özellikle dini seçimlerinden dolayı yaşadığı zorluklarda Luckmann’ın iki boyutlu dindarlık anlayışını görebilmekteyiz. Gerçek toplum hayatındaki dindarlık olarak dışsal boyutta, dijital alanda yer alan birey olarak ise içsel boyutunu kullanmakta, bazen bu iki durum birbiriyle yer değiştirebilmektedir.

Dijital evren genel olarak bireyci bir yaşam alanıdır. Bütün tercihlerini kendi hür iradesiyle bilinçli olarak yapmaktadır. Tercihlerini resmi din modeline aykırı olmayarak ve bilincinde sorgulama yaparak karar veriyorsa dinsel bireyci, dinini gözetmeden tercih yaparsa mutlak bireycidir.

Kaynakça

Berger, Peter L. vd. *Modernleşme ve Bilinç*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2000.

Buber, Martin. *Tanrı Tutulması*. çev. Abdüllatif Tüzer. Ankara: Lotus Yayınları, 2000.

Çapcıoğlu, İhsan - Çapcıoğlu, Fatma. *Dijitalleşme ve Din Teorik Yaklaşımlar ve Uygulama Örnekleri*. Kriter Basım Yayın Dağıtım, 2023.

Çiğdem, Ahmet. *Bir İmkan Olarak Modernite: Weber ve Habermas*. İstanbul: İletişim, 1997.

Çiğdem, Ahmet. *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993.

Haberli, Mehmet. *Sanal Din Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*. İstanbul: Açılım Kitap, 2014.

Hampson, Norman. *Aydınlanma Çağı*. çev. Jale Parla. Doğan Kitap, 1991.

Kierkegaard, Soren. *Günlüklerden ve Makalelerden Seçmeler*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.

Kierkegaard, Soren. *Korku ve Titreme*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.

Kierkegaard, Soren. *Ölümçül Hastalık Umutsuzluk*. çev. M. Mukadder Yakupoğlu. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2004.

Luckmann, Thomas. *Görünmeyen Din*. çev. Ali Coşkun - Fuat Aydın. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

Olgun, Hakan. *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu: Protestanlık*. İz Yayıncılık, 2007.

Turan, Süleyman - Uzun, Sema Nur. "Yeni Dini Hareketlerin Taraftar Kazanma Yöntemleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3 (2018), 137-174.

Ünal, Mehmet S. *Dinsel Bireycilik*. Açılım Kitap, 2011.

Wach, Joachim. *Din Sosyolojisine Giriş*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1987.

DİNİN GENÇLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE YANSIMALARI

Sümeyye ÖZEL¹
Ayşe ŞALLI²

1. Giriş

İnsanlık tarihi boyunca din, toplumu oluşturan bireyler üzerinde etkili olan önemli bir faktördür. Bu etki toplumun farklı kesimlerinde farklı boyutlar ve yoğunlukta karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda dinin toplumun genç kesimi üzerindeki etkilerinin incelenmesine sosyoloji, psikoloji, eğitim gibi birçok bilim dalında ilgi duyulmuş ve bu konuda geniş bir literatür oluşmuştur. Gençlik dönemi, içerdiği hem fizyolojik hem de ruhsal değişim ve dönüşüm boyutlarıyla bireyin çocukluk döneminden keskin ve hızlı bir şekilde farklılaştığı süreci ifade etmektedir. Toplumda temel unsurlardan biri olan din de, bu sürecin ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. Bu çalışmada da dinin gençler üzerinde ne gibi etkilere sahip olduğu sorusuna çeşitli üniversitelerde din sosyolojisi alanında hazırlanan üç farklı lisansüstü tezin tespitleri üzerinden cevap aranmaktadır. İlgili tezlerin belirlenmesinde Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi resmi web sayfası verilerinden ve bu çalışmaların tespitlerine erişimde ise literatür taramasından istifade edilmiş, sonrasında betimleme yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada ele alınan tezler; Feyza Nur Kaleci tarafından hazırlanan ‘Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği’, Sümeyye Esra Tepetam tarafından hazırlanan ‘Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki’ ve Serdar Mukul tarafından hazırlanan ‘Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)’ başlıklarını taşımaktadır. Üç çalışma da yüksek lisans tezidir. İlgili çalışmalar, ön plana çıkan tespitler, değerlendirme biçimleri, kendi aralarındaki benzerlikler vb. noktalardan bakımından incelenmektedir. Bu

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi, sumeyyeozel.222@gmail.com, ORCID No: 0009-0009-0901-5165.

² Doc. Dr. Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, aysesalli@karabuk.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9778-9383.

çerçevede bu çalışma, din olgusunun gençlerin kimlik oluşumunda, sosyalleşme süreçlerinde ve tüketim alışkanlıklarındaki etkilerine ışık tutması açısından dikkate değerdir.

2. Serdar Mukul, Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)³

Mukul, çalışmasında ergenlik dönemindeki bireyler üzerinden dinin hem bireysel hem de toplumsal etkilerini ortaya koymakta ve bu etkileşimin gençlerde bıraktığı izleri ele almaktadır. Trabzon ilinin Maçka ilçesinde yer alan üç farklı okul türünde (Anadolu lisesi, mesleki ve teknik Anadolu lisesi ve Anadolu imam hatip lisesi) öğrenim gören 14-18 yaş aralığında 30 katılımcı ile görüşme tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiş nitel bir çalışmadır.⁴ Örneklem grubuna inanç, ibadet ve ahlak temalı 24 ‘standartlaştırılmış açık uçlu’ soru yöneltilerek gençlerin sosyalleşmesinde dinin etkisinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.⁵

Çalışmanın ergenlik dönemi ve din başlıklı bölümünde, ergenlik dönemi ile ilgili genel özelliklere yer verilmiş, dinin ergenlerin hayatlarında nasıl bir işleve sahip olduğu belirtilmiştir. Ergenlik döneminde kişinin düşünce dünyasında değişiklikler meydana geldiği, gençlerin bu dönemde bir yandan dünya ile alakalı sorunlara karşı daha duyarlı hale gelirken bir yandan da metafizik konuları üzerine düşünmeye başladığı belirtilmiştir. Birey doğru ve yanlış, iyi ile kötüyü ayırt etme ve bir tercih yapma olgunluğuna erişir. Çalışmada, ergen bireylerin kimlik oluşturma süreçlerinden bahsederek, sordukları derin sorulara tatmin edici cevaplar bulmak düşüncesiyle dine yönelebilecekleri ifade edilmiştir. Dinin bu sorulara sunmuş olduğu cevaplar ile güven hissi vererek, gencin kimlik krizini atlatmasında yardımcı olacağına ve var olan özdeşleşme eksikliğini de dine yönelerek gidermeye çalışacağına vurgu yapılmıştır. Mukul çalışmasında, ergenlik dönemi gelişim özelliklerine yer vermektedir. Bu dönemde gencin soyut varlıkları daha rahat algılamaya başladığı, dini konular üzerine düşünüp, soru ve eleştiri yönelttiği görülmektedir. Bununla birlikte kendisine öğretilen dini bilgilerin bir adım ötesine geçerek bilgilerini artırmaya çalışacağı gibi, dine ilgisinde de azalma görülebilmesinin normal olduğu ifade edilmiştir.⁶

³ Serdar Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 23.

⁵ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 26.

⁶ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 74.

2.1. Din Bağlamında Sosyalleşme

Çalışmada, dinin sosyalleşme süreçlerinde etkili bir faktör olduğu vurgulanmaktadır. Sosyalleşme sürecinin, toplumun sadece maddi kültür unsurlarını değil aynı zamanda manevi öğelerinin kazanılmasını da içerdiği, kişinin toplumun sosyokültürel unsurlarından olan dinî inanç, değerler, norm ve davranışları da kazanacağı belirtilmektedir. Bu çerçevede çocuğun doğumdan itibaren bazı dini uygulamalarla karşılaştığına değinerek örnekler verilmiştir. Çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunması ve sonrasında isminin söylenmesi, erkek çocuklarının sünnet edilmesi dini uygulamalardan biridir. Bu ve benzeri dini ritüeller ile birlikte çocukta dini kimlik oluşmaya başladığı ifade edilmiştir.⁷

Dinin ortaya çıkardığı sosyalleşme alanlarından olan yatılı Kur'an kursları ve yaz Kur'an kursları örneği verilmiş, bu kurumlar inanç sistemlerini etkileyecek bilgilerin verildiği yerler olarak nitelendirilmiştir. Gencin sosyalleşmesine katkı sağladığı gibi dini kimlik oluşumunda da yardımcı etken olduğu vurgulanmıştır. Fakat her bireyin, dinî faaliyetlere birincil sebeplerle katılmayabileceği ifade edilmiştir. Buna, ibadet etmek maksadı olmadan, arkadaşlarını görmek için ibadethaneye giden bir genç örnek verilmiş, bu gencin din vasıtasıyla sosyalleşme imkânı bulduğu ifade edilmiştir.⁸

Çalışmada, dinin toplumsal birlik ve beraberlik noktasında destekleyici olduğu, Kur'an-ı Kerim'de önemle değinilen bir konu olduğu ifade edilmiştir. İslam dininde toplu ibadetlerin kişiler arasındaki bağı geliştireceği belirtilerek konuya ilişkin toplumsal örnekler verilmiştir. Hac ibadeti ile birlikte dünyanın farklı yerlerinden gelen Müslümanların, birlik ve beraberlik duygusuyla ibadetlerini yerine getirmiş olmaları, cemaatle kılınan namazlar, bayram namazı sonrası bayramlaşmalar ile samimi bağlar kuruluyor olması örnek olarak gösterilmektedir. Ayrıca İslam dininin, kurban kesme ve zekat ibadeti ile toplumun zengin ve ihtiyaç sahibi kimseleri arasındaki kardeşlik bağlarının oluşmasında etkili olduğu belirtilmektedir.⁹

⁷ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 78-79.

⁸ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 80.

⁹ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 84.

2.2. Pratikler Bağlamında Din: İbadetler

Çalışmada ayrıca gençlerin hayatlarında, dinin pratiklere dair boyutu olan ibadetlerle ilgili katılımcılara yöneltilen sorulara ve bulgulara yer verilmektedir. 30 katılımcı ile yapılan görüşme verileri incelendiğinde, ‘İbadetler hakkında genel kanaatleriniz nelerdir?’ ve ‘‘İbadetlere katılınca neler hissediyorsunuz?’’ sorusuna çoğunlukla ‘huzur buluyorum’ şeklinde cevap verdikleri belirlenmiştir. Diğer katılımcılarda ise ‘Mutluluk’ ve ‘Huzur’ ifadeleriyle karşılaşılmıştır. Tek olumsuz cevap veren kişi, dinde zorlama olduğu düşüncesiyle bu durumun kendisini ibadetten soğutarak uzaklaştırdığını belirtmiştir. Çalışma verilerinde ibadetlerin gençler için, mutluluk kaynağı ve sorunlarına çözüm anlamına geldiği görülmektedir. Katılımcılar ibadetle birlikte toplumun bir düzene girdiğini ifade ederek yetişkinlerle katıldıkları toplu ibadetlerle de sosyalleştiklerini belirtmişlerdir. Çalışma bulgularında bir katılımcı, dedesiyle birlikte Cuma namazına devam ettiğini, bu sayede Allah ile arasında bir bağ oluştuğunu ve bu bağın onu mutlu ettiğini dile getirmiştir. Bir diğer katılımcı ise ailesiyle birlikte teravih namazına gittiğini, burada arkadaşlarıyla sosyalleştiğini ve bu ibadetlerinin ahirette yarar sağlayacağını dile getirmiştir. Yine bir diğer katılımcı oruç ibadetini gerçekleştirirken hissettiği empati duygusundan bahsetmiş, bunun toplum için gerekli olan duyguyu ibadetler vasıtasıyla aşıldığını ifade etmiştir. Bulgulara göre ibadetlere katılımın hem gençlerin sosyalleşmesine hem de kendilerini iyi hissetmelerine katkı sağladığı ifade edilmiştir.¹⁰

Çalışmada katılımcıların zekat ibadeti hakkında genel kanaatlerine bakıldığında, dört katılımcının zekat ibadeti hakkında bilgileri olmadığını söyleyerek yorumsuz kaldığı görülmüştür. On yedi katılımcının zekat ibadetini dayanışma, empati, paylaşma olarak değerlendirdiği ifade edilmiştir. Dokuz katılımcı ise zekat ibadetinin toplumumuz tarafından yeterince uygulanmadığını düşünmektedir.¹¹

2.2.1. Bir Sosyalleşme Faktörü Olarak Namaz

Çalışmada namaz ibadetinin toplumda sosyalleştirme işlevine sahip olduğuna dair veriler de elde edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen ‘Namaz ile ilgili kanaatleriniz ve tutumlarımız nelerdir?’ sorusuna katılımcıların çoğunluğu, namazın insan üzerinde olumlu etkileri olduğunu, namaz sayesinde kötülüklerden uzak durduklarını ve bu

¹⁰ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 123.

¹¹ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 145.

ibadetlerin karşılığını ahirette alacaklarını ifade etmişlerdir. Otuz katılımcıdan yalnızca beş katılımcı namazlarına düzenli devam ederken, on bir katılımcı tam gün okulda olmaları, üşengeçlik ve yorgunluk sebebiyle kılamadıklarını aktarmışlardır.¹²

Tezde, toplu ibadetlerin bireylerin sosyalleşmelerine katkı sağladığına ilişkin bilgiler verilmiştir. Vakit namazları, Cuma ve bayram namazlarının toplu halde kılınması, birlik ve beraberlik noktasında kişileri birbirine yakınlaştıran ve sosyalleşmelerini sağlayan bir vesile olmuştur. Ayrıca toplu ibadetlerin kişilere güven hissi veriyor olması, herkesin ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesinden, tüm statüleri bir kenara bırakıp ibadet ediyor olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bu noktada gençlere cemaat ile yapılan ibadetler için genel kanaatleri sorulduğunda, kızlar çok fazla katılım sağlayamadıklarını fakat kadınlar için uygun ortam hazırlandığı takdirde katılmaktan mutluluk duyacaklarını aktarmışlardır.¹³ Yirmi beş katılımcı cemaatle kılınan namazlara heyecanla gittiğini, küslerin barıştığını, insanların iyi kötü demeden herkesle bayramlaştığını, arkadaşlarını da ibadete teşvik ettiğini ifade etmişlerdir.¹⁴

2.3. Sosyalleşme Mekânı Olarak Camiler

Çalışmada ibadet mekanı olan camilerin aynı zamanda sosyalleşme sürecinin bir parçası olduklarına da işaret edilmektedir. Bu bağlamda lise çağı gençlerinin dünyasında, cami ile ilgili düşünceler ve cami yoluyla sosyalleşmelerinin etkisini anlamak amacıyla katılımcılara ‘Camiler ile ilgili düşünceleriniz nelerdir?’ sorusu yöneltilmiştir. Camilerin Allah’ın evi olduğunu, kendileri için bir buluşma yeri, bir oyun alanı olarak gördüklerini ve orada mutlu olduklarını belirten katılımcılar olduğu gibi camide büyüklerin olumsuz tutumlarına hala maruz kalan ve bunları unutmadığını ifade eden katılımcılar da vardır.¹⁵

Lise gençlerinin sosyalleşmesinde dinin rolünün incelendiği tez çalışmasında, gençlerin hayatlarında dinin var olduğu, Allah’ın varlığı hakkında bilgi sahibi oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Allah inancının kendilerine mutluluk verdiğini dile getiren gençler, bu inanç sayesinde hem bireysel hem de sosyal sorumluluklarını hatırladıklarını ve bu inancın kendilerini ibadete teşvik ettiğini ifade etmişlerdir. Gençler Hz. Muhammed’i örnek bir kimse olarak değerlendirmiştir. Ayrıca ahiret

¹² Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 125.

¹³ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 136- 137.

¹⁴ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 139.

¹⁵ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 136.

inancının olumsuz davranışlarını frenlediğini düşündükleri görülmüştür. Eksiklerinin farkında olmaları ile birlikte bu durumu düzeltmek için fazla çaba göstermemektedirler. Gençlerin, ibadetlerin hayatlarını düzene soktuğunu, kendilerine mutluluk ve huzur sağladığını ifade etmelerine rağmen uygulamada eksiklikler yaşandığı tespit edilmiştir.¹⁶ İslam dininde farz kılınan ibadetlerin toplumsal açıdan faydaları olduğunu ve bunlarla kendilerini mutlu ve huzurlu hissettikleri görülmüştür. Fakat namaz ibadetinin uygulanma oranı oldukça düşük bulunmuştur.¹⁷ Sonuç olarak çalışmada dinin, inanç ve öğretileriyle gençlerin hayatlarını şekillendirdiği, ibadetlerle ise gençlerin sosyalleşme süreçlerinin bir parçası olduğuna ilişkin tespitlerin ön plana çıktığı görülmektedir.¹⁸

3. Feyza Nur Kaleci, Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği.¹⁹

Kaleci çalışmasında, Konya ilinde öğrenim gören ergenlik dönemindeki gençlerin, kimlik oluşumunda dinin rolünün ne olduğu üzerinde durmuştur. Konya şehir merkezinde bulunan, Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi, Hocacihan Anadolu İmam Hatip Lisesi, Meram Anadolu Lisesi, Erbil Kuru Anadolu Lisesi, Muhittin Güzelkılıç Anadolu Lisesi ve Konya Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılında öğrenim gören tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 1000 lise öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiş nicel bir çalışmadır.²⁰

4. Din ve Kimlik Oluşumu

Kaleci çalışmada, dinin ergenlik dönemi kimlik oluşumunda etkili bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Çalışmada, dinin bireyin toplum içinde uyumlu olarak katılım sağlayabilmesi için gerekli olan öğretileri aktaran bir yaşam rehberi olduğundan ve bu sayede kişinin yapısındaki kibri, bencilliği törpüleyip yerine alçak gönüllülüğü ve cömertliği öğretmeyi hedeflediğinden bahseder. Buradan hareketle dinin kimlik kazandırma işlevine sahip olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada, dinin bireylere farklı bakış açısıyla bir dünya kurarak zihniyet kazandırdığı ve değerler bütünü oluşturduğu ifade edilmektedir. Dinin, insanların varoluşsal sorularına

¹⁶ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 209-210.

¹⁷ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 213.

¹⁸ Mukul, *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*, 215.

¹⁹ Feyza Nur Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

²⁰ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 3.

cevaplar sunarak, kişinin yaşamdaki amacının ne olduğu, nereden gelip nereye gideceği bilgisini vererek, kişiye hayatı anlamlandırmada kolaylık sağladığı vurgusu yapılmaktadır. Hızla değişen dünyada bireylerin kimlik karmaşası ile karşılaşmakta olduğu yaşanan bu krizi yönetme de dinin etkili çözümler sunduğu ifade edilmektedir.²¹ Bu çerçevede ergenlik dönemi ile birlikte gelen sorgulama, ruhsal bunalım ve kararsızlıkların neticesinde dinin, gençleri içinde bulunduğu huzursuzluk duygusundan uzaklaştırarak yaratıcıya yönlendirdiği belirtilmektedir. Çünkü bu dönemde derin ve ayrıntılı düşünmeye başlanmaktadır. Ayrıca çalışmada, ergenlerin dini konulardaki yanlış bilgilenmelerinin, yetişkinlerin ergene yönelik yanlış tutumlarının, kendilerine rol model olarak seçtikleri kimselerin dini yaşam tarzından uzak kimseler olmalarının ergenlerin dinî şüphe yaşamalarına sebep olduğu da ifade edilmektedir.²²

Çalışmada, gençlerin din kavramını nasıl algıladıklarına da yer verilmiştir. Gençler için din kavramının, ruhsal huzur ve manevi mutluluğu çağrıştırması, onların zihin dünyasında bir rahatlama ve çözüm sunan bir yapıda olması, dinin ne derece etkili olduğunu göstermektedir. Bu sayede dinin, kişinin sorularına anlamlı cevaplar sunarak onu yaşadığı bunalımdan çıkarmada etkili olabileceği bilgisi verilmektedir. Çalışmada dinin, gence ergenlik çağından itibaren bazı sorumluluklar yüklediği için kendi başına hayatını yönetme ve sorumluluklarının bilincinde olarak davranma imkânı sunacağı ifade edilmiştir. Aynı şekilde gencin kazandığı bağımsızlık ile kendisini bir birey olarak görmesi ve toplumda kendine ait bir yer bulduğu düşüncesiyle güvende hissetmesi, dinin pozitif yönleri olarak ele alınmıştır. Yaşadığı gelişim dönemi ile varoluşsal konular üzerine düşünerek anlamlandırma ihtiyacı hisseden genç, dinin tatmin edici hazır cevapları sayesinde var olan sancılı dönemden çıkararak rahatlayacağı ve sorularına cevap bulabileceği belirtilmektedir.²³

İncelenen tezde, gençlerin inançlarını devam ettirdiklerini, dine önem ve değer verdiklerini fakat ibadetlerde düşüş yaşandığı tespitine yer verilmektedir. Düzenli uygulama gerektiren ibadetlerde eksiklik görüldüğü, gelişim dönemi özelliklerinden olan sorgulama ve otoriteye baş kaldırı eğilimi ile, gençlerin ibadetlere karşı mesafeli durmalarına sebep olabileceği ifade edilmiştir. Yine çalışmada sosyal medyanın ne derece fazla kullanıldığı vurgusu yapılarak, dinin davranışsal boyutunun geri

²¹ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 55.

²² Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 61-63.

²³ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 69-70.

planda kaldığı belirtilmektedir. Zamanlarının çoğunu sanal alemde geçiren gençlerin yaşadığı bu kopukluğun, dolayısıyla ibadetlere olumsuz olarak yansıdığı değerlendirilmiştir. Gençlerin dinin gerekliliklerini bildikleri halde yapmamalarının kendilerini ruhsal olarak rahatsız ettiğini belirten bulgular konu ile ilgili önemli bir sonuçtur. Çalışmada, huzursuzluk ve suçluluk duygusunun gençlerin kimliklerinde dinin etkili bir unsur olduğu vurgulanmaktadır.²⁴

1000 lise öğrencisine yapılan anket çalışmasında ‘Sahip olduğunuz kimliğiniz üzerinde en etkili iki faktör hangisidir?’ sorusu yöneltilmiştir. Sonuçlara göre öğrenciler, en etkili faktör olarak %54.1’lik oranla din faktörünü öne çıkarmışlardır. Kimlik oluşumunda en önemli etken olarak aile faktörünü belirtenlerin oranı ise %38.6 dır. Gençlerin dini gelişim seviyeleri ile dini kimlik düzeyleri arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca dinî gelişim seviyesi yüksek olan ergenlerin, sahip oldukları kimlikleri tanımlarken %51,9 ile dini kimliklerini öne çıkardıkları gözlenmektedir. Katılımcıların %25’i ise T.C vatandaşı olduklarını belirterek etnik kimlikleri üzerinden tanımlama yapmışlardır. Yine dini gelişim seviyeleri yüksek olan ergenlerin, arkadaş seçiminde dikkat ettikleri en önemli faktör %48,2 ile dindar olması olmuştur. Tüm bu sonuçlara göre, dini kimlik düzeyleri yüksek olan öğrencilerin, arkadaş seçimlerinde dindarlık faktörüne önem verdikleri ve kimliklerini Müslüman olarak tanımlamaları, çalışmanın konuyla ilgili önemli bulgularıdır.²⁵ Çalışmada, kızların tabiatı gereği uysal ve duygusal yapıda olmaları, erkeklerden önce ergenliğe girerek dini sorumluluklarının daha önce başlaması, itaatkar yetiştirilmeleri bu sebeple dini kurallara erkeklerden daha yatkın olmaları ile kimliklerinde dini öğelerin daha fazla olacağı ön görüşüne yer verilmektedir.²⁶

Sonuç olarak çalışmada, dini gelişim seviyesi ile dini kimlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu çerçevede dinin, kimliğin dengeli bir biçimde şekillenmesine yardımcı olduğu, kimliğin de toplum içinde dinin yaşanmasına imkan tanıdığı ifade edilmektedir. Ergenlerin kimlik oluşumunda dinin tek başına etkili olmadığı, arkadaş çevresi, kitle iletişim araçları gibi etmenlerinde eşlik ettiği belirtilmektedir. Çalışmada aile ve din faktörünün etkisinin daha belirleyici olduğu tespitine de yer verilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, ergenlerin dini kimlikleri

²⁴ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 183.

²⁵ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 145.

²⁶ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 201.

üzerinde dinin etkisini görmenin mümkün olduğu ifade edilirken, dinin davranış boyutunda çeşitli etkenlerden dolayı düşüş yaşandığı belirtilmektedir.²⁷

5. Sümeyye Esra Tepetam, Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki²⁸

Tepetam, çalışmasında modernizm etkisiyle değişime uğramış tüketim olgularının, lise gençliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Gençlerin israf ve ihtiyaç kavramlarına ilişkin algıları ve tüketim alışkanlıklarında dinin etkisi ele alınmaktadır. Çalışmada, tüketime yönelik tutumların bağımsız değişkenlere göre nasıl farklılık gösterdiğini, tüketim alışkanlıkları ve dini tutum ölçeği üzerinden anlaşılmasına çalışıldığı görülmektedir. İstanbul'un farklı bölgelerinde eğitim gören 303 öğrenciyle anket, 20 kişi ile de mülakat çalışması yapılmıştır. İsrafa yatkınlık, şükür boyutu ve tüketim-dindarlık ilişkisi üzerinde durulmuştur.²⁹

5.1. Tüketim Alışkanlıkları ve Din

Çalışmada, modernleşmenin etkisiyle yeni oluşan değerlerin hakim olduğu bir toplumda din ve dünya arasındaki iletişimin nasıl sağlandığına dair bilgiler verilmiştir. Tepetam, modern anlayışların getirdiği ideolojilerin dini, toplum hayatından çıkarmaya ve yok saymaya çalıştığını aynı zamanda bu sürecin modernlikten uzak toplumların, değerlerinden uzaklaştırılarak dini algılarında değişmelere sebep olduğuna değinmiştir. Çalışmada bu sebeple gençlerin tutum ve davranışlarını, ilahi otoriteye göre değil, değişime uğrayan yapısıyla yani akıl ve deney çerçevesinde şekillendirmiş oldukları belirtilmektedir.³⁰

Tepetam, gençlerin kimlik oluşumuna etki eden sebeplerin neler olduğuna yer vermiştir. Dünya hayatına ilginin artması, batı yaşantısına özenme ve toplumsal dinamiklerin değişmesi gençlerin kimlik oluşumunu zorlaştırdığı belirtilmiştir. Modernleşmeye değinilerek, modernizmin kesin olarak inanılan değerlere karşı şüphe ve sorgulama geliştirerek, bireylerin fikir yapısında boşluklar oluşturduğu ifade edilmektedir. Çalışmada,

²⁷ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*, 205.

²⁸ Sümeyye Esra Tepetam, *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

²⁹ Tepetam, *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*, 6.

³⁰ Tepetam, *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*, 98.

gençlerin dine karşı ilgi ve araştırma düzeylerinin yüksek olmasıyla birlikte şüphe ve değişim yaşadıkları da belirtilmiştir. Gençlerin kendilerini Müslüman olarak tanımlamalarının, dinin davranışsal boyutunu tamamen içselleştirdikleri anlamına gelmeyeceği ifade edilmektedir. Yine çalışmada, gençlerin inançlarını etkileyecek birçok sebebin olduğu, özellikle kültürümüzde genel itibarıyla taklit ve öneri yoluyla edinilen bir inanç sistemi olması sebebiyle manevi tarafı eksik kalmış bir din anlayışından söz edilebileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla yüzeysel ve yalnızca dini semboller üzerinden yapılan bir dinî aktarımın eksik kalacağı, dine karşı yaklaşımın da mesafeli olacağı gibi gencin yaşantısında da bu durumun izlerinin görünür olacağı ifade edilmektedir.³¹

Çalışmada, İslam dininin önceliklerinden bahsedilmiş, kitle iletişim araçları sosyolojik bağlamda ele alınmıştır. İslam dininde, her şeyden önce ahlakın güzel olması gerektiği, insanların birbirini iyiliğe teşvik etmesi ve hoşgörülü olmaları gerektiği belirtilmiştir. Çalışmanın bulgularında, ahlaki değerleri benimseyen kişilerin aynı şekilde dinî inançlara bağlılık noktasında da hassas oldukları sonucuna yer verilmiştir. Kitle iletişim araçlarının etkisiyle yeni değerler bütünü oluşmakta, toplumda anormal olarak görülen bazı uygulamaları ve eğilimleri normalleştirmektedir. Çalışmada kapitalist düzenin bir unsuru olan kitle iletişim araçlarıyla reklamlar ve tanıtımlar yoluyla bireylerin yönlendirildiği belirtilmiştir. Yine rekabet ve tüketimin ön planda tutulması sebebiyle, değerlerin nasıl bir temele oturtulduğu arka planda kalmakta, bu durum dini değerlerin zayıflamasına ve yerine daha güçlü bir dinamığe sahip yeni inanç sistemlerinin getirilmesi ile değişmekte olduğu vurgulanmıştır. Tepetam, ülkemizde uzun yıllar değerler eğitiminin geri planda kalması sebebiyle bu aktarımın aileler yoluyla gençlere öğretildiği vurgusu ile aile faktörünü ele almıştır. Çalışmada, kitle iletişim araçlarının evlere girmesiyle geleneksel yapıdan modernleşmeye doğru bir değişimin ailede de gözlemlendiği ifade edilmektedir. Çalışmada, Kuran ayetleri örnek verilerek, gençlerin yaşantısına yön verecek kıssalara değinilmiştir. Örneğin, Hz. İbrahim kıssasında, inançlarını sorgulayarak ve araştırarak doğruyu bulmaya çalışan, anne babasıyla zıt fikirlere sahip olsa da üslubuna dikkat eden, nazik bir genç modeli sunarken, Hz. Yusuf kıssasında iffetiyle ön planda olan bir gençten bahsedilmiştir. Yine Hz. Musa kıssasında, bilgisizliği sebebiyle hata yapan fakat yine Rabbine sığınıp af dileyen bir gençten

³¹ Tepetam, *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*, 99-101.

bahsedilir. Çalışmada, bu kıssanın gencin günahkarlık psikolojisiyle Rabbinden uzaklaşmayı yine ona sığınmayı tavsiye eder nitelikte olduğu belirtilmiştir.³²

Çalışmada, gençlerin tüketim alışkanlıkları ile dini tutumları arasındaki ilişki üzerinde de durulmuştur. Araştırmada ‘Tükettiğim her şeyden hesaba çekileceğime inanırım.’ ifadesine katılımcıların %45,4’ü tarafından ‘tamamen katılıyorum’ yanıtı verilmiştir. ‘Tüketimimde imajım inancımın önce gelir’ ifadesine karşı ise gençlerin %68,1’i olumsuz tutum sergilemiştir. Buna göre gençlerin önceliklerinin inançları ve dini değerleri olduğu görülmektedir. Katılımcıların %71,3’ü ‘Hz. Muhammed’in sade bir hayat yaşaması benim için önemlidir’ ifadesine olumlu cevap vermiş, kendileri için Hz. Peygamber’in örnek kişiliğinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. ‘İnançlarımın hayatıma anlam kattığını düşünüyorum.’ ifadesine ise %85,8 oranında olumlu yanıt verildiği belirtilerek gençlerin hayatı anlamlandırmalarında dinin etkili bir unsur olduğuna işaret edilmiştir.

Çalışmada, elde edilen sonuçlar çerçevesinde gençlerin tüketim alışkanlıklarında dini kaygı taşımadıkları görülmüştür.³³ Bu noktada ihtiyaç sahibi bir kimseyi gördüklerinde israf düşüncesi ile tüketime daha az yöneldikleri belirtilmiştir. Tüketimde sorumluluk boyutunda, inançları noktasında hassasiyet gösterdikleri bilinen katılımcıların mülakat ve gözlem sonuçlarında farklılıklar gözlenmiştir. Yani davranışlarında eksiklik ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak, çalışmada gençlerin tamamında olmasa da bir kısmının tüketimde israf ve ihtiyaç kavramları arasındaki farkı anlamış oldukları fakat modern çağın belirsizlikleri ve kitle iletişim araçlarının yönlendirmesine maruz kalarak farklı davrandıkları belirtilmiştir. Yine çalışmada inanç-tüketim bağlamında dini inanç düzeyi yüksek gençlerin inançlarını önceleyerek tüketimde hassasiyet gösterme eğilimi içerisinde oldukları ifade edilmiştir.³⁴

³² Tepetam, *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*, 103-106.

³³ Tepetam, *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*, 159.

³⁴ Tepetam, *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*, 161-162.

Sonuç

İlgili üç tezin değerlendirilmesi sonucunda birçok ortak bulguya ulaşıldığı görülmektedir. Her üç tezde de gençlerin dini değerleri önemsedikleri, dine bakış açılarının olumlu olduğu sonuçları gözlemlenmesine rağmen uygulama boyutunda ibadetlerde eksiklik tespit edilmiştir. Yani dinin pratiğe dönüştürülme boyutu zayıf kalmıştır. Toplu ibadetlere katılım yüksek iken bireysel ve düzenli ibadetlerde, özellikle namaz ibadetinde bir düşüş ve eksiklik tespit edilmiştir.

Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği tez çalışmasında, günümüz gençlerin dini öğretileri içselleştirmelerine rağmen uygulamaya geçirmede sıkıntı yaşıyor olsalar da dine olan ilgilerini sürdürdükleri ifade edilmiştir. Kimlikleri ifade ederken etnik kimliğe vurgu yapan gençlerin dini gelişim seviyelerinin yüksek olması da dikkat çekmiştir. Ergenlerin kimlik oluşumunda dinin tek başına etkili olmadığı, din ile birlikte aile, arkadaş çevresi, kitle iletişim araçları gibi etmenlerin de olduğu ifade edilmiştir. Bulgulara göre, gençlerin kimlik gelişiminde aile ve dinin etkisinin diğer etmenlere oranla yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği) tez çalışmasında gençlerin sosyalleşmesinde dinin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmada, dinin çeşitli uygulamalar ile bireyleri bir araya getirerek toplumsal bütünlüğün oluşmasına katkı sağladığı, ibadet mekanlarında toplu ibadetler ile bir araya gelen gençlerin sosyalleşme alanı ve imkanı sağladığı belirtilmektedir. Dinin bazı yönlerinin ergenler için olumlu etkileri olduğu bilgisi verilmiş, elde edilen sonuçlarda dini etkinliklere düzenli katılım sağlayan gençlerin, akademik başarılarının da yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca din, ergenleri iyi ve kötü davranışlara yönlendirmede etkili bir faktör olarak değerlendirilmiştir. Dindarlık düzeyi yüksek olan gençlerde sigara, alkol, uyuşturucu gibi bağımlılıkların yaşlılarına oranla daha az görüldüğü, suç teşkil edecek davranışlardan uzak durma eğiliminin de yine yaşlılarına göre az olduğu tespitine yer verilmiştir.

Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki adlı tez çalışmasında, gençlerin tüketim alışkanlıklarında dini değerlerin etkili olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada gençlerin ihtiyaç sahibi kimseleri düşünerek daha az tükettiği, yoksul kimselere karşı bir sorumluluk hissettikleri ve bu sayede şükürlerini artırarak bu bilinçle israf etmelerine engel oldukları sonucuna yer

verilmektedir. Ayrıca bazı gençlerin ise israf ve ihtiyaç kavramına ilişkin bilgi ve hassasiyetleri olduğu bilindiği halde tüketim alışkanlıklarında dini kaygı taşımadıkları gözlemlenerek, dini öğretilerin ve değerlerin gençlerin üzerinde etkili olduğu fakat uygulamada eksiklikler yaşandığı ifade edilmiştir. Genel olarak inanç-tüketim ilişkisi bağlamında dini inanç düzeyleri yüksek olan gençlerin tüketim noktasında da dikkatli davrandıkları belirtilmektedir.

Kaynakça

Kaleci, Feyza Nur. *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü: Konya Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Tepetam, Sümeyye Esra. *Lise Gençliğinin Dini Tutum ve Davranışlarıyla Tüketim Alışkanlıkları Arasındaki İlişki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Mukul, Serdar. *Lise Çağı Gençlerinin Sosyalleşmesinde Dinin Rolü (Maçka Örneği)*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

BİR ARADA YAŞAMA KÜLTÜRÜ AÇISINDAN OSMANLI DÖNEMİ SAFRANBOLU ÖRNEĞİ

Satı Mehmet GÜNDÜZ¹

Mustafa GÖREGEN²

1. Giriş

Çeşitli Dönemlerde Anadolu Selçuklu, Çobanoğulları ve Candaroğulları Beyliğine bağlı olan Safranbolu, 15. Yüzyıldan İtibaren Osmanlı Yönetimine girmiştir.

Tarih boyunca çeşitli adlarla anılmıştır³ Safranbolu Tarihi İpek Yolu üzerinde olması sebebi ile tarih süreç içerisinde her dönem yerleşim alanı olmuştur.⁴ Zengin su kaynaklarına sahip olması nedeniyle tarıma elverişli topraklara sahiptir. Geniş platoları, meraları, yaylaları ve geniş düzlüklere sahip olması nedeniyle hayvancılık gelişmiştir.

Safranbolu'nun Çarşı bölgesi diye adlandırılan kısım Sinop Gerece ticari Yolları üzerinde yer alması sebebiyle ticari faaliyetlerin sürekli devam ettiği yoğunlaştığı ticari faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı Çarşı bölgesinin etrafında zamanla yerleşim alanları da oluşturulmuştur.

Osmanlı döneminde Çarşı kesiminden lonca düzeni içerisinde Bakırcılık dericilik yemenicilik manifaturacılık semercilik nalbantlık ve kereste ticareti yapılmaktadır⁵

Demografik olarak Müslüman ve Rum ahalinin birlikte yaşadığı birlikte ticaret yaptığı, birlikte yaşama kültürünün en yoğun yaşandığı Anadolu kasabasıdır. Türk nüfus çarşı bölgesinde yaşamış. Rum Ahali ise Kıranköy, Yazıköy ve Kirkille Mahallesi çevresinde yaşamışlardır⁶

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Dinler Tarihi, gunduzmehmet78@hotmail.com.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, mustafagoregen@karabuk.edu.tr.

³ Hulusi YAZICIOĞLU, *Küçük Osmanlı'nın Öyküsü Safranbolu Tarihi* (İstanbul: Şato, 2001), 74.

⁴ Cevdet YAKUPOĞLU, *Candaroğulları Döneminde İçtimai ve İktisadi Hayat, Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri* (Kastamonu, 2001), 74.

⁵ Muammer AKSOY - AYTEKİN KUŞ, "Müze Kent Safranbolu" (İzmir: Bursa Araştırma Yayıncılık, 1999).

⁶ Kızıltan ULUKAVAK, *Bir Safranbolu'nun Penceresinden Safranbolu* (Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2017), 67.

Ankara Meliki Muhittin Mesut tarafından 1196 yılında Safranbolu Kalesi Türkler tarafından kuşatılmış ve şehir Türkler tarafından fethedilmiştir.⁷

Bu tarihi itibarıyla Safranbolu nüfusunda önemli bir değişimin olduğu açıktır.

Kale ve etrafına Türkler yerleşirken gayri Müslim halkın buradan göçmek isteyenleri bölgeden ayrılmışlar kalmak isteyenler ise Müslüman Türklerle birlikte yaşamaya devam etmişlerdir.

Türkler tarafından fethinden önce Paflagonya'nın önemli şehirlerinden biri olan Dadibra'nın yani Safranbolu'nun nüfusu hakkında kesin bir yargıya varacak kaynak bulunmamaktadır.⁸

Selçuklular döneminde bölgenin önemli ticaret merkezlerinden biri olma özelliğini korumuştur.

Fetihten sonra göç sebebiyle nüfusları her ne kadar azalmış olsa da Safranbolu Rumları Türklerle birlikte ticari, dini kültürel ve sosyal hayatlarına devam etmişlerdir.

Fetihten sonra Safranbolu'dan hali vakti yerinde olanlar imkânı olanlar şehri terk etmişler başka yörelere göç etmişlerdir.

Geride kalan daha çok imkânı olmayan başka bir yere göç edememiş Rumlar dönemin yöneticilerinden kendilerine uygun, barınabilecekleri yaşayabilecekleri hayatına devam ettirebilecekleri kendi İnançlarını rahatça yapabilecekleri bir bölge tahsis edilmesini istemişlerdir.

Kıran sözcüğünün Türkçe anlamı da kıran yöresel Türkçe bir sözcük olup öyküyü uç sınır daha sırt yamaç bayır tepe kıraç verimsiz toprak gibi manalara gelmektedir⁹

Safranbolu'nun Kıranköy'de son dönemlere gelinceye kadar tarihsel kent merkezine nazaran bu anlamları barındırabilecek bir konum ve görünüme sahipti. Türklerin Safranbolu'ya Egemen olmalarından sonra Rum mahallesine dönüştüğü sırada kentin kıyısında, sınırında ve çevresinde olmasından dolayı Kıran'ın sözcük anlamına uygun olarak Rumların bulunduğu semte kıranköy denilmesi akla yakın bir görüş olmaktadır

Özellikle Candaroğulları Beyliği döneminde şehrin kalenin dışına doğru yayılarak gelişim göstermiştir.

⁷ ERSOY Hüseyin, *Karabük'ün Köyden Kente Dönüş Öyküsü*, *Karabük Tarihi* (Karabük: Karabük Valiliği Yayınları, 2011), 55.

⁸ ERSOY Hüseyin, *Karabük'ün Köyden Kente Dönüş Öyküsü*, *Karabük Tarihi*.

16 yüzyıl tahrir defterlerine göre Safranbolu kazası 10 u Müslüman biri Hristiyan olmak üzere 11 mahalleden oluşmaktadır. Konumuzla ilgili olan Mahalle-i Gebrandır. Rum nüfusun yerleştiği ayrı bir yerleşim yeri oluşturduğu için Rum mahallesidir.

1869 tarihli Kastamonu vilayet Salnamesine göre Safranbolu kazası Kastamonu Vilayetine bağlıydı ve 3 nahiyesi vardır. Bunlar Eflani Ulus ve Aktaş'tır.

Safranbolu kazasının merkezinde Müslüman nüfus 8.683 bunların sahip olduğu hane sayısı 2908 adettir yine bu salınamaya göre Safranbolu'da 1.231 Rum yaşamaktadır ve bunların sahip olduğu hane sayısı ise 306 adettir.

Şehrin asıl gelişme süreci ise Osmanlı döneminde rastlamaktadır sosyoekonomik durumu fiziki inkişafı ve nüfusu bakımından en önemli bilgi ve kaynaklar Osmanlı dönemine aittir

Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devrine ait tapu Tahrir defteri de denilen Muhasebeyi Vilayeti Anadolu defterlerinde Safranbolu Bolu sancağına bağlı Taraklı Borlu kazası olarak yer almaktadır.

1519 1530 ve 1568 tarihli tapu tahrir defterlerinde Safranbolu şehrini oluşturan 10 Mahalle bulunmaktadır.

Safranbolu'da bulunan Rumlar sadece Safranbolu Merkez'de değil Safranbolu ve çevresindeki köylerde de küçük gruplar halinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kayıtlardan ve yerel halktan alınan bilgilere göre Rumlar Yazıköy, Yörük Köyü, Bulak köyü gibi köylerde de var olduğu bilinmektedir. Ayrıca Kirlikle çevresinde yaşadıkları bilinmektedir. Bulak Köyünde bizzat görev yaptığım Dibek önü caminin halk tarafından buranın kilise olduğu caminin sonradan kiliseden çevrildiği ve caminin karşısında bulunan binanın ise Papazın evi olarak isimlendirilmektedir.

1897 tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinde Safranbolu'ya bağlı mahalle ve köyler arasında Yazıköy adına rastlanmaktadır. Hıristiyan-ı Yazı (Aşağı - Yazıköy), Pınar, Kilise ve Köstan Mahallelerinde toplam 140 hanede 148 Rum nüfusunun bulunduğu belirtilmektedir. ¹⁰Rumların Safranbolu'da kasaba merkezinde dört, Yazıköy 'de üç olmak üzere yedi mahallesi bulunmaktadır. Toplamda 530 hanede 3647 Rum nüfusu olduğu bilinmektedir.

¹⁰ Hür KALYONCU - Ünsal TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu* (Ankara: Karabük Valiliği Yayınları, 2012), 23.

Köy halkı ve Yazıköy muhtarından alınan bilgilere göre Rumların burada yaşadığı dönemlerde köy meclisinin dört Türk, üç Rum olmak üzere yedi kişiden oluştuğu belirtilmektedir¹¹

Köyde doğup büyüyenlerden ve şuan Yazıköy Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı olan Ahmet Karakaş Bey ile 21 Aralık 2023 tarihinde yaptığım yüz yüze görüşmede yazılı veya yazısız kaynaklardan edindiğim bilgilere göre Yazıköy 'de Rumlar genellikle duvarcılık, kalaycılık, şarapçılık yaptığı bilinmektedir. Türklerin ise semercilik nalbantlık demircilik bakırcılık ağaç işleri sirkecilik ile uğraştıkları tespit edilmiştir.

2. Yazıköyde Bulunan Kiliseler

Büyük Kilise Medooke –Rum Mektebi ve Külliyesi: Köydeki en eski kilise olarak bilinmektedir. Yapım tarihi net olarak bilinmemekle birlikte kapısının üzerindeki kitabede 1853 yılında onarıldığı belirtilmektedir.¹²

Bugün Bahattin Gazi Vakfına devredilmiştir. Mescit olarak kullanılmaktadır

Aya Gine Kilisesi: Yıkılmıştır. Bayram ve benzeri özel günlerde beddam denilen ateşler yakılarak eğlence yapılmış yapım tarihi bilinmemektedir.

Göz Kilisesi: Yıkılmış ve yerine bir bina yapılmıştır göz hastalıklarının tedavisi ne çözüm bulmak amacıyla ziyaret edilmektedir yapım tarihi bilinmemektedir.

Yağmurcu Kilisesi: Yağmur yağmadığı zaman kulaklığın baş gösterdiği zamanlarda yağmur dualarının yapıldığı kilise olarak kullanılmıştır.

Bunayarı Kilisesi: Yıkılmıştır. Tarihi bilinmemektedir.

Papaz evi -Modeoke Rum Mektebi: büyük kilisenin yerinde bulunmaktadır.

Köy Hamamı: Günümüzde de işlerini sürdürmektedir Rumlardan kaldığı sanılmaktadır onarım sonucunda Özgün yapısı tanımayacak hale gelmiştir.

1800'lü yıllarda kayıtlardan Yazıköy 2 bölümde incelenmektedir birisi ve Müslümanların bulunduğu Yazıköy diğeri ise Rumların bulunduğu Zimmi Yazıköydür.

1900 yıllarda üç mahalleden oluşmaktadır aşığı mahalle, köstan Mahallesi ve kilise Mahallesi olmak üzere üç mahalledir.

¹¹ KALYONCU - TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu*, 22.

¹² Aysun ÖZKÖSE, *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003), 115.

1916 yılında Yazıköy 'de büyük bir yangın çıkmış, Kilisenin çanları bu yangını duyurmak, yardım istemek maksadıyla çanları çalmış köyde olanlar veya çevre köylerde bulunanlar ve tulumbalar ile yangına söndürmeye gelmişler ve büyük kayıplar ortaya çıkmıştır.

Yangından sonra Yazıköy ve çevresinde bulunan Rumlar ve Toprakcuma tarafına veya Safranbolu Kıranköy çevresine gelmişlerdir.¹³

3. Sosyal, Dini ve Kültürel Münasebetler

Osmanlı İdaresi altında bulunan diğer yerlerde olduğu gibi Safranbolu'da gayrimüslim unsurlara baskı asla kurulmamış zulüm yapılmamıştır. Yapmış oldukları düzenlemelerle kendi cemaat temsilcilikleri tarafından idare olunmalarına, ibadetlerini rahatça yapmalarına, ekonomik sosyal ve hukuki boyutta hiçbir zorlukla karşılaşmadan yaşamalarına imkân verilmiştir.

Safranbolu'da gayrimüslim Rum halkının rahatça ibadet etmesi ayinlerini dini günlerini rahatça yaşamaları için özen gösterilmiş, kiliselerden çan çalınmasından rahatsız olan Müslüman halkın sakin olması, gayrimüslimlere rahatsızlık verilmemesi amacıyla Osmanlı Merkezi idaresinden kiliselerde Çan çalınmasına ilişkin izin alınması vasıtasıyla ayinlerini rahatça yapmaları sağlanmıştır. Gayrimüslim vatandaşların ibadetlerinin yanında çocuklarının eğitimi için imkânlar sağlanmış. Bugünkü Ulu Caminin hemen alt kısmında yer alan Aziz Flilipe mektebinde, çocukların Hristiyan dini eğitimlerini almaları için yapılan kız mektebinin yapılması için Merkezi idareden gerekli izinler verilmiş ve eğitim öğretimlerini rahatça görmeleri sağlanmıştır.

Rum halkının kendilerine göre kutsal ve özel gün saydıkları 24 Mart Paskalya Bayramı Hz İsa'nın Diriliş günü çörek yaparlar Hz İsa'yı temsilen masaya kutsal Atlas işlemeli bir örtü örtüp papaz ayinleri İdare eder dua eder yapılan çöreğin üstüne İstavrozlu yumurta sürülür farklı renklere de boyanan yumurtalar için kırmızı en çok tercih edilmiştir. Hz. İsa'nın kanını simgeleyen kırmızı rengin uğur getirdiğine inanılır, tören sonrası ayine katılanlara ikramlar yapılırdı.

Kiliseye üzüm ve un getirirler unu kilisede karıştırırlar, birbirine karıştırılan malzemeyi evlerine getirmeleri ve getirdikleri bu karışımın evlerine bereket getireceğine inanırlar. Kendi aralarında yaptıkları Polka bugünkü modern dans dediğimiz danslar gibi danslar yapmaları Rumların

¹³ ÖZKÖSE, I. *Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu*, 115.

Safranbolu'da kendisine özgü ibadet, ayin Bayramlarını istedikleri rahatlıkla yapabildiklerini göstermektedir

Toplumda birlikte yaşayan çeşitli din ve mezheplere bağlı unsurların arasından sosyal hayatın birçok alanında çeşitli ilişkiler kurulmuştur. Bu münasebetler ortak dil olan Türkçe sayesinde olmuştur. Osmanlı yönetiminde bulunan birçok yerleşim yerinden Müslümanlarla bir arada yaşayan gayrimüslimlerin Türkçe konuşup yazdıkları bir gerçektir.¹⁴

4. Osmanlı döneminde de halkın arasında problemsiz bir hayat süre geldiğini görmekteyiz.

Osmanlı çok geniş bir coğrafyadan hüküm sürmüş farklı etnik unsurlar bir arada yaşamış önemli bir problem de yaşanmamıştır. Bunun sebeplerinden biri de şariat hükümlerine göre yönetilen Osmanlı Devleti, bünyesinde barındırdığı farklı din ve mezhepleri çatısı altında toplayarak her topluluğu kendi iç işlerinde serbest bırakmış devletin görevi toplumsal barışı korumak kanunları yapmak hoşgörü ortamına hazırlamak olmuştur. Uzun yıllar etnik unsurlarla ilgili karışıklıklar yaşamadan huzurlu bir ortamda hayatın sürdürülmesini sağlamıştır.¹⁵

Osmanlı'da gayrimüslimlerin hayatlarını inceleyen 16 ve 17. yüzyıl seyyahların biyografilerini incelendiğinde; Seyyahların çoğunun dini inançları sebebiyle gayrimüslim meselesine taraflı yaklaştıkları; ancak aynı seyyahların daha sonraki açık ifadelerinde Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere gayet iyi davranıldığı, onların haklarını korumak için ilave tedbirler aldıklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir.¹⁶

Öyle ki seyyahların yazılarında Osmanlı Devleti'nin zafer kutlamalarına dahi gayrimüslimlerin de katıldıkları, zaferleri kutlamak için dükkânlarını gece gündüz açık tuttıklarını ve hatta papazların sefere giden ordular için düzenlenen şenliklerde ellerini açıp dua ettiklerini belirtilmektedir. Farklı dinden insanların çarşı sokak, kervansaray gibi topluma açık alanların dışında hamam gibi kamuya hizmet etmek üzere yapılan yapıları da ortak kullanabildikleri görülmektedir.¹⁷

İki farklı dine mensup insanlar arasından zaman zaman ikili münasebetler kurmuş birbirleri ile etkileşim olmuştur. Sosyal münasebetler zamanla insanların kaynaşmasına, birbirleriyle ikili ilişkiler

¹⁴ Turgut GÜRER, *Atatürk'ün yaveri Cevat Abbas Gürer* (İstanbul, 2007), 213.

¹⁵ Firdevs ÇETİN, *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler* (YEDİTEPE YAYINEVİ, ts.), 88.

¹⁶ ÇETİN, *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler*, 167.

¹⁷ ÇETİN, *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler*, 171.

sosyal hayatın getirdiği yakınlık zaman zaman duygusal boyutlara ulaşmış hatta evliliklere kadar gitmiştir.¹⁸

Rum ahali tarafından ezilen hor görülen bir gencin Müslüman bir aileye evlatlık olarak verilmesi, ardından bu gencin ailenin yaşamından etkilenip Müslüman olması buna karşılık da Müslüman ailenin kendi dinlerine geçen genci kızlarıyla evlendirmesi bunun en iyi örneklerindedir. Bunun yanında; Safranbolu yöresinden geçmişten günümüze anlatılan ve neredeyse efsaneye dönüşen Müslüman doktor ile Rum başpapazın torununun arasından geçtiği bilinen, birbirlerine çok seven, Türk gencinin ailesinin ikna olmasına rağmen Ortodoks dini inançları gereği Rum ailenin onaylamaması sonucunda birbirlerine kavuşamayan iki gencin hikâyesi anlatılır.¹⁹

Dini açıdan iki farklı din mensupları birbirlerinin kutsallarına, camilerine, kiliselerine, ibadet yerlerine karşı, kutsal gün ve gecelerine karşı her zaman sevgi ve saygılar içinde olmuşlardır. Dini lider olarak tanımladığımız imam ile papazın birbiriyle olan iletişimini zor ve sıkıntılı zamanlarda birlikte istişare yaptıklarını ahalinin düzen ve intizamına katkıda bulduklarını görmekteyiz.²⁰

Safranbolu özelinde bu kadar iç içe geçmiş iki topluluğun bir arada yaşamasında zaman zaman küçük çaplı problemler olsa da asla bu büyütülecek, iki toplum için problem oluşturacak seviyeye gelmemiştir.

Safranbolu'da bulunan Rum Ahalinin Resmi kurumlarda görevler yapmakta olduğu resmi kayıtlardan görülmektedir. Özellikle 1839 Tanzimat Fermanı ile Rum ahalinin Belediye Meclis üyeliklerinde, Tahrir Emlak komisyonlarında Frengi ve Gureba Hastanesi'nde, Ziraat meclislerinde görev aldığı bilinmektedir.

5. Sanayi ve Ticari Münasebetler

Safranbolu'dan Gayrimüslim ahali ile Müslüman halk arasında ticari alanda münasebetler oldukça yaygın ve gelişmiştir. Safranbolu'da yaşayan Rumlar ekonomik olarak çok güçlü bir yapıya sahipti. Zanaat terzilik, kunduracılık, kuyumculuk taş işçiliği gibi meslek gruplarında daha çok söz sahibi oldukları bilinir.

Yazıköy Hisar Mahallesi'nde Salı ve Perşembe günleri büyük bir pazar kurulduğu ve bu pazardan Rumların ticaret yaptığı dönemin kayıtlarında

¹⁸ Ünsal TUNÇÖZGÜR, *Mübadele Safranbolu'da Aşka Geçit Vermedi* (Ankara, 2005), 78.

¹⁹ TUNÇÖZGÜR, *Mübadele Safranbolu'da Aşka Geçit Vermedi*, 81.

²⁰ TUNÇÖZGÜR, *Mübadele Safranbolu'da Aşka Geçit Vermedi*, 82.

mevcuttur. Safranbolu ve Yazıköy'de çavuş üzümü yaygın ve meşhurdur. Rum ahalinin buralardan bağcılık yaptığı ve Anadolu'nun en ünlü şarap ve sirkesinin burada yapıldığı bilinmektedir. Safran üretiminde etkili olduğu Safran üretimin Türklerden önce Rum ahali tarafından yapılmış, daha sonra Türkler devam ettirmiştir.

Mübadele'nin Sebepleri

A-Fransız ihtilalini getirdiği özgürlük anlayışının yaygın olması

B-Milliyetçilik akımının önem kazanması

18 Y.Y. Fransız ihtilalinden sonra dünyanın genelinde artan milliyetçilik akımının etkisi zamanla ülkemizde de gözle görülür şekilde artmaya başlamıştır. Her ulusun içinde başlayan farklı grupların bir araya gelerek çıkardıkları isyanlar sonucu kopmalar olmuştur.

Milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı'nın son döneminde çok uluslu yaşam düzeni yerini huzursuzluğa bırakmış Osmanlı gibi güçlü bir devletin varlığından rahatsız olan diğer devletler Ulus devlet şeklini benimsemişler toplum içerisinde huzursuzluğun başlamasına neden olmuşlardır.²¹

Osmanlı'da millet Milliyet denildiği zaman akla gelen şey bir ırktan ziyade cemaattir Ortodoks cemaati Rumları ifade etmek için kullanılırken cemaatleri olmasına rağmen Müslümanlar bir bütün olarak görülmüştür. 1882 nüfus sayımına kadar gayrimüslimler Hristiyan ya da Yahudi olarak kaydedilirken. 1878 Berlin Anlaşmasında Balkanlardan Rus devletleri tanınmasıyla Hristiyanlar Rum Ermeni Bulgar gibi etnik kategorilere ayrılmıştır. 1876-1878 parlamentosunda etnik köken farklılıkları yerine ortak vatandaşlığı kapsayan Osmanlıcılık fikriyle bireysel temsil fikrini benimsemiş olsa da uygulamada etnik ve dini temsile önem verildiğini ifade etmektedir.²²

6. Yunan ve Türk heyetleri arasında Mübadele 'ye ilişkin Sözleşmenin İmzalanması ve Maddeleri

30 Ocak 1923'te Lozan Antlaşması'na ek olarak 19 maddeden oluşan Yunan ve Türk haklarının mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre Türk topraklarında yerleşmiş bulunan Rum Ortodoks dinine mensup, Türk kuyruğundaki kişilerle Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyduğuna mensup

²¹ Kemal KARPAT, *Klasik Osmanlı Dini Kültürel Düzeninden Ulus-Devlete*, *Osmanlı Hoşgörüsü* (İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012), 88.

²² KARPAT, *Klasik Osmanlı Dini Kültürel Düzeninden Ulus-Devlete*, *Osmanlı Hoşgörüsü*.

kişilerin 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu yer değiştirme hareketidir.

Diğer maddelerinde ise mübadelenin gelişme aşamaları ele alınmış 2 yıllık bir süre öngörülmüş Türkiye'de kalan taşınmaz mallar ile Yunanistan'da kalan taşınmaz malların durumları karara bağlanmıştır.²³

Lozan konferansındaki görüşmelerde alınan karar ülkemizin değişik yerlerindeki Rum ahalinin Yunanistan'a Yunanistan'da bulunan Türk ahali ise Türkiye 'ye mecburi göçü anlamına gelen mübadele şeklinde alınan karar Safranbolu'da büyük bir şaşkınlığa yol açmış, şok etkisi yapmıştır.

Yaklaşık 7 Asır birlikte bir toplum oluşturmuş, iyi kötü günlerini birlikte yaşamış iki halkın birbirinden ayrılması kolay olmamıştır. Safranbolu'da huzur ve güven içerisinde yaşayan her türlü ayin ibadet ve dini ritüellerini özgürce yaşayan Rum halkı için zor bir durum olmuştur.

Alınan bu kararın sorumlusu olarak kendilerini görmeyip Yunanistan'ın yapmış olduğu taşkınlıklar olarak değerlendirmişlerdir. Safranbolu'da yaşayan Türk kökenli Ortodoks Rumlar başından beri milli mücadeleye destek vermişler hatta belgelere bakıldığında bağımsız Türk Ortodoks Partisi kurulması düşüncesi 1921 yılında Mayıs ayında Anadolu Ajansı aracılığıyla kamuoyuna paylaşılmıştır.²⁴

(Kendilerinin adetleri gelenekleri ve lisanları itibariyle Türk olmalarına karşın Panelenizm emelinin gerçekleşmesi için çalışan İstanbul Rum Patrikhanesi'nin mezhebini kabul etmiş Türk olduklarından kuşku bulunmadığı, Türklerden ve Türkiye hükümetinden hep adil ve şefkatli muamele gördükleri bundan sonra da Panelenizm akımları ve emellerine uymayarak Türk kardeşleriyle birlikte mutlu ve refah içerisinde yaşamak istedikleri, aldatma ve sıfatını kötüye kullanarak iki kardeş milleti birbirinden ayırıp kendilerini felaket uçurumuna götürmeye çalışan İstanbul Rum Patrikliği ile ilişkilerini kestikleri Anadolu'nun uygun bir yerinde Türk-Ortodoks patrikliği kurup Türk kardeşleriyle tam bir birlik içinde olmak istedikleri ve amaçlarının gerçekleşmesini Safranbolu'daki 2749 nüfusun duygularına tercüman olarak doğrulukla çalışan hükümetlerinden dilediklerini bildirmişlerdir.)

Rum tebaanın ileri gelenleri bu karara karşılık heyet oluşturup Milli Mücadele yıllarında olduğu gibi Ankara hükümeti ile temas kurmaya çalışmışlar ancak Ankara'ya giden heyet umduğu başarıyı elde

²³ Kemal ARI, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)* (İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1995), 11.

²⁴ KALYONCU - TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu*, 51.

edememiştir. 2 yıl gibi bir zamana yayılan zorunlu mübadele ye hazırlık kapsamında Rum ahali ellerinde para edebilecek ne varsa Rum pazarında satmış ve değerli eşyalarını paraya çevirmişlerdir.

Safranbolu'da bulunan Rumlar 1924 yılının Ekim ayında Bartın limanına gönderilmişler İstanbul üzerinden Yunanistan'a hareket eden Safranbolu Rumlarının bir kısmı Kuzey Yunanistan'da Edessa ve Selanik'in yakınlarındaki Skydra şehirlerine yerleşmişler, Atina'ya giden diğer grup bu semtinin Nea İonia semtinde aynı Selanik'te yaptıkları gibi Safranbolu isimli yeni bir mahalle kurmuşlar bu mahallelerin ortasında daha Kıranköy 'de bıraktıkları kilisenin aynısını yaşatmak için ona benzer Aziz Stefanos kilisesini inşa etmişlerdir²⁵

Gittikleri yerlerde yıllar sonra yapılan araştırmada mübadeleden 50 yıldır sonra dahi bu göçmenler ilginç özelliklerini korumaya devam etmişlerdir. Ev sahibi toplumla genel hatlarıyla ortak özelliklerine sahip olmalarına rağmen bu göçmenler kendilerine özgü farklılarını sürdürmeye devam ettirmiştir.

Kemal Yalçın'a ait "Emanet Çeyiz ""mübadele insanlarını konu aldığı kitapta Safranbolu'dan göç eden 3 kişinin anılarına yer vermektedir. Bunlardan birisi HRISTO KIRYAKİDİS'de memleketini çok özlediğini 40-50 kişi ile birlikte 1984 yılında Safranbolu'ya gittiklerini, sonra tekrar geldiğini orada dayısına ait içinde şadırvanı olan ve "Güllübahçe" olarak adlandırılan bahçeyi arayıp bulduğunu, bahçeye ev yapıldığını söyler. Mübadele" sonrası Yunanistan'a geldiğinde Rumca bilmediğini hep Türkçe konuşmak "türkü çekmek" istediğini yazara da kendisiyle konuşmak yerine" türkü çekeceğini" söyler kitapta 6 sayfaya yakın yer tutan ardı ardına söylediği yazılı bulunan çok sayıdaki türkü ve maniler arasında,

"Kayadan öküz bakar/ öküzün alını sakar /delikanlı dururken/ sakallıya kim bakar" dizelerini içeren mani'nin Safranbolu'da 1940'lı 50'li yıllarda çokça söylendiği bilinmektedir²⁶

7. Mübadele Sonrası Safranbolu

Safranbolu'da yaşayan Rumlar ekonomik olarak çok güçlü bir yapıya sahipti zanaat, terziilik, kunduracılık, kuyumculuk, taş işçiliği gibi meslek gruplarında daha çok söz sahibi oldukları bilinir. En çok sıkıntıların başında ise taş işçiliği ustalığı olmuştur. Türklerin taş işçiliği konusunda bir tecrübeye sahip olmaması büyük bir boşluk oluşturmuştur yörede bu

²⁵ KALYONCU - TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu*, 55.

²⁶ ULUKAVAK, *Bir Safranbolu'nun Penceresinden Safranbolu*.

boşluğu görüp kendisini yetiştirme adına ilk gayret gösteren kişi Bulaklı barba olmuştur asıl adı Mustafa olan bu kişi ya Barbar lakabının verilmesinin sebebi kendisinin Rum mesleği olan taş işçiliğini yapmış olmasındandır ölünceye kadar da Bulaklı barba olarak anılmıştır.

1924 yılında Safranbolu Ticaret odasının hazırladığı rapora göre bazı üretim alanlarında iktisadi bütünlüğün bozulması yeni arayışları gündeme getirmiştir. 1924 yılı Safranbolu Ticaret Odası Raporunda bu sıkıntı gündeme gelmiştir. Örneğin şehirde usta terzi kalmamış Rum ustaların yanında çıraklık yapan terzilik yapan terzi Rıfat, terzi Hasan'ın da içinde bulunduğu yaklaşık 10 genç terzi çırağı yetiştirilmek üzere Kastamonu'ya kursa gönderilmiştir.²⁷

Bugün hala daha içerisinde ibadet edilen Rum sanat eserleri diye bahsedilen Ulu Cami'nin yapımı Rum ustalardan kalmıştır. O dönemde şimdiki kıranköy diye bahsedilen semtin ismi Krandaros'tur. Bizans dilinde binbaşidan üstün bir rütbeye sahip olan askere verilen addır. Ulu Cami'nin yapımı ile ilgili hikâye de oldukça yaygın ve ilginçtir.

Ayrıca Kıranköy Rum Hamamı ve İncekaya Su Kemerini de Rum mimar ve ustaların eseridir. Safranbolu'da yaşayan Rumlar sosyal yaşamın içinde olmuşlar, Safranbolu'da resmi kurum ve kuruluşlardan görev yapmışlardır.

Mübadeleden sonra Safranbolu'da sanayisinde uzun süre çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır Safranbolu'nun yanı başında 1937 yılında temelleri attıran Karabük Demir Çelik fabrikalarının etkisiyle Safranbolu'da nüfus uzun süre sabit kalmış Karabük bölgesinde yoğunlaşma başlamıştır.²⁸

Dramalı mübadiller gemiyle İnebolu limanına kadar gelmişler ve buradan o günkü zor şartlarda kara yolu ile Kastamonu Araç üzerinden Safranbolu'ya ulaşmışlardır.

Safranbolu'da Rumlardan boşalan evlere Yunanistan ve Rumeli'den göçen Türkmenler yerleştirilmiş zamanla bir bölümü savaş ortamının getirmiş olduğu belirsizlikten faydalanılarak bazı Türklerin yerleştiği bilgiler arasındadır.

Zamanla Safranbolu koşullarına alışamayan göçmenlerin Büyük bir kısmı Balıkesir ve Bursa tarafına göç etmişler yaklaşık 150 aile gelmişler fakat 4-5 aile Safranbolu'da kalmıştır.

8. Skydra'da Türk Gecesi

²⁷ KALYONCU - TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu*.

²⁸ KALYONCU - TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu*.

Safranbolu'dan göç eden insanlar haftada bir gün Türk gecesi düzenliyor, o gece konuşabildikleri kadar Türkçe konuşuyorlar. TRT 1 izliyorlar ve sadece Türk müziği dinliyorlar Tabii ki başta İbrahim Tatlıses'i²⁹

Syedra'da İnsanlar güler yüzlü, konuksever hal hatır sormadan geçmiyorlar, Skydrada bir meydan ve sokağa Safranbolu adını vermişler. Bu da Skydralıların geçmişe ve Safranbolu'ya olan özlem ve geçmişlerine olan saygılarını göstermektedir.

9. Yannis Testempasis

Skydra'da Safranbolu kulübü başkanı olan Yannis Testempasis tam bir Safranbolulu gibi, Safranbolu hakkında çok bilgi sahibi. Safranbolu'yu Skydra kadar seviyor. Safranbolu'yu defalarca ziyaret etmiş. Annesi Kıran köydeki Değirmenci konağının kızı Yannis testempasis şöyle diyor “Ben % 50 Safranboluluyum, burada kendi aramızda belediyenin desteğiyle bir grup kurduk ve fırsat buldukça Safranbolu'yu ziyaret ediyoruz.”

Safranbolu Belediyesi ile Yunanistan'ın Skydra şehri geçmişte birlikte yaşamış iki halkın torunlarının birbirine daha iyi tanınması, maksadıyla kardeş şehir ilan edilmiştir.

Yunanistan'ın Skydra şehri, Belediye Meclisimizin 01.06.2009 tarih ve 58 sayılı kararı ile kardeş şehir olarak kabul edilmiştir

10. Syedra'da Safranbolu Spor Başkanı olan Yannis Testempasis

“Babam orada papaz idi. Yuhannis. Dedem su yolu yapardı. Sucu ondan lakabımız Sucuoğlu oldu. 1922'de Safranbolu'dan kalkıp gittik İstanbul'a geldik, mecburen 3 sene orada kaldık. Ondan sonra geldik mübadele ile Yunanistan'a Safranbolu'da kıranköy bütün urum mahallesi idi. Aramızda düşmanlık yoktu. İyiydik kardeş gibi geçiniyorduk. Babamlara Noel gününde Kaymakam falan gelirdi evlerde misafir kalırdı, yemek yerdik giderlerdi. Aramızda fark yoktu bütün bayramlarda yine kiliseye Kaymakam gelirdi. Kırmızı yumurta Paskalya yumurtası alırdı. Bir farkımız yoktu iyiydik. Ramazan bayramlarında biz de giderdik. Türklerin evlerine misafir kalırdık. Kurban bayramların da bağlardan, evlerden kurban eti gelirdi... Herkes vatanına gitmek ister ama nasıl gideyim Türkçeyi çok uzun zamandır konuşmuyoruz. Ben gitmek istiyorum ama ayaklarım dayanmaz. Bütün vatandaşlarımıza Selam ederim.³⁰

²⁹ KALYONCU - TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu*.

³⁰ KALYONCU - TUNÇÖZGÜR, *Mübadele ve Safranbolu*.

Sonuç

Safranbolu'da Müslüman ahali ile gayrimüslim ahalinin birlikte yaklaşık 7 asır boyunca huzurlu problemsiz bir hayat yaşadığını görmekteyiz. Toplum içerisinde oluşan bu huzur ve güveni sağlamada devletin almış olduğu önlemler, tedbirler gayrimüslim Rum halkına tanımış olduğu kolaylıklar hiç şüphesiz ki çok önemli ve çok kıymetlidir.

Uzunca yıllar birbirleriyle komşuluk yapmış ticaret yapmış alışveriş yapmış 2 ahali birbirlerinin yaşam hakkına, aile yaşantısına, dini ibadetlerine her zaman ve her dönem sahip çıkmışlar saygı göstermişlerdir. Mekânsal olarak ayrılışlar da gün içerisindeki ticaretleri alışverişleri ve sosyal yaşantıda hep bir arada olmuş, birbirlerinin sevinçli mutlu anlarına birlikte sevinmişler, hüznü ve sıkıntılı anlarında da beraber üzölmüşlerdir.

Safranbolu'da yaşayan gayrimüslim halk kendilerinin içinde olmadığı, tarafı olmadıkları sonuçların acısıyla karşı karşıya kalmak zorunda bırakılmışlardır. Osmanlı'dan ayrılmak istemediklerini kendilerinin Türk kökenli olduğunu, sadece inançlarının farklı olduğunu, kendilerini Türk hissettiklerini konuşmalarında Türkçeyi kullandıklarını gerekli mercilere ulaştırmaya çalışmışlar fakat dönemin şartları gereği başarılı olamamışlardır.

İstemeyerek Safranbolu'dan mübadele vesilesi ile ayrılmak zorunda kalan gayrimüslim vatandaşlar gittikleri yerlerde Türkçeyi unutmamışlardır. Safranbolu kültürünü unutmamışlar, yıllar sonra bile olsa Safranbolu'daki hatıralarını anılarını canlı tutmaya gayret etmektedirler. Gittikleri Skydra şehrinde Safranbolu kültüründen izler taşıyan çeşitli etkinlikler yapmaya devam etmektedirler.

Skydra şehrinde Safranbolu spor adında bir kulübün varlığı bugün bize mübadele vesilesiyle gitmek zorunda kalan gayrimüslim Rum vatandaşlarımızın Safranbolu'ya olan özlem ve bağlılığını sürdürmeye devam ettiklerini göstermektedir.

Son yıllarda iki kültürün birbirini daha iyi tanınması, ataları dost olan insanların atalarına doğduğu, yaşadığı, büyüdüğü ve zorunlu olarak göç etmek zorunda kaldıkları Safranbolu'dan kopmamalarını sağlama amacıyla Safranbolu Belediyesi ile Skydra Belediyesi kardeş şehir ilan edilmiş karşılıklı kültürel geziler düzenlenmiş ve iki halkın birbirini daha iyi tanınması sağlanmıştır.

Kaynakça

AKSOY, Muammer - KUŞ, Aytakin. “Müze Kent Safranbolu”. İzmir: Bursa Araştırma Yayıncılık, 1999.

ARI, Kemal. *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları, 1995.

ÇETİN, Firdevs. *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler*. YEDİTEPE YAYINEVİ, ts.

ERSOY Hüseyin. *Karabük’ün Köyden Kente Dönüş Öyküsü, Karabük Tarihi*. Karabük: Karabük Valiliği Yayınları, 2011.

GÜRER, Turgut. *Atatürk’ün yaveri Cevat Abbas Gürer*. İstanbul, 4.BASKI., 2007.

KALYONCU, Hür - TUNÇÖZGÜR, Ünsal. *Mübadele ve Safranbolu*. Ankara: Karabük Valiliği Yayınları, 1., 2012.

KARPAT, Kemal. *Klasik Osmanlı Dini Kültürel Düzeninden Ulus-Devlete”, Osmanlı Hoşgörüsü*. İstanbul: Timaş Yayınevi, 2012.

ÖZKÖSE, Aysun. *1. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

TUNÇÖZGÜR, Ünsal. *Mübadele Safranbolu’da Aşka Geçit Vermedi*. Ankara, 2005.

ULUKAVAK, Kızıltan. *Bir Safranbolu’nun Penceresinden Safranbolu*. Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, 2017.

YAKUPOĞLU, Cevdet. *Candaroğulları Döneminde İçtimai ve İktisadi Hayat, Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri*. Kastamonu, 2001.

YAZICIOĞLU, Hulusi. *Küçük Osmanlı’nın Öyküsü Safranbolu Tarihi*. İstanbul: Şato, 2001.

TÜRKİYE’DE DİNİ HAYAT: ‘AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARI’ VE ‘ALO FETVA HATTI’ KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yıldız ÖZCAN¹

Ayşe ŞALLI²

1. Giriş

Bütün toplumlar için vazgeçilmez bir unsur olan din olgusu, etkileşime girdiği sosyal olgu ve olaylarla özgün yapılar karşımıza çıkarmaktadır. Bu bağlamda toplumlar sadece bu etkileşim biçimleri ve sonuçlar bakımından değil dinin görünürlük kazandığı alanlar bakımından da özgün karakter sergilemektedir. Toplumların sahip olduğu bu özgün süreçsel etkileşim formları sürekli değişim ve dönüşüm halindedir. Din olgusunun işlevleri ve görünürlük biçimleri, görünürlük kazandığı alanlar da bu değişim ve dönüşümden nasibini almaktadır. Yirmi birinci yüzyıl Türkiye’sinin farklılaşan, giriftleşen ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)’nin hizmet alanı genişlemiş ve çeşitlenmiştir. DİB tarafından 2002 yılında kurulan Aile ve Dini Rehberlik Büroları (ADRB) da bu alanlardan biri olmuştur. Toplumun bütün kesimlerine hitap eden bu bürolarda bireylere sorunlarını ifade etme ve çözüm bulma imkanı sunulmaktadır. Buralarda zamanla ortaya çıkan soru arşivleri din-toplum ilişkisinin süreçsel tasvirleri için hayati bir öneme sahiptir. Bu bağlamda toplumun problemleri, ADRB’lere ve Alo Fetva Hatlarına yansıyan sorularda görünürlük kazanmıştır. Bu çalışma, Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nin kayıtlarında yer alan, ADRB ve Alo Fetva Hattı’na gelen soruları konu edinen dört adet lisansüstü tez ele alınarak hazırlanmıştır. Bunlar; Amine Nuriye Çıtırık tarafından hazırlanan ‘Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)’, Zehra Tuncel tarafından hazırlanan

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri/Din Sosyolojisi, yildizozcn571@gmail.com, ORCID No: 0009-0005-2279-3034.

² Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, aysesalli@karabuk.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9778-9383.

‘Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi, Salih Aybey tarafından hazırlanan ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi (Ege Bölgesi Örneği) ve Nevres Nuri Kocaoğlu tarafından hazırlanan ‘İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)’ başlıklı çalışmalardır. Bunların iki tanesi doktora iki tanesi de yüksek lisans tezidir. İlgili çalışmalar, derledikleri sorular, bunları değerlendirme biçimleri, ön plana çıkan tespitler, çalışmaların kendi aralarındaki benzerlik ve farklılıklar vb. noktalardan genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu çerçevede bu çalışma; Diyanet İşleri Başkanlığının ‘Aile ve Dini Rehberlik Büroları’ ve ‘Alo Fetva Hattı’na gelen soru kayıtları, Türk halkının zamanla farklılaşan sorunlarını, toplumda meydana gelen değişmeyi ve din-toplum ilişkisinin niteliğini anlama çerçevesinde bize geniş bir arşiv sunması açısından önem arz etmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmakla beraber verilerin elde edilmesinde literatür taraması tekniğinden istifade edilmiş ve elde edilen veriler betimsel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

2. Salih Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi (Ege Bölgesi Örneği)*.³

Aybey’in çalışması da, 2003-2011 yılları arasında, Ege Bölgesinde bulunan il müftülüklerine (Afyon, Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak) bağlı Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına gelen 2401 karteks, üzerinden yapılmıştır.⁴ Kartekslere elde edilen veriler açıklanarak değerlendirilmiş, toplumda meydana gelen sorunlar kayıt altına alınmıştır.⁵ Bununla beraber çalışmada, kartekslereki danışan sorularının yanı sıra danışman cevaplarına da yer verilmiştir.

Araştırma bulgularına bakıldığında:

³ Salih Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi (Ege Bölgesi Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015).

⁴ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi (Ege Bölgesi Örneği)*, 11.

⁵ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi (Ege Bölgesi Örneği)*, 11.

a) AİRB'lere bayanların ve 25-40 yaş aralığındaki kişilerin daha çok başvuruda bulunduğu;⁶

b) AİRB'lere çoğunlukla evli olan, ilköğretim mezunu (ilkokul ve ortaokul) danışanların çoğunlukta olduğu;⁷

c) Danışanların çoğunun AİRB'leri telefonla aradıkları ve sorunlarını telefonla ilettikleri vurgulanmıştır.⁸

d) Bürolara en çok 'aile' konusunda soru geldiği ve bunu 'evlilik/nikah' konusunun takip ettiği, üçüncü sırada ise 'boşanma' konusunun olduğu;⁹

e) AİRB'lere 25-40 yaş grubu danışanların en çok 'evlilik/nikah' konusunu, 41-60 yaş grubunun ise en çok 'aile' konusunda soru sorduğu, 18-24 yaş grubu kişilerin en çok sordukları konunun da 'evlilik/nikah' olduğu, 61 ve üstü yaş kişilerin 'sağlık' konusunda soru sordukları belirtilmiştir.¹⁰

f) Büyü ile ilgili soruların çoğunluğu oluşturduğu, bazı kişilerin ellerinde nesnelere (muska) bürolara gittikleri, bazılarının 'hoca' tabir edilen kişilere gittikten sonra bürolara danıştıkları, bazılarının ise sadece üzerimde büyü hissediyorum diyerek bile bürolara gittikleri belirtilmişti. Bu sebeplerden dolayı toplumumuzun muska, sihir, fal gibi yanlış dini inançlara tevessül etmesi dini bilgi eksikliği ve yanlış inanış olarak yorumlanmıştır.¹¹

g) Aybey, Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına yöneltilen soruların en yoğun olduğu konular evlilik/nikah'tır. Özellikle dini nikahla ilgili soruların ön plana çıktığı;¹²

h) Çalışmada, boşanma nedenlerine bakıldığında ilk sırada 'erkeğin olumsuz karakteri'nin yer aldığı, bunu 'aldatma' sonra 'şiddet' ve 'cinsel problem ve hastalıklar'ın' takip ettiği görülmektedir.¹³

⁶ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 240.

⁷ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 240.

⁸ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 240.

⁹ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 241.

¹⁰ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 241.

¹¹ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 229- 243.

¹² Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 138.

¹³ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 156.

1) Sağlık konusundaki soruların yarısından fazlasını aile planlaması ve kadın sağlığı üzerine olduğu ve soruların daha çok kadınlardan geldiği;¹⁴

i) Sosyal sorunların çoğunluğunun insan ilişkileri, ikinci olarak ‘teknolojinin getirdiği sorunlar’ ve son olarak ‘intihar’ konularında olduğu;¹⁵

j) Anne ve babanın iş hayatına atılmaları ve çocuklarına yeterli zaman ayıramamalarının çocukların yanlış alışkanlıklar kazanmalarına kapı araladığı, ebeveynlerin çareyi bürolarda aradıkları;¹⁶ görülmektedir.

3. Nevres Nuri Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*.¹⁷

Kocaoğlu’nun 2016 tarihli araştırması, Kayseri ilinde 2007-2010 yılları arasında ADRB’lere danışılan 946 soru ile Alo Fetva Hattına yöneltilen sorularla sınırlıdır.¹⁸

Araştırmanın bulgularına bakıldığında;

a) Bürolardan daha çok kadınların danışmanlık hizmeti aldıkları;¹⁹

b) Bürolara orta yaş grubu ve ilkokul mezunu kadınların daha çok başvurduğu;²⁰

c) Bürolara erişimde genellikle telefonun tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu durum telefonun kolay ulaşılabilirliğinden ve mahrem soruların soruluyor olmasından kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır.²¹

d) Kadınların erkeklere göre daha inançlı oldukları, ibadetlerini daha çok yaptıkları bununla beraber büyü gibi mistik, sihirselsel, merasimci dindarlığa daha yatkın oldukları;²²

e) Senenin belirli zamanlarında soru sayısı ve çeşitliliğinde artış olduğu, Ramazan ayında oruç ile ilgili soruların sayısında artış olurken, zilhicce ayında kurban ve hac ile ilgili soruların yoğunlukta olduğu;²³

¹⁴ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 172.

¹⁵ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 202.

¹⁶ Aybey, *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi(Ege Bölgesi Örneği)*, 207.

¹⁷ Nevres Nuri Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*(Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

¹⁸ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 4.

¹⁹ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 138.

²⁰ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 140.

²¹ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 141.

²² Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 138.

²³ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 139.

f) ADRB'lere genellikle dini nitelik taşıyan soruların sorulduğu fakat bununla beraber dini niteliği olmayan soruların da sorulduğu;²⁴

g) Büyük kızım ergenlik döneminde. Düzenli namaz kılmakta zorlanıyor. Baskıcı bir aile değiliz. Ama namazlarına dikkat etmemesi beni çok üzüyor. Nasıl davranmamızı tavsiye edersiniz?' sorusundan yola çıkarak Kocaoğlu; çocukluk döneminde verilmeyen din eğitiminin ergenlik döneminde dini ritüellerden uzaklaşmaya sebep olduğunu vurgulayarak, bunun sebebi olarakta çocuğa rol model olamayan ebeveynlerin olduğu;²⁵

h) Hayatlarını birleştiren bireylerin, evlilik sürecinde karşılaştıkları sorunların başında eşlerin anne ve babalarının aralarında yaşanan anlaşmazlıktan olduğu ve bu duruma tahammül gösteremeyen çiftlerin çözüm bulunamadığı taktirde ayrılma yoluna gittikleri belirtilmiştir. Bu bağlamda genç çiftleri dinleyecen, gerektiğinde tekrar görüşme planlayan danışmanların çeşitli sorunlarla karşılaşabildikleri;²⁶

ı) Eşlerin yoğun iş temposundan dolayı birbirlerine zaman ayıramamasının aile içi sorunlara sebep olabildiği vurgulanmaktadır. Büro kayıtlarına bu durum şu şekilde yansımıştır: 'Eşim özel bir hastanede cerrah. Mesleği gereği çok çalışmak zorunda. İki tane çocuğumuz var. Ancak ne benimle ne de çocuklarla ilgilenecek vakti olmuyor. Sürekli hemşireler ve hastanedeki hosteslerle birlikte bulunduğu için de ben çok kıskanıyorum. Ve bu durum sürekli kavga etmemize sebep oluyor. Neler tavsiye edersiniz?' Aile içi iletişimsizlik sebebiyle evliliklerin çoğunun sona erdiği;²⁷

i) Hayatı kolaylaştıran iletişim teknolojilerinin aşırı kullanımının aile sorunlarına sebep olduğu;²⁸

j) Teknoloji bağımlılığının ergenlerde yaygın olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Çalışan ve çocuklarıyla ilgilenemeyen anne babaların, çocuklarının yanlış eğilimlere sürüklenmeleri nedeniyle büroları çare olarak görerek başvurdukları.²⁹

²⁴ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 143.

²⁵ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 74.

²⁶ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 90.

²⁷ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 111.

²⁸ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 134.

²⁹ Kocaoğlu, *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan (Kayseri Örneği)*, 135.

4. Zehra Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*.³⁰

Tuncel'in 2021 tarihli çalışması, 1 Ocak 2018-31 Aralık 2018 tarihleri arasında, Ankara ilindeki ADRB'lere yapılan başvurular ile sınırlandırılmıştır. 1432 karteksin doküman inceleme yöntemi kullanılarak incelendiği belirtilmekle beraber ana ve alt konulara örnek olabilecek 145 soruya yer verildiği vurgulanmıştır.³¹ Ankara ilindeki ADRB'na yapılan başvurulardaki soruların hangi problem üzerinde yoğunlaştığı ve bu sorunlara karşı nasıl bir eğitim faaliyeti gerçekleştirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.³² Çalışma kapsamında aşağıdaki verilere ulaşılmıştır:

a) Evlilik 'Nikah-Boşanma' konularında Ankara Müftülüğü ADRB'ye gelen soruların yoğunlukta olduğu, ikinci sırada soru yoğunluğunun ise 'aile' ve 'sağlık' başlıkları altında geldiği;³³

b) ADRB'lere 'sağlık' ana başlık altında en çok psikolojik problemlerle ilgili soru geldiği;³⁴

c) Aile konusunda 'akrabalarla ilişkiler', 'eşler arası iletişim', 'eşlerin hak ve sorumluluklar', 'ekonomik Problemler-miras', 'aile içi şiddet' ve 'aile içi iletişim' bağlamında sorunların çoğunlukta olduğu;³⁵

d) Sağlıkla ilgili sorunların daha çok psikolojik problemleri içerdiği;³⁶

e) Kadın konulu soruların İslam'da kadın haklarını konu edindiği;³⁷

f) Gençlerle ilgili soruların, gençlerle iletişim, ergenlik dönemi problemleri, gençlik dönemi inanç problemleri ve teknoloji bağımlılığı

³⁰ Zehra Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

³¹ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 6.

³² Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 2.

³³ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 110.

³⁴ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 111.

³⁵ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 62.

³⁶ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 71.

³⁷ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 89.

konularını içerdiği, bu soruların daha çok gençlerin aileleri ve akrabaları tarafından ileildiği;³⁸

g) Evlilik, nikah, boşanma konularında ‘nikah’ın en fazla orana sahip olduğu, soru sahiplerinin dini nikah-resmî nikah ayrımı, ekonomik sebepler, bireylerin resmi olmayan fakat meşru görünüm vererek ilişkilerini sürdürme eğiliminde oldukları.³⁹

5. Amine Nuriye Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*⁴⁰

Çıtırık, 2015-2018-2020 yıllarında Ankara İli ADRB’ye sorulan ve DHYS’ye kaydedilen 7151 soru karteksini incelediği bu çalışmada, Ankara ili özelinde ailelerin karşılaştığı dini manevi sorunları ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.⁴¹ 2023 tarihli bu çalışmada nitel araştırma ve durum çalışma yöntemi kullanılmıştır. 7151 karteks doküman olarak ele alınmıştır. Kartekslerde bulunan soruların ana konu başlıkları aile, sağlık, kadın, çocuk, genç, evlilik-nikah-boşanma şeklinde altı ana konu başlıkları ve alt konu başlıkları Excel programında oluşturulmuştur. Ayrıca pivot tablo ve grafiklerden faydalanılarak kartekslerin içerik analizleri oluşturulmuştur. Ayrıca bulgular TÜİK ilgili literatür araştırmaları vb. alanda yapılan araştırmalar ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen veriler üzerinden ADRB koordinatörleri ile yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilerek danışmanların alan bilgileri değerlendirilmeye ve danışman yeterlilik düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır.⁴² Çıtırık bu çalışma ile Ankara ilinde bürolara gelen sorulara dayanarak genel bir sorun çerçevesi çizmeye çalışmıştır.⁴³ Çıtırık’ın çalışmasında ADRB’ye gelen sorular üzerinden aşağıdaki toplumsal tespitler yapılmıştır:

³⁸ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 75.

³⁹ Tuncel, *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, 55.

⁴⁰ Amine Nuriye Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

⁴¹ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 1.

⁴² Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 23-26.

⁴³ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 1.

a) Evlilik-nikah-boşanma konusunda sorunların yoğunluk bakımından en üst düzeyde olduğu ve bunu aile ve sağlık konularının takip ettiği;⁴⁴

b) Soru sahipleri profilinin çoğunlukla 25-40 yaş aralığında, lise mezunu, evli, kadınlardan oluştuğu;⁴⁵

c) Akrabalarla ilişkilerde, iletişim problemleri olduğu, ilk sırayı da kayınvalide kayınbaba, gelin-damat arasındaki sorunların oluşturduğu;⁴⁶

d) Miras konusunda sorulan sorularda son yıllarda artış olduğu, bu konuda adaletsizliklerin yaşandığı ve bunların İslam miras hukukunun yeterince bilinmediği izlenimi verdiği;⁴⁷

e) Aile ilişkilerinde karşılaşılan problemlerin ön plana çıkan kaynaklarından birinin eşler arası iletişimsizlik olduğu;⁴⁸

f) Sağlık konusunda sorulan soruların yoğunluğunu psikolojik problemler içinde ilk sırada alan vesvese problemi olduğu belirtilmekle beraber psikiyatri alanında soruların da danışmanlara yöneltildiği;⁴⁹

g) Günümüzün zararlı alışkanlıklarından internet bağımlılığında artış olduğu;⁵⁰

h) Kadına yönelik şiddet konusunda evlatlarından şiddet gören annelerin başvurularının çok olduğu;⁵¹

i) Ergenlerle iletişim sorunlarının yaşandığı, anne-babaların hem bu konuda hem de çocuk eğitimi konusunda yeterince bilgilendirilmediği;⁵²

j) Gençlerin inançlarla ilgili sorunlarının olmasının yanında gençlere ve ailelerine yeterli düzeyde inançla ilgili danışmanlık hizmeti verilmediği;⁵³

⁴⁴ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 261.

⁴⁵ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 261.

⁴⁶ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 38.

⁴⁷ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 56-57.

⁴⁸ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 66.

⁴⁹ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 261.

⁵⁰ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 263.

⁵¹ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 125.

⁵² Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 262, 148.

⁵³ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 262.

j) Sorulara 2020 yılından itibaren farklı cinsel eğilimler konusunun yansıdığı ve zamanla bunun artış gösterdiği;⁵⁴

k) Akrabalık ilişkilerine dair soru ve sorunların başında miras gibi ekonomik konular, aile büyüklerinin bakımı, mahremiyet konusunda yaşanan problemlerin geldiği;⁵⁵

l) Aile içi sorunların başında eşler arası iletişim problemlerinin geldiği, özellikle zararlı alışkanlığı bulunan eşlerden kaynaklanan problemlerin ön plana çıktığı ve zamanla bunların artış gösterdiği;⁵⁶

m) Aile içi iletişim sorunlarına kaynaklık etmesi bakımından 2015'te alkol ve madde bağımlılığı gündemdeyken, 2018'de alkol ve kumar bağımlılığının yanında sigara ve internet/sosyal medya bağımlılığının da gündeme geldiği görülmüştür. 2020 yılında ise oyun, televizyon, telefon ve sosyal medya bağımlılığı sorularında ciddi bir artış olduğu, Özellikle tik tok, Instagram vb. sosyal medya vasıtaları, aile bireyleri arasında iletişimsizliğe neden olduğu için günümüz problemleri arasında yerini aldığı;⁵⁷

n) Sağlık konulu soruların da geldiği ve bunlar arasında aile planlaması, çocuk sahibi olma, ailede cinsel problemler, kürtaj, psikolojik rahatsızlıklar ve zararlı alışkanlıkların ön plana çıktığı;⁵⁸

o) Sağlık konulu sorunlarda psikolojik problemler en büyük paya sahipken, 2020 yılından itibaren kürtaj ve farklı cinsel tercihe dair soruların arttığı;⁵⁹

ö) Soruların çoğunlukla kadına yönelik şiddet, kadın hakları, cinsel taciz/tecavüz ve 2020 yılında bu başlıklara ek olarak töre ve namus cinayetleri alanında olduğu;⁶⁰

⁵⁴ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 67-112.

⁵⁵ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 37.

⁵⁶ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 67, 77.

⁵⁷ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 77.

⁵⁸ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 83.

⁵⁹ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 85.

⁶⁰ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 120.

p) Boşanmak istemeyen kadınların, çoğunlukla maddi imkansızlıklar, ailenin sahip çıkılmaması vb. sebeplerden ötürü evliliği sürdürmek zorunda kaldıkları;⁶¹

r) Çocuk konulu sorulara bakıldığında daha çok anne babaya karşı sorumluluklar, çocuk hakları, çocuk eğitimi, çocuk ihmali ve istismarı, ebeveyn ve çocuk iletişimine dair oldukları;⁶²

s) Çalışmada gençlerle ilgili; gençlik dönemi inanç problemleri, ergenlik dönemi problemleri, gençlerle iletişim, teknoloji bağımlılığı konularını içeren sorular yer aldığı, 2020’de gençlik dönemi inanç problemleri ile ilgili sorularda artış görüldüğü, gençlerin Allah inancı olmakla birlikte ibadetleri sorguladıkları;⁶³

t) Evlilikle ilgili gelen soruların evlilik öncesi/nişanlılık dönemi, nikah, boşanma/boşanma sonrası sorunlar, aldatma/zina, küçük yaşta zorla evlilik konularında yoğunlaştığı; ⁶⁴

u) Üniversite mezunu kadınların çalışma olasılıkları daha yüksek olması ve eşlerine maddi yönden bağımlı olmamaları boşanma dönemlerini, işsiz ve maddi yönden erkeğe bağımlı kadınlara göre daha kolay yönettikleri.⁶⁵

Sonuç

İncelenen çalışmalarda ADRB’lere başvuranların profillerine bakıldığında aşağıdaki özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir:

I) ADRB’lere başvuranların çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur.

II) ADRB’lerden daha çok 25-40 yaş aralığında bulunan kişiler yararlanmıştır.

III) Medeni durum bakımından evli olanlar en çok danışan grubudur.

IV) Başvuranların yaklaşık yarısı ilkokul ve ortaokul mezunudur.

V) Başvuru sahiplerinin büyük bir çoğunluğu problemlerini telefonla iletmıştır.

Çalışmaların verilerine bakıldığında, ADRB’lere 2003’ten 2020’ye kadar olan dönemde gelen sorular üzerinden görünürlük kazanan

⁶¹ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 125.

⁶² Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 129.

⁶³ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 154-157.

⁶⁴ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 174, 187.

⁶⁵ Çıtırık, *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*, 187.

Türkiye’de din ile ilişkilendirilen toplumsal değişim ve dönüşümler gözlemlenmektedir:

I) 2003’ten 2018’e kadar ilkököl mezun danışan fazla iken 2018 sonrası lise mezunu danışan sayısı yoğunluktadır.

II) 2003-2011 yılları arası sağlıkla konu başlığı altında aile planlaması sorusu çoğunlukta iken, sonraki yıllarda kürtaj başlığı altında sorular artış göstermektedir. Bununla beraber psikolojik problemlerden vesvese soruları da ilk sırada yer almaktadır.

III) 2003-2011 yıllar arasında zararlı alışkanlık kapsamına alkol, kumar, madde bağımlılığı girerken, 2015-2020 yılları arasında teknoloji bağımlılığı ilk sırada yer almaktadır.

IV) 2003-2011 yılları arası Kadına yönelik şiddet başlığı altında kocanın karısına uyguladığı fiziksel/psikolojik şiddetten bahsedilirken, son yıllarda çocukların anneye uyguladığı şiddet giderek artmıştır.

V) 2015 yıllarına kadar çocuk ve gençlerde ibadetleri uygulama problemleri ön plana çıkarken son yıllarda inançsızlık problemlerinde artış olmuştur.

VI) Farklı cinsel eğilim problemleri ilk yıllarda çok az iken 2015 sonrası katlanarak artmıştır.

VII) 2018-2020 yılları arası kıyafet, kişisel bakım, estetik, tesettür ve çalışma hayatında kadın-erkek ilişkisine dair sorular giderek artmıştır.

VIII) Son yıllarda dini nikah adı altında, resmi nikahsız birliktelik artmıştır.

IX) 2003- 2011 yılları arası boşanma sebebi olarak erkeğin olumsuz karakterine vurgu yapılırken, son yıllarda boşanma sebebi olarak zararlı alışkanlıklar içinde sosyal medya bağımlılığı artmıştır.

Kaynakça

Çıtırık, Amine Nuriye. *Aile ve Dini Rehberlik Büroları Bağlamında Ailelerin Karşılaştığı Dini-Manevi Sorunlar (Ankara İli Örneği)*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Kocaoğlu, Nevres Nuri. *İl Müftülüğüne Sorulan Sorulardaki Psikolojik Arka Plan(Kayseri Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Aybey, Salih. *Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Analiz ve Değerlendirmesi (Ege Bölgesi*

Örneği). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Tuncel, Zehra. *Ankara İlindeki Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Yapılan Başvurularda Öne Çıkan Temel Problemlerin Yetişkin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Ankara: Ankara üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

MASONLUK VE KOMPANYONAJ: RENÉ GUÉNON ÖRNEĞİ

Muhammed ŞEKERCİ¹
Mustafa GÖREGEN²

1. Giriş

Fransızcadan Türkçeye geçen Mason kelimesi "duvarcı" veya "duvar yapan adam" anlamına gelir. Mecazi olarak, "kendi yuvasını inşa eden kişi" anlamına gelir." Türk Derneği sözlüğüne göre Mason, "Mason Derneği üyesi" anlamına gelir. Farmason kelimesi ise "dindar olmayan, sadakatsiz" anlamına gelir. Guénon'a göre, Masonluğun sadece bir kolu geleneksel sistemin bazı kısımlarını korumuştur. Ancak Guénon, loca üyelerinin çoğunluğunun bu mirastan habersiz olduğunu söylemiştir. Bu sebeple, gerçek ezoterik geleneğin hala daha yalnızca Doğu'da yaşadığını ifade etmiştir. Ayrıca mistik sanatlarla yönelme girişimlerinin modern insan için ciddi psikolojik ve hatta fiziksel riskler oluşturduğuna dikkat çekmiştir.³

Fransa Büyük Doğu Locası Anayasası'nın birinci maddesinde Mason üyelerinin kişisel inançlarını metafizik anlayış olarak kabul ettikleri ve her türlü keyfi iddiayı reddettikleri belirtilmektedir. Fakat kişisel inançlarla ilgili metafizik anlayış yerine dini, felsefi, bilimsel ve sosyal anlayış kullanıldığında bu ifade belirsizlikleri giderme açısından daha uygun görülmektedir. Masonluk tüm inanç ve fikirlere saygı gösterilmesi gerektiğini belirtir. Masonluk zihniyeti her türlü dogmatizmi önler.⁴ Masonlar genellikle dini inançları olan ve Tanrı'ya inanan insanlardır. Ancak aynı zamanda farklı inançlara ve görüşlere de saygı duyarlar ve insani değerleri birleştirmeye çalışırlar.⁵ Masonlar, tek Tanrı'ya ve dinin önemine inanırlar. Fakat kutsal kitaptaki her inanca uymazlar ve kendi inançlarını bir din olarak benimserler. Bu tür bir inanç, bazı insanların

¹ Dinler Tarihi Uzmanı, MEB'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, msekerici78@gmail.com.

² Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, mustafagoregen@karabuk.edu.tr.

³ Mircea Eliade, *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, çev. Cem Soydemir (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016), 91.

⁴ René Guénon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, çev. Halit Bağmancı (İstanbul: Kapı Yayınları, 2023), 17.

⁵ İlhami Soysal, *Niçin Masonluk Değil* (İstanbul: Süreç Yayıncılık, 1984), 12.

Masonları dindar olmayan, inançsız veya putperest olarak damgalamasına neden olabilir.⁶ Şu anda dünya çapında yaklaşık 600 milyon düzenli Mason üyesi vardır. Amerika'da 300 milyon Mason, İngiltere ve bağımlı bölgelerde 70 milyon, Kanada'da 20 milyon ve Avustralya'da 20 milyon Mason vardır. Masonlar, otoriter veya köktendinci rejimlere girmezler çünkü zorunlu uyumdan kaçınarak farklı düşüncelere ve inançlara saygı duyarlar.⁷

2. Masonlukta Düşünce Yapısı

Masonlar her türden inancın üstesinden gelerek kusursuz ideal olabilmeleri için herkesin taviz vermesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bunun için insanların bir araya gelerek ortak bir noktada anlaşmaları ve ortak bir noktada hareket etmeleri gerekmektedir. Toplumdaki ahlaki değerler, davranışları yönlendirmesi beklenen kural ve prensiplerdir. Bunlar aynı oranda görecelidir, yani her toplumun kültür, tarih ve geleneklerine göre biçimlenir. Bu yüzden, Masonluk gibi ideolojik yapılar, belli bir inanç sistemi yerine genelgeçer, evrensel ilkeler üzerine inşa edilmelidir ki böylece tüm insanlar tarafından kabul edilebilir. Masonluk ideali, farklı inanç ve görüşlerin birlik içinde toplumu yıkımdan koruyabileceği ve bireysel arayışlara odaklanması gerektiği ilkesine dayanır. Bu idealin devlete bağlı olmadan, Babil Kulesi'nin çöküşünü engelleyecek bir birleştirici güç olarak davranabileceği öne sürülür. Guënon'a göre Masonlar siyasi çıkarları bir kenara bırakıp kişisel gelişime ağırlık vermelidirler. O bu hassasiyetin etik ve dürüst bir toplumun inşası için tüm sosyal kesimlere yayılması gerektiğine inanır.⁸

Masonluk, titiz bir geleneğin ve simgesel uygulamaların devamlılığını vurgular. Düzenlilik kavramı farklı yorumlara açık olsa da gerçek düzenliliğin esasen geleneklerin ve sembollerle yüklü ritüellerin muhafazasında olduğuna inanılır. Yine de sembolizme yönelik modern ret tutumlarına eleştiriler getirilirken zaman içinde ve yer bağlamında değişikliklere açık olmanın ve bunun sonucu olarak ritüelleri güncellemeyi kabul etmenin önemini de dile getirmişlerdir. Bu, Masonların hem tarihlerine sadık kalma hem de çağdaş dünyada anlamlı olma arzuları arasında bir denge kurmaları gerektiğini gösterir. Bununla birlikte, ilk öğretiler tahrif edilmedikçe ritüellerin ayrıntılarını değiştirmenin önemli

⁶ Soysal, *Niçin Masonluk Değil*, 14.

⁷ Paul Naudon, *Masonluk*, çev. Işık Ergüden (Ankara: Dost Kitapevi, 2019), 85-86.

⁸ Guënon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 26-28.

olmadığı söylenir. Ritüellerin var olması genellikle sorunsuzdur ve hatta faydalıdır. Ancak bazen, bu ritüellerin çoğu mezheplerin birliğine zarar verebilir. Guénon, Masonların esnek olmadıklarını, katı forma bağlı kaldıklarını ve ritüellerdeki yapıları yeniden düzenlemeye açık olmadıklarını ifade eder. Zaman ve mekânın değişimine uyum sağlarken, geleneksel sembolizm ve ritüellerin korunmasının önemli olduğunu vurgular. Guénon, Masonluğun özündeki düzenliliğin belirsizliğine işaret eder. Ona göre, asıl düzenlilik geleneksel sembollerin korunmasına bağlıdır. Farklı ritüellerin varlığı esas değildir fakat birlik duygusuna zarar verebilir. Guénon' a göre Masonların zamanla ve mekânla değişen durumlara uyum sağlaması elzemdir ve özdeki ruh korunduğu sürece, ilk öğretiler bozulmadan ritüel ayrıntıları değişebilir.⁹

3. Masonlukta Sembolizm

Guénon, Masonların sembolizm ve inisiyasyon gibi öğretilere daha fazla önem vermeleri gerektiğini savunur. O'na göre, bazı ülkelerde Masonik geleneklerin göz ardı edilmesi Masonluk düzeninin temellerini sarsabilir. Guénon, Masonik üniformaların ve sembollerin doğru kullanılmasının, bu sembollerin Masonluk için taşıdığı derin anlamlar ve öğretiler açısından önemli olduğunu vurgular. Sembolizm, Masonluk için vazgeçilmez bir unsurdur ve bu simgelerin yalnızca tek bir anlama indirgenmesi yanıltıcı olacaktır. Fransız Masonluğunun *Yüce Mimar*¹⁰ tabirini terk etme eğilimi, Masonik değerlere sahip bireyler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Guénon, *Yüce Mimarın* dogmatik olmadığını, aksine Masonluk içinde makul bir şekilde yer alabileceğini ifade eder. Guénon Masonluğun temel prensipleri ve geleneksel öğretileri üzerinde bir uzlaşıya varılmasının gerekliliğini aktarır. Yalnızca bu şekilde, çeşitli Masonik dalların bir araya gelebileceği ve insanlık adına birlikte çalışabileceklerini öne sürer.¹¹

Evrenin *Yüce Mimarı* sembolü, sadece gizemli bir işaret değil, aynı zamanda derin düşünsel anlamlar taşıyan bir semboldür. Bu simge, Herbert Spencer'ın bilinmeyenle ilgili soyut düşünceleri gibi bulanık ve önemsiz idealarla karıştırılmamalıdır. Bilinmeyen üzerine kurulan bir kavramın, evrenin büyük tasarımcısı tarafından yaratılan karmaşık düzenle aynı kefeye konulamayacağı açıktır. Bu bağlamda, evrenin *Yüce Mimarını* ifade

⁹ Guénon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 91-92.

¹⁰ Masonik terminolojide evrenin ve tüm varlıkların yaratıcısı olan Tanrısal veya ilahi bir gücü ifade eder.

¹¹ Guénon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 92-95.

eden sembolün, karmaşık yaratılmışların uyum içindeki etkileşimlerine dair derin ve özgül imkanları ifade ettiği kabul edilir. *Yüce Mimar* ifadesi Masonlukta, en iyi mimar, yaratıcılık ve kusursuzluğun sembolü olarak kabul edilir. Bu kavram, tüm varlıkların birleşik yapısını yansıtan ve antik Yunan'da dünyayı yaratmış olan yüksek bir varlık anlamına gelen *Demiurgos*'tan farklı bir düzeyde yer alır. Masonik ideoloji, Tanrı'nın insan formunda anlaşılmasını yanılığılı bulur ve Masonik ateizmin, gerçekte derinde yatan Teistik inancı gizleyen bir perdeden ibaret olduğunu iddia eder. Masonluk, herkese kendi inancını özgürce yorumlama hakkı tanısa da mezheplere ait sembolizmin ötesinde evrensel bir varlığa – *Evrenin Yüce Mimarına* – sadık kalmayı önemser. Bu anlayışta, *Yüce Mimarın* sembolik anlamını kabullenmek esastır ve bu temsil, İnsan-ı Kâmil olarak adlandırılan, insanlığın ideali ve bütünlüğünü kapsayan mükemmelliği işaret eder.¹²

Masonik sembolizm, Yahudi-Hıristiyan geleneğiyle ilişkilendirilir. Hıristiyan gizemciliğine dayanır. İlk sembolik loca, Aziz Yuhanna ve Yuhanna Baptist'e adanmıştır. Mason ritüelleri ve yeminlerde İncil ve Aziz Yuhanna'ya göndermeler bulunur. Aziz Yuhanna'ya atfedilen eserler, çok kültürlü etkilerle zenginleşmiş ve insanın ötesini sorgulamasına cevap aramıştır. Mason düşünür Joseph de Maistre, Aziz Yuhanna'nın yazılarının farklı dinlerin kökenlerini açıkladığını savunur.¹³

Guénon, Masonluğun sembolizminin önemini ve üç temel sembolik emrin, yani çıraklık, kalfalık ve ustalık derecelerinin esas olduğunu vurgular. Guénon'a göre daha fazla derece eklemek gereksizdir ve hatta bazen çelişkilere yol açabilir. Masonluğun sembolik temellerinin süslenmesi ile oluşturulan birçok ekstra derece vardır. Bütün ritüeller kayıt altına alınmaz ve bu durum onların anlaşılmasını zorlaştırır. Yüksek Mason derecelerine dair yanıltıcı açıklamalar yapılırken, bu derecelerin kökenini tam olarak açıklamak zordur; çünkü kayıtlar eksik ya da erişilemez olabilir. Sembolik düzeyde güçlü bir başlangıç deneyimine sahip olmak için Masonların doğru yolculuğu izlemesi ve sembolün gerçek anlamını keşfetmesi gerekir. Masonluk sistemlerinin çoğunluğu kaybolur veya kaydedilmez. Bu nedenle bazı Masonik ritüellerin orijinal anlamı kaybolur. Masonik sistem sürekli olarak kendini yeniden icat etmeli ve Masonların sembolik düzenlerin anlamını ve kökenini anlamalarına yardımcı olunmalıdır. Böylece gerçek inisiyatik deneyimi tam olarak

¹² Guénon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 40-45.

¹³ Naudon, *Masonluk*, 91-93.

deneyimleyebileceklerdir. İnisiasyon ritüelleri insanlar tarafından tasarlanamaz, ancak zamanla oluşurlar ve bu oluşumlara insanlar tarafından yanlış inisiasyon getirilebilir. Gerçek sırlar, özenle saklanır ve yalnızca güvenilir bireylerle paylaşılır. Bununla birlikte, her bireyin kendi çabaları ile inisiatik deneyime ulaşması mümkündür. Bu yüksek mertebede bulunanların, ezoterik bilgilerin muhafazasını ve gerçek geleneklerin devam ettirilmesi görevini üstlenmesi gerekir.¹⁴

Masonluk örgütleri, yalnızca üyelerine açık olan gizli toplumlardır. İlk Hıristiyanlar gibi, Masonluk örgütlerinin de gizli bir disiplini vardır ve Masonluk ritüellerinin de erken (mistik) bir boyutu vardır. Masonlar gizli bir toplum olmanın yanı sıra içtihatlı bir toplumdur ve sırlar kelimelerle ifade edilemeyecek kadar önemlidir. Fakat zamanla, Masonların gizli nitelikleri ortadan kalkmaya başlamış ve din konusunda kayıtsızlık artmıştır.¹⁵

Masonlar hakikati ararlar ve bu metafizik düşünceleri de içerir. Bireyin mutlak gerçekliğini keşfetmeye dayanır. Uzlaşılması gereken temel sorun, kişisel ve evrensel arasındaki gerilimdir. İnisiasyon ritüelleri, anlamlı sembollerle içsel bir dönüşüm yolculuğunu ifade eder. Bu dönüşüm, kişisel yansıma ve hakikat arayışı ile sağlanır. İnisiatik yol, sembolik bir dil kullanarak derin anlam ve bilgi sunar. Masonik semboller, çeşitli kaynaklardan gelen ve evrimin tüm yönlerini kucaklayan bir bütünü simgeler. Bunlar işaretler, kelimeler ve hikayelerle ifade edilir. Semboller, sezgisel bir anlayışla dini ve felsefi gelenekler arası bağlantı kurarlar. Onların esnekliği, bilineni ve bilinmeyeni birleştirerek farklı bir perspektif sunar. Evrenin anlamını temsil ederken, *Yüce Mimarın* sembolü yaratıcılığın zirvesini tanımlar. İnisiasyonda ritüeller ve semboller aracılığıyla içsel aydınlanma hedeflenir. Bilgiye ve gerçeğe yönelik bu yolculuk, sembollerle ve bunların birleştirici evrensel mesajıyla ilerler. Evet, sembollerin derin anlamını günlük dile çevirmek zordur, çünkü onlar çok katmanlı manaları barındırır.¹⁶

Semboller, Masonluğun anlaşılmasında kritik rol oynar. Masonluk, sembollerle iletişim kurar ve bu dili bilmeyenler derin mesajlarını kavrayamaz. Bu semboller gizlilik için değil insanların anlamın derinliklerini keşfetmesi için kullanılır ve çok çeşitli formlarda gelir. Sembolizm, basitten karmaşığa doğru ilerler ve her bir sembol -ritüellerden

¹⁴ Guënon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 107-111.

¹⁵ Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2017), 164.

¹⁶ Naudon, *Masonluk*, 104-107.

giysilere ve süslemelere kadar- katmanlı anlamlar taşır. Masonlar, sembollerin ne kadarını anlıyorsa Masonluğun derin anlamlarını da o kadar kavrarlar. Gönye ve pergel gibi temel semboller bile yerleşimlerine ve birbirlerine göre sayısız anlam içerir. Masonluk, bireyin anlayış seviyesine göre farklı anlamlar ifade eder. Sembollerini anlamayı öğrenmek Masonluğun seslerini daha fazla duymamıza olanak tanır. Semboller ve alegoriler, Masonluk eğitiminin temel metinleridir ve onları anlamayı bilene derin bilgiler sunar.¹⁷

Ezoterik öğretiler başlamadan öğrenilemez. Farklı başlangıç aşamaları vardır. Bu aşamalar üç bölüme ayrılabilir: doğum, büyüme ve üretim. Bu bölümler zihinsel eğitimin üç aşamasına karşılık gelir.¹⁸ İnisiyatif yöntem, sessizlik ve gizlilik yasalarının dayatıldığı ve bireye semboller aracılığıyla bir yaklaşım sağlama biçimidir. Masonik semboller, evrenin anlamını anlatan araçlardır. Bu sembollerle bilinen ile bilinmeyen arasında anlamlı bağ kurulabilir. Ancak sembollerin anlamını sözcüklere dökmek güçtür. Masonlukta ilk dersler sessizlik ve düşünceyle öğrenilir; sır doğrudan aktarılamaz, yalnızca sembollerle zamanla anlaşılır. İnisiyatif yani öğreti yolu kişiyi tanıyıp yapmaz. Ama bu insanın özündeki ilahi durumunu anımsatır. İnisiyasyonun amacı, insan doğasına tekrar katılması gereken kayıp bilgileri bulmaktır. Bu bir kendini keşfetme ve potansiyelini fark etme yolculuğudur. İnisiyatik eğitim kişisel farkındalık, dünyanın kodlarını çözme ve kişi ile çevresi arasındaki ilişkileri anlama aracıdır. Bu eğitim, bireylerin sorumluluklarını kavrayıp eyleme geçmelerini ve topluma katkıda bulunarak gelişmelerini destekler.¹⁹

Ezoterizm, kutsalı daha derinlemesine inceleyen bir yaklaşımdır, fakat kendine has bir din olarak belirlenmez. “Kutsal” kavramı sadece dini öğretilerin tekelinde olmadığından, her kutsala odaklanan öğretiyi, bir din olarak kabul edilmesi gerekmez. Ezoterik görüş, Tanrı'nın mevcudiyetini, evrenin onunla var olduğunu ve var olan her şeyin içinde Tanrı'nın bir özünün bulunduğu dayandır. Bu görüşle ezoterizm, yaratıcının varlığını kabul eden dinlerden ayırır. İnsanoğlunun gayesi, Tanrı'dan gelip mükemmelliği yakalamayan varlığın, dünya hayatında yaşayarak olgunlaşması ve sonunda Tanrıya geri dönmesidir.²⁰

¹⁷ Ender Arkun, *Masonluk Kültürü*, ed. Mehmet Remzi Sanver (İstanbul: Mimar Sinan ve Anadolu Güneşi Araştırma Locaları, 2010), 39.

¹⁸ Guénon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 99.

¹⁹ Naudon, *Masonluk*, 107-109.

²⁰ Kemal Sulaoğlu, “Ezoterizm ve Ezoterik Bir Öğreti Olarak Masonluk”, *Mimar Sinan Dergisi* 143 (2007), 88.

Guênon'a göre Batı toplumlarında, kadınların inisiyatik gibi ilişkili disiplinlerle bağlantı kurma olasılığı geleneksel şekilde mevcut değildir. Aslında Batı'nın kadınları diğer medeniyetlerden daha ayrıcalıklı statüye sahip olduğu fikri tartışmaya açıktır. Belki de bazı yönlerden doğrudur. Çünkü başka bir bakış açısına göre, Batı'daki kadınlar aslında Doğu'daki kadınlardan daha dezavantajlıdır. Doğu medeniyetinde kadınlar, doğru niteliklere sahip oldukları sürece her zaman kendileri için uygun bir inisiyasyon bulabilirler. Örneğin İslam'da tasavvuf her zaman kadınlara açıktır. Bu durumun Avrupa'daki İslam hakkındaki yaygın yanlış anlamaları tersine çevirmek için yeterli olduğu açıktır.²¹

Antik Batı'da kadınlara yönelik inisiyasyonlar varken, Orta Çağ'da bu uygulamalar kaybolmuştur. Hıristiyan ezoterizmi bağlamında kadınların inisiyasyonlara katılımı nadir olsa da mümkündür. Tapınak Şövalyeleri gibi bazı grupların inisiyasyonları erkeklere özeldi. Modern meslek inisiyasyonları da çoğunlukla erkeklere yöneliktir. Bu durum, Batı'daki inisiyasyon geleneğinin erkek merkezli olmasından kaynaklanır ve kadınların yerini doldurma yönünde net bir çözüm önerisi yoktur. Bazı çağdaş düşünürler, meslek pratiği sona erse bile inisiyasyonların cinsiyet ayrımını korumanın gereksiz olduğuna inanır. Ancak, inisiyasyon pratikten bağımsız değerlendirilmelidir ve Karma Masonluk bu yönüyle ele alınabilir. Karma Masonluk'ta meslek icrasının önemli olduğu savunulmakta ve feminizmin ortaya çıkışında da benzeri egemen anlayışların etkili olduğu öne sürülmektedir. Egemen bakış açısı genellikle cinsiyetler arası farklılıkların önemini göz ardı edip kadın ve erkek rollerini belirlemede yanlış anlaşılmalara yol açmıştır. Karma Masonluk bazen Masonik prensiplerin doğru uygulanmadığı anlamına gelen karışık uygulamaları ifade eder. İnisiyasyon esasında ve formunda cinsiyetler arası doğal farklılıkların kabul edilmesi gerektiği tartışılırken, bu farklılıklar es geçilerek kadın ve erkek rolleri yanlış atfedilmiş ve bu da Karma Masonik yapıları eleştirilere açık hale getirmiştir. Bu sebeple, Masonik toplulukların karma yapıları, eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu yüzden Karma Masonluk kesinlikle Düzenli Masonluk prensipleriyle uyumlu olarak kabul edilmez.²²

4. Kompanyonaj

²¹ Guênon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 115.

²² Guênon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 116-117.

Orta Çağ'da birçok meslek topluluğu vardı. Bu toplulukların içinde en ünlü ve önemli olanları *Gildeler* veya meslek topluluklarıydı. Bu toplulukların üyelik için özel törenleri ve ritüelleri bulunuyordu. *Gildeler* arasında, saraylar ve kiliselerin inşaat işçileri olan Masonlar en bilgili grup olarak kabul ediliyordu. Mimari konusunda, özellikle saray ve kutsal yapılarda ustalıklarıyla tanınan bu Masonlar, eski surların yapımı gibi işlerde de deneyimliydiler. Bu inşaat sanatı ustalıkları, zamanla günümüzde "Frankmasonluk" veya "Serbest Masonluk" diye bilinen kurumun temelini atmıştır. Compagnonnage yani aynı meslek grubundaki işçilerin bir araya geldiği topluluklar da bu yapı içinde yer alır. Taş ustaları, çilingirler, doğramacılar ve marangozlar gibi çeşitli mesleklerden ustaları içeren bu gruplar, pek çok ünlü roman yazara esin kaynağı olmuştur. Bu toplulukların ortak özellikleri, üyelerinin birbirlerini tanıma işaretlerine sahip olmaları, üyelik için özel ritüeller düzenlemeleri ve eski çağlara dayanan geleneklere sahip olmalarıdır. Modern masonlukta da bu antik geleneklere rastlamak mümkündür. Örnek olarak, Kudüs Tapınağı'nın inşasını anlatan ve Masonlukla özdeşleşmiş Hiram efsanesini bu bağlamda ele alınabilir.²³

Geleneksel toplum düzeninde, kadın ve erkek rolleri açık biçimde ayrılmış durumdadır. Meslekler ve onlara yönelik inisiyasyon ritüelleri de bu cinsiyet temelli ayrımın bir yansıması olarak görülebilir. Kompanyonaj, zanaatkarların ve çıraklarının mesleki bilgi ve becerilerini birlikte yaşayarak ve çalışarak öğrendiği bir öğrenme sistemidir. Bu sistem esas olarak erkeklere özgü mesleklerin öğrenimi için uygulanmıştır. Bunun nedeni, çalışma hayatının erkek egemen olduğu dönemlerde, meslek edindirmenin de toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda şekillenmesidir. Öte yandan, kadınlara atfedilen meslekler ev içerisinde gerçekleşen ve genellikle gayri resmi olarak aktarılan işlerdir. Yemek pişirme, temizlik, çocuk bakımı gibi faaliyetler, söz konusu toplumsal yapılarda kadının sorumluluk alanı olarak kabul edilmiş ve bu mesleklerin öğretimi daha çok kuşaktan kuşağa, anneden kıza aktarım şeklinde olmuştur. Bu tarz mesleklerle yönelik resmi bir inisiyasyon süreci, yani ritüel veya tören gereksinimi, genellikle gerekli görülmemiştir. Çünkü bu bilgi ve becerilerin ev içerisindeki doğal yaşam akışı içerisinde kazanılacağı varsayılmıştır. Erkek egemen mesleklerin dışında kadınlara yönelik bir inisiyasyonun oluşmamasının temel nedeni, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin ev içerisinde kadının çalışma alanı olarak değerlendirmesi ve bu

²³ Serge Hutin, *Gizli Cemiyetler*, çev. Mehmet Arık (İstanbul: Anıl Yayınevi, 1965), 43.

alanlarda kazanılan becerilerin resmîyetten uzak, günlük yaşamın bir parçası olarak görülmesidir. Erkek ve kadınların birlikte yürütebileceği mesleklerin artmasına rağmen, bunlar için henüz genel geçer bir inisiyasyon süreci bulunmamaktadır. Bu durum, bireysel girişimlerin yanıltıcı veya sahte inisiyasyonlara yol açabileceğinden, daha büyük bir topluluk veya örgütlenme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Gerçek bir inisiyasyon için, insanüstü unsurların varlığı gerekir ve bunlar olmadan, inisiyasyon süreci yetersiz kalır. Kadınlara özgü bir inisiyasyon teorik olarak mümkün olsa da pratikte bunun için güçlü ve güvenilir bir örgütlenme ve belirli ritüeller, gelenekler ve manevi unsurlar gerekmektedir. Mevcut durumda bu şartlar henüz tam anlamıyla sağlanmış değildir.²⁴

Sonuç

Guénon'a göre Masonlar esasen geleneksel öğretilere dayanan örgütlerdir. Ancak bu öğretiler modern zamanlarda kaybolmuştur. Ona göre, Masonların kuvvetli bir teşkilat olarak varlıklarını sürdürebilmeleri için eski öğretilere dönmeleri gerekmektedir. Masonlar hakkındaki düşüncelerinde Guénon, örgütün en temel ritüellerinin eski geleneklerden geldiğini ve bu ritüellerin anlamını doğru kavramak gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre Masonlarda öne çıkan sembolizm sayesinde insanlar anlamları ve tanımları farklı seviyelerde keşfedebilir. Bu durum Masonların özgürce düşünebilme ve gelişime katkıda bulunabilmelerine imkân sağlar. Ancak modern Masonlarda bu sembolizm ön plana çıkmamaktadır. Bu nedenle ritüel gerçek anlamını yitirmiştir. Guénon, Masonluğun doğru yorumlanırsa faydalı etkiler yaratabilecek benzersiz bir doku biçimi olduğunu belirtir. Ancak Masonları geleneksel öğretilere göre yorumlamak ve uygulamak gerekir. Ancak bu durumda Masonluğun doğru öğretilmesi gerektiğini ve inisiyasyon için yalnızca nitelikli kişilerin Masonluğa kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Guénon masonluğu yalnızca bir sosyal kurum olarak değil, aynı zamanda derin ruhani ve inisiyatik boyutları olan bir yapı olarak gördüğü vurgulamıştır. Guénon bu kurumları, antik bilgelik ve geleneksel esaslara sahip, kişiye manevi bir dönüşüm süreci sunan canlı zincirler olarak tanımlamıştır. Guénon'un Masonluk ve Kompanyonajı esas olarak sembolik ve ezoterik bir çerçevede ele alıp bu yolla geçmişten günümüze kişisel ve toplumsal düzeyde maneviyatın nasıl aktarıldığını göstermeye

²⁴ Guénon, *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*, 118-119.

çalışmıştır. O, bu kurumların modern dünya içindeki erozyona uğramış hallerini eleştirirken, aynı zamanda potansiyel olarak içerdikleri yüksek ruhani değerleri ve inisiyasyonel özellikleri de gözler önüne sermiştir. Çalışmada Guénon'un Masonluğa ve Kompanyonaja olan yaklaşımının, onun genel metafizik görüşleriyle uyumlu olduğunu ve Masonlukla ilgili ritüellerin, simgelerin ve metinlerin, "kutsal zanaat" olarak adlandırdığı şeyin bir parçası olarak işlev gördüğünü belirtmiştir. Bunlar, insanın mikrokozmos ile makrokozmos arasında bir köprü kurmasına ve ilahi ilkelere uyum sağlamasına yardımcı olan öğreti ve pratikler olarak anlaşılmıştır. Guénon'un analizleri, bu kurumların yalnızca tarihi ve sosyal boyutlarına değil, aynı zamanda onların derin, ruhani ve inisiyatik yönlerine de ışık tutarak modern çağ insanı için geleneksel bilgiye erişim ve anlama yollarını araştırmak adına birer pusula olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Guénon, eserlerinde Batı'yı modern çöküş ve sembolizmin yitimiyle ilişkilendirerek, metafizik ve geleneksel toplumlarla ilgili derin araştırmalar yapmış ve Masonluk üzerine de önemli eleştirilerde bulunmuştur. Guénon'a göre Masonluk, kökleri Batı'daki geleneksel inisiyatik örgütlere dayandığı halde, zamanla bu kökenlerinden uzaklaşmış ve sembollerin yüzeyindeki anlamlarıyla sınırlı kalmıştır. Guénon, bu sembollerin daha derin, evrensel hakikatlere açılan kapılar olduğunu savunur. Ona göre, modern Masonlukta rastlanan törenler ve sembollerin kullanımı, çoğu zaman gerçek anlamlarını kaybetmiş ve yüzeysel bir karakter kazanmıştır. Masonluk, Guénon'un bakış açısına göre, metafizik ve ruhani öğretilere olan erişimini büyük ölçüde yitirmiştir. Guénon, Masonluğun tarihsel olarak bazı otantik inisiyatik gelenekleri yansıttığını kabul etse de ona göre modern Masonluğun çoğunluğu, bu eski ve derin bilginin sadece bozulmuş bir hali olarak kalmıştır. İnisiyatik bir örgütün varlık sebebini ezoterik öğretileri muhafaza etmek ve aktarmak olarak görürken bu fonksiyonun modern Masonlukta yerine getirilmediğini eleştirir. Guénon'a göre Masonluk, ezoterik örgüt olma potansiyeline sahipken tarihsel ve toplumsal süreçler nedeniyle bu niteliğini kaybederek yalnızca sembolizmi ve formu korumuş ancak onun somut ve manevi boyutlarından kopmuştur. Guénon'un kritik perspektifi, Masonluğu modern dünyanın maneviyat krizinin bir tezahürü olarak yorumlar.

Guénon, Perennial Felsefe veya gelenekselci okul olarak bilinen düşünce akımının önde gelen temsilcilerindendir. Bu düşünce akımı içerisinde Masonluk, antik geleneklerin modern zamanlardaki bir

temsilcisi olarak görülür. Guénon, masonlukta sembolizmi derin anlamlar içeren, evrensel hakikatlerin şifresi olarak yorumlar. Masonlukta sembolizm, hem inisiyatik bir öğreti aracıdır hem de manevi gerçekliklere işaret eder. Simgeler, ritüel ve alegoriler, içsel bir gelişim ve ilahi prensiplere yöneliş için kullanılır. Aynı zamanda, bu imgelerin antik geleneklerle bağları olduğunu öne sürer ve masonlukta kullanılan her bir sembolün derin köklerinin antik geleneklere kadar uzandığını belirtir. Guénon, modern Masonluğun bir kısmının bu sembolizmin asıl anlamını yitirdiğini ve yüzeysel bir hal aldığını söyler. Ona göre, bu antik geleneklerin ve onların sembolizminin yüksek manevi anlamlarını anlayabilmek için gerçek bir manevi arayış ve derin bir içsel çalışma gereklidir. Guénon Masonlukta sembolizmi, ezoterik, spiritüel ve metafizik boyutlarıyla ele alır ve bu sembollerin yalnızca doğru şekilde yorumlandığında, bireyin kendini ve evreni anlamasında kritik bir rol oynayabileceğini vurgular.

Guénon, eserlerinde mistik ve metafizik öğeleri yoğun bir şekilde barındıran bir Fransız düşündürüdür. Kompanyonaj, Guénon'un ilgilendiği temalardan biridir ve esasen geleneksel zanaatkarlık cemiyetleriyle ilgili bir konsepttir. Guénon için bu Batının geleneksel bilgi ve manevi yöntemleri koruyan bir örgütlenme biçimi olarak öne çıkar. Kompanyonaj, Avrupa'da özellikle Orta Çağ'dan bu yana var olan meslek öğrenimi sağlayan bir zanaatkarlar topluluğudur. Guénon bu organizasyonların daha derin manevi anlam ve simgesel işleyişlerine dikkat çeker. Modern dünyada bilginin yüzeyselleştiğini ve materyalist bir görüşün hâkim olduğunu savunurken Kompanyonajın, bireyin kişisel ve ruhsal gelişimini destekleyen, derinlerde yatan esaslar üzerine inşa edildiğini vurgular. Bu cemiyetler bilginin nesilden nesile aktarılmasının yanı sıra bireyi üst düzeyde bir bilince ulaştırma amacını da güder.

Kompanyonaj'da usta-çırak ilişkisi esastır. Bu süreç, çırağın hem fiziksel hem de ruhsal bir dönüşüm yaşayarak usta bir zanaatkar haline gelmesini içerir. Eğitim yalnızca teknik becerileri kapsamaz, aynı zamanda ahlaki, felsefi ve manevi öğretileri de barındırır. Guénon için Kompanyonaj, eski çağlarda diğer gizem okullarıyla paralellikler taşır, simgecilik ve inisiyatik ritüellerle doludur. Günümüz dünyasında Kompanyonaj fikri, genellikle meslek öğreniminin ötesinde bir bütünlük ve derinlik kazanma arayışını ifade eder. Guénon'un bakış açısıyla Kompanyonaj, unutulmuş bir bilgelik ve insanın içsel potansiyeline ulaşma yoludur. Modern dünyanın aksine, bu geleneksel yapı ahlaki ve ruhsal

boyutlarla bütünleşik bir topluluk oluşturmayı ve insanı yalnızca materyal değil, aynı zamanda manevi alanlarda da yetkin hâle getirmeyi hedefler.

Guénon'a göre Masonluk ve Kompanyonaj, semboller aracılığıyla derin ezoterik gerçekliklere işaret eder. Ancak bu geleneklerin modern yorumları çoğunlukla bu sembollerin gerçek anlamını yüzeydeki ritüellerle sınırlayarak gözden geçirir. Bu eserlerin orijinal ruhuna sadık kalınması halinde onlar modernite içinde maneviyat arayışına yön verici birer köprü işlevi görebilirler. Guénon, Masonluğun ve Kompanyonajın, asıl anlamları zamanla yitirilebilecek sembollerle zengin inisiyatif gelenekler olduğunu belirtir. Bu yolların modern uygulamaları, içsel olarak derinliklerini kaybeder ve sadece ritüel dış formda kalır. Ancak, her iki gelenek de özlerine uygun olarak yaşatıldığında ruhsal arayışa katkıda bulunabilir.

Kaynakça

Arkun, Ender. *Masonluk Kültürü*. ed. Mehmet Remzi Sanver. İstanbul: Mimar Sinan ve Anadolu Güneşi Araştırma Locaları, 2010.

Eliade, Mircea. *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*. çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2016.

Guénon, René. *Masonluk ve Kompanyonaj Üzerine Bir İnceleme*. çev. Halit Bağmancı. İstanbul: Kapı Yayınları, 1. Basım, 2023.

Hutin, Serge. *Gizli Cemiyetler*. çev. Mehmet Arık. İstanbul: Anıl Yayınevi, 1965.

Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 15. Basım, 2017.

Naudon, Paul. *Masonluk*. çev. Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitapevi, 2. Basım, 2019.

Soysal, İlhami. *Niçin Masonluk Değil*. İstanbul: Süreç Yayıncılık, 1. Basım, 1984.

Sulaoğlu, Kemal. “Ezoterizm ve Ezoterik Bir Öğreti Olarak Masonluk”. *Mimar Sinan Dergisi* 143 (2007).